

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA ZACHODNIOPOMORSKIEGO

Szczecin, dnia 6 lutego 2026 r.

Poz. 600

UCHWAŁA NR XXIII/127/2026 RADY GMINY BROJCE

z dnia 28 stycznia 2026 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Brojce na lata 2026 – 2029

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2025 r. poz. 1153 ze zm.) oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. z 2024 poz. 1292 ze zm.) po uzyskaniu pozytywnej opinii Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Rada Gminy Brojce uchwala, co następuje:

§ 1. Uchwala się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brojce na lata 2026 - 2029 (GPOnZ) w brzmieniu załącznika do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie Uchwały powierza się Wójtowi Gminy Brojce.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Zachodniopomorskiego oraz na stronie internetowej Urzędu Gminy Brojce.

Przewodniczący Rady Gminy

Piotr Łakomy

Załącznik do uchwały Nr XXIII/127/2026

Rady Gminy Brojce

z dnia 28 stycznia 2026 r.

**GMINA
BROJCE**
woj. zachodniopomorskie

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
na lata 2026 – 2029**

opracował: Jacek Kuczkowski

Brojce 2025

Spis treści

I. Przedmiot i cel opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Brojce na lata 2026 – 2029	1
II. Prawne i programowe uwarunkowania ochrony zabytków i opieki nad dziedzictwem kulturowym	3
1. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce w głównych aktach prawa	3
III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	21
1. Ochrona dziedzictwa kulturowego w ustaleniach międzynarodowych	21
2. Strategie krajowe – polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami ..	28
3. Strategie wojewódzkie – polityka samorządu województwa zachodniopomorskiego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	31
4. Strategie powiatowe – polityka samorządu powiatu gryfickiego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.....	41
IV. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	43
1. Dokumenty uchwalone przez Radę Gminy Brojce w zakresie opieki i ochrony zabytków	43
V. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Brojce	53
1. Zarys historii obszaru gminy	53
2. Krajobraz kulturowy	55
VI. Zasób zabytkowy gminy Brojce	58
1. Układy ruralistyczne	58
2. Architektura sakralna	62
3. Architektura rezydencjonalna	65
4. Zabudowa wiejska	67
5. Założenia folwarczne	68
6. Budynki użyteczności publicznej	69
7. Zabytki techniki	70

8. Zieleń zabytkowa	75
9. Zabytki ruchome	80
10. Obiekty małej architektury	81
11. Relikty osadnictwa pradziejowego (zarys zagadnień)	82
12. Kolekcje, zbiory	86
13. Zbiory muzealne	86
14. Wartości niematerialne	87
VII. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT	89
VIII. Waloryzacja i ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego gminy Brojce	94
1. Rejestr zabytków	94
2. Wojewódzka Ewidencja Zabytków (WEZ)	96
3. Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ)	102
4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	104
IX. Założenia programu opieki nad zabytkami gminy Brojce	106
1. Priorytety programu opieki	106
2. Cele operacyjne oraz propozycje zadań i działań programu opieki nad zabytkami	108
X. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	115
XI. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	118
XII. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	120
1. Zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	120
2. Wewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami	129
XIII. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	133
XIV. Załączniki	134

Wstęp

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 23 lipca 2003 r. nakłada na samorząd obowiązek wykonania gminnego programu opieki nad zabytkami. Program sporządzany jest na okres czterech lat. Po dwóch latach wójt składa sprawozdanie z jego wykonania. Program opieki nad zabytkami Gminy Brojce jest dokumentem planistycznym gminy, który ma służyć podejmowaniu, inicjowaniu, wspieraniu oraz koordynowaniu działań z zakresu ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego. Jego zadaniem jest również promocja dziedzictwa kulturowego przez samorząd gminny. W niniejszym programie przeanalizowane zostały dokumenty strategiczne w zakresie ochrony zabytków dotyczące zarówno całego kraju, województwa zachodniopomorskiego, powiatu gryfickiego jak i gminy Brojce. Analiza zasobów kulturowych gminy pozwoli wyznaczyć kierunki działań w obszarach zachowania dziedzictwa kulturowego. Po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w Szczecinie, program przyjmowany jest przez Radę Gminy. Jego aktualizacja po czterech latach powinna wziąć pod uwagę dotychczasową realizację programu, zmieniające się warunki kulturowe, społeczne, gospodarcze i finansowe gminy oraz nowe uwarunkowania prawne. W okresie obowiązywania programu prowadzony będzie monitoring, dzięki któremu możliwym stanie się uwzględnienie nowych uwarunkowań prawnych, społecznych i gospodarczych, co pozwoli na sprecyzowanie lub modyfikację przyjętych kierunków działania oraz priorytetów. Wskazane w obecnym dokumencie działania są zgodne z wojewódzkimi i gminnymi dokumentami planistycznymi, a planowane zadania oraz zaproponowane rozwiązania odpowiadają ustawowym regulacjom z dziedziny ochrony zabytków w Polsce. Niniejszy program to pierwsza edycja Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Brojce.

I. Przedmiot i cel opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Brojce na lata 2026 – 2029.

Podstawę prawną opracowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami (GPOnZ) stanowi ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1292). Art. 87 ust. 1 ustawy określa zasady sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami, w tym między innymi to, iż:

- GPOnZ sporządza się na okres 4 lat,
- GPOnZ sporządza wójt,
- GPOnZ opiniuje Wojewódzki Konserwator Zabytków,
- GPOnZ przyjmuje Rada Gminy,
- GPOnZ ogłasza się w Dzienniku Urzędowym Województwa,
- wójt sporządza, co 2 lata sprawozdania z realizacji GPOnZ i przedstawia je Radzie Gminy.

W art. 87 ust. 2 zostały sformułowane podstawowe cele programu tj.:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami. Określenie „opieka nad zabytkiem” wprowadzone zostało wraz z wejściem w życie ustawy z dnia 23 lipca 2003 r., zgodnie z którą, sprawowana jest ona przez właścicieli lub posiadaczy zabytków i polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- a) naukowego badania i dokumentowania zabytków,

- b) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- c) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- d) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości.

Niniejszy „Program” został opracowany zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, a w szczególności zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Uwzględniono również wytyczne zawarte w opracowaniu pn. „Gminny Program opieki nad zabytkami – Poradnik metodyczny” wydanym przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków w 2008 roku (nadal rekomendowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa do stosowania, jako poradnik metodyczny dla gminnych programów opieki nad zabytkami).

Dotychczas dla Gminy Brojce nie opracowano GPOnZ.

II. Prawne i programowe uwarunkowania ochrony zabytków i opieki nad dziedzictwem kulturowym

1. Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce w głównych aktach prawa

Najważniejszymi aktami prawnymi, w którym zadeklarowano ochronę zabytków jako obowiązek Państwa i każdego obywatela jest:

- 1) Konstytucja RP z dnia 2 kwietnia 2007 r. (art. 5, 6, 73 i 86),
- 2) Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1292) wraz z rozporządzeniami wydanymi do tej ustawy.

Istotne akty prawne, w których zawarto uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

- 1) Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, (t.j. Dz.U. 2025 poz. 1153).
- 2) Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1130).
- 3) Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. 2025 poz. 581).
- 4) Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, (t.j. Dz.U. 2025 poz. 418).
- 5) Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, (t.j. Dz.U. 2024 poz. 278).
- 6) Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, (t.j. Dz.U. 2025 poz. 647).
- 7) Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1478).
- 8) Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1145).
- 9) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu, (t.j. Dz.U. 2015 poz. 774, 1688).
- 10) Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych, (t.j. Dz.U. 2018 poz. 2337).
- 11) Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, (t.j. Dz.U. 2024 r. poz. 576).
- 12) Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych, (t.j. Dz.U. 2025 poz. 707).
- 13) Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. o zmianie ustawy o rzeczach znalezionych, (t.j. Dz.U. 2018 poz. 1599).
- 14) Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,

(t.j. Dz.U. 2024 poz. 87).

15) Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie, (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1491).

16) Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach, (t.j. Dz.U. 2020 poz. 164).

17) Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach, (t.j. Dz.U. 2022 poz. 385).

18) Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz.U. 2022 poz. 2393).

19) Ustawa z dnia 28 lipca 1983 roku o podatku od spadków i darowizn (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1837).

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej

art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, **strzeże dziedzictwa narodowego** oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego **dostępu do dóbr kultury**, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

art. 73. Każdemu zapewnia się wolność twórczości artystycznej, badań naukowych oraz ogłaszania ich wyników, wolność nauczania, a także **wolność korzystania z dóbr kultury**.

Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, wybór najważniejszych artykułów:

Przedmiotem ochrony i opieki jest zabytek, którego definicja według art. 3 ustawy brzmi:

1) **zabytek** – nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2) **zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;

3) **zabytek ruchomy** – rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;

- 4) **zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
- 6) **prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) **prace restauratorskie** – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) **roboty budowlane** – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) **badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) **badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) **badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) **historyczny zespół budowlany** – powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) **krajobraz kulturowy** – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;
- 15) **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu

do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Organy administracji publicznej podejmują na podstawie art. 4 działania mające na celu ochronę zabytków polegające w szczególności na:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opiekę nad zabytkiem sprawuje wg art. 5 jego właściciel lub posiadacz i polega ona, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Przedmiot ochrony doprecyzowany został w art. 6:

1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych

osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2019 r. poz. 1479),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Formy ochrony zabytków definiuje art. 7:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji

o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Wpisu do rejestru zabytków dokonuje wojewódzki konserwator zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomości lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Według art. 18 ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy:

sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

W strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

W art. 19 uszczegółowiono zasady ochrony poszczególnych zabytków i obszarów.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomości, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- 1) ochronę zabytków nieruchomości wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) ochronę zabytków nieruchomości, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Ewidencja zabytków zgodnie z **art. 21** jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

W art. 22. określono podział kompetencji prowadzenia rejestrów i ewidencji:

1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.
2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.
3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.
4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości z terenu gminy.
5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

- 1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;**

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

6. Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

7. Ewidencje, o których mowa w ust. 1, 2, 4 i 6, mogą zawierać dane osobowe obejmujące:

1) imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub użytkownika zabytku;

2) imię, nazwisko i podpis autora karty ewidencyjnej lub adresowej lub imię i nazwisko osoby, która wypełniła kartę ewidencyjną;

3) imię i nazwisko lub nazwę wykonawcy prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich lub badań archeologicznych przy zabytku.

Art. 25 mówi, iż zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku, jak również możliwości jego dostosowania dla osób ze szczególnymi potrzebami, o których mowa w ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1411);

2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;

3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Zakres sprawowania opieki nad zabytkami oraz obowiązek finansowania i dotacji prac określa art. 71 i art. 81:

1. W zakresie sprawowania opieki nad zabytkami osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku.
2. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny, określony w ust. 1, posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki.

Art. 81.

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.
2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 77, może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków.

Zgodnie z art. 87:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
 - 1) (uchylony)
 - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
 - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
 - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
 - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających

wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;

7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i **gminny program opieki** nad zabytkami **przyjmuje** odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i **rada gminy**, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

6. Sprawozdanie z realizacji wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami jest przekazywane Generalnemu Konserwatorowi Zabytków i właściwemu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków w celu jego wykorzystania przy opracowywaniu, aktualizacji i realizacji krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Podział kompetencji i organizacja organów ochrony zabytków określone są w art. 89-101 ustawy.

Art. 89

1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;

2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Art. 90.

1. Generalny Konserwator Zabytków jest sekretarzem lub podsekretarzem stanu w urzędzie obsługującym ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Do zadań wykonywanych przez Generalnego Konserwatora Zabytków należy, w szczególności:

1) opracowywanie krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

2) realizacja zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

3) podejmowanie działań związanych z wspieraniem rozwoju regionalnego i realizacją

kontraktów wojewódzkich w sprawach opieki nad zabytkami;

4) prowadzenie krajowej ewidencji zabytków i krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem;

5) wydawanie decyzji, postanowień i zaświadczeń w sprawach określonych w ustawie oraz w przepisach odrębnych;

6) organizowanie i prowadzenie kontroli w zakresie przestrzegania oraz stosowania przepisów dotyczących ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

7) sprawowanie nadzoru nad działalnością wojewódzkich konserwatorów zabytków;

7a) koordynowanie działalności wojewódzkich konserwatorów zabytków;

7b) kontrolowanie działalności wojewódzkich konserwatorów zabytków na

zasadach określonych w ustawie z dnia 15 lipca 2011 r. o kontroli w

administracji rządowej (Dz. U. z 2020 r. poz. 224);

8) promowanie badań naukowych w zakresie konserwacji zabytków;

9) organizowanie szkoleń dla służb konserwatorskich;

10) organizowanie konkursów promujących opiekę nad zabytkami, w tym przyznawanie wyróżnień, nagród pieniężnych lub rzeczowych;

11) opiniowanie wniosków o nadanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”;

12) współpraca z organami administracji publicznej w sprawach ochrony zabytków;

13) organizowanie szkoleń w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

14) podejmowanie działań dotyczących troski o zabytki związane z historią Polski, pozostające poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.

3. W ramach koordynowania działalności wojewódzkich konserwatorów zabytków Generalny Konserwator Zabytków może ustalać ogólne kierunki ich działania, wydawać instrukcje i wytyczne określające sposób ich postępowania oraz żądać od nich sprawozdań z działalności.

4. Instrukcje i wytyczne, o których mowa w ust. 3, nie mogą dotyczyć rozstrzygnięć co do istoty sprawy załatwianej w drodze decyzji administracyjnej.

Wybrane akty wykonawcze i rozporządzenia związane z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

a) Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. w sprawie "Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026" (t.j. M.P. 2023 poz. 1470).

b) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie

prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (t.j. Dz.U. 2021 poz. 81).

c) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne (t.j. Dz.U. 2014, poz. 110).

d) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2021, poz.56).

e) Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków (t.j. Dz.U. 2004, poz. 259).

f) Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (t.j. Dz.U. 2004, poz. 650).

g) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 lipca 2015 r. w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (t.j. Dz.U. 2015, poz. 979).

h) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 19 lipca 2019 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wwozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. 2019, poz. 1470).

i) Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (t.j. Dz.U. 2011, poz. 510).

k) Rozporządzenie Ministra Kultury z 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami” (t.j. Dz.U. 2006, poz. 181).

l) Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004, poz. 2153).

Ustawa o samorządzie gminnym mówi, iż ochrona zabytków należy do zadań własnych gminy:

Art. 7. Zadania własne gminy

1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy.

W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

1) ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz

gospodarki wodnej;

- 2) gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji ruchu drogowego;
- 3) wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, utrzymania czystości i porządku oraz urządzeń sanitarnych, wysypisk i unieszkodliwiania odpadów komunalnych, zaopatrzenia w energię elektryczną i ciepłą oraz gaz;
 - 3a) działalności w zakresie telekomunikacji;
- 4) lokalnego transportu zbiorowego;
- 5) ochrony zdrowia;
- 6) pomocy społecznej, w tym ośrodków i zakładów opiekuńczych;
 - 6a) wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej;
- 7) gminnego budownictwa mieszkaniowego;
- 8) edukacji publicznej;
- 9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz **ochrony zabytków i opieki nad zabytkami**;
- 10) kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych;
- 11) targowisk i hal targowych;
- 12) zieleni gminnej i zadrzewień;
- 13) cmentarzy gminnych;
- 14) porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli oraz ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej, w tym wyposażenia i utrzymania gminnego magazynu przeciwpowodziowego;
- 15) utrzymania gminnych obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych;
- 16) polityki prorodzinnej, w tym zapewnienia kobietom w ciąży opieki socjalnej, medycznej i prawnej;
 - 16a) polityki senioralnej;
- 17) wspierania i upowszechniania idei samorządowej, w tym tworzenia warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej;
- 18) promocji gminy;
- 19) współpracy i działalności na rzecz organizacji pozarządowych oraz podmiotów wymienionych w **art. 3** *działalność pożytku publicznego, organizacje pozarządowe*,

wyłączenie stosowania przepisów ustawy ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie;
20) współpracy ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.

1a. (uchylony)

2. Ustawy określają, które zadania własne gminy mają charakter obowiązkowy.

3. Przekazanie gminie, w drodze ustawy, nowych zadań własnych wymaga zapewnienia koniecznych środków finansowych na ich realizację w postaci zwiększenia dochodów własnych gminy lub subwencji. Przepis **art. 8 zadania zlecone wykonywane przez gminę** ust. 4 i 5 stosuje się odpowiednio.

Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym

Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej, zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy – przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój za podstawę tych działań. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza:

1) wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury;

1a) potrzeby zrównoważonego rozwoju;

2) **walory architektoniczne i krajobrazowe;**

3) wymagania ochrony środowiska, w tym gospodarowania wodami, ochrony gruntów rolnych i leśnych oraz ochrony złóż kopalin;

4) **wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;**

5) wymagania ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia, a także potrzeby osób ze szczególnymi potrzebami, o których mowa w ustawie z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1411);

6) walory ekonomiczne przestrzeni;

7) prawo własności;

8) potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa;

9) potrzeby interesu publicznego;

10) potrzeby w zakresie rozwoju infrastruktury technicznej, w szczególności sieci szerokopasmowych;

11) zapewnienie udziału społeczeństwa w pracach nad sporządzaniem aktów planowania przestrzennego, w tym przy użyciu środków komunikacji elektronicznej;

- 12) zachowanie jawności i przejrzystości procedur planistycznych;
- 13) potrzebę zapewnienia odpowiedniej ilości i jakości wody, do celów zaopatrzenia ludności;
- 14) potrzeby zapobiegania poważnym awariom i ograniczania ich skutków dla zdrowia ludzkiego i środowiska;
- 15) potrzeby związane z kształtowaniem rolniczej przestrzeni produkcyjnej i rozwoju produkcji rolniczej.

Art. 2. ust. 10. Definiuje, iż przez „**dobro kultury współczesnej**” – należy rozumieć niebędące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna;

Art. 13b ust. 3 lit. j Ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności: **zabytki objęte formami ochrony**, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 oraz z 2023 r. poz. 951 i 1688), lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej,

Art. 13i ust. 5 lit. b mówi, iż projekt planu ogólnego należy uzgodnić z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do wskaźników i parametrów zabudowy i zagospodarowania terenu, o których mowa w art. 13e ust. 2 i 3, w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art. 15. 1. mówi, iż Wójt, burmistrz albo prezydent miasta sporządza projekt planu miejscowego, zawierający część tekstową i część graficzną, wraz z uzasadnieniem, uwzględniając politykę przestrzenną gminy określoną w strategii rozwoju gminy lub strategii rozwoju ponadlokalnego. W uzasadnieniu przedstawia się w szczególności: **zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej;**

Art. 27b. 1. ust 2. mówi, że do sporządzania i uchwalania planu miejscowego albo jego zmiany dopuszcza się zastosowanie postępowania uproszczonego, jeżeli: zmiana planu miejscowego dotyczy wyłącznie zmiany ustaleń w związku z wpisem obiektu lub obszaru do rejestru zabytków, skreśleniem obiektu lub obszaru z rejestru zabytków lub ujęciem zabytku w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

Art. 54. 1. mówi, iż decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego określa: rodzaj inwestycji oraz warunki i szczegółowe zasady zagospodarowania terenu oraz jego zabudowy zgodne z planem ogólnym oraz wynikające z przepisów odrębnych, a w szczególności w zakresie: ochrony środowiska i zdrowia ludzi oraz **dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.**

Ustawa o samorządzie województwa.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami jest jednym z zadań publicznych, które wykonuje samorząd województwa.

Art. 11 ust. 1 pkt 1 stanowi, iż zadaniem władz województwa jest pielęgnowanie polskości oraz rozwój i kształtowanie świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej mieszkańców, a także pielęgnowanie i rozwijanie tożsamości lokalnej.

Art. 11 ust. 2 pkt 7 stanowi, iż zadaniem władz województwa jest **wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym** i jego racjonalne wykorzystywanie.

Art. 14 ust. 1 pkt 3 stanowi, iż samorząd województwa wykonuje zadania o charakterze wojewódzkim określone ustawami, w szczególności w zakresie **kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.**

Prawo budowlane

Ustawa – Prawo budowlane, normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach.

Najważniejszymi artykułami w Ustawie Prawo budowlane, odnoszącymi się do zabytków jest:

Art. 30. ust. 7 który stanowi iż:

Organ administracji architektoniczno-budowlanej może nałożyć, w drodze decyzji, o której mowa w ust. 5, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych objętych obowiązkiem zgłoszenia, jeżeli ich realizacja może naruszać ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzji o warunkach zabudowy lub spowodować:

- 1) zagrożenie bezpieczeństwa ludzi lub mienia;
- 2) **pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków**

3) pogorszenie warunków zdrowotno-sanitarnych;

4) wprowadzenie, utrwalenie, zwiększenie ograniczeń lub uciążliwości dla terenów sąsiednich.

Art. 39. który stanowi, iż:

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 67. który stanowi:

1. Jeżeli nieużytkowany lub niewykończony obiekt budowlany nie nadaje się do remontu, odbudowy lub wykończenia, organ nadzoru budowlanego wydaje decyzję nakazującą właścicielowi lub zarządcy rozbiórkę tego obiektu i uporządkowanie terenu oraz określającą terminy przystąpienia do tych robót i ich zakończenia.

1a. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do całości elektrowni wiatrowej w rozumieniu ustawy z dnia 20 maja 2016 r. o inwestycjach w zakresie elektrowni wiatrowych (Dz. U. z 2024 r. poz. 317), z zastrzeżeniem, że obowiązany do rozbiórki i przywrócenia użytkowanego terenu do stanu pierwotnego jest podmiot, który w przypadku:

1) niezyskania pozwolenia na użytkowanie – uzyskał pozwolenie na budowę dla danej elektrowni wiatrowej;

2) instalacji, dla których uzyskano pozwolenie na użytkowanie – jako ostatni prowadził

eksploatację danej elektrowni wiatrowej.

2. Przepisu ust. 1 nie stosuje się do obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków.
3. W stosunku do obiektów budowlanych niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, decyzję, o której mowa w ust. 1, organ nadzoru budowlanego wydaje po uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.
4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w terminie 30 dni. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się za uzgodnienie.

III. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

1. Ochrona dziedzictwa kulturowego w ustaleniach międzynarodowych

Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa zdefiniowane zostały w szeregu dokumentów doktrynalnych. Określają one wartość dziedzictwa kulturowego i zasady jego ochrony. Umowy międzynarodowe, ratyfikowane przez Rzeczpospolitą Polską i opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, należą do źródeł prawa powszechnie obowiązującego (art. 87, ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej). Tym samym są one źródłem praw i obowiązków w polskim porządku prawnym. Przestrzeganie ich jest obowiązkiem organów administracji publicznej oraz obywateli. Międzynarodowe konwencje w zakresie ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, ratyfikowane przez Polskę stanowią źródło prawa krajowego. Międzynarodowe dokumenty doktrynalne wyznaczają natomiast standardy i kierunki współczesnej ochrony dziedzictwa kulturowego.

Wybór najistotniejszych międzynarodowych ustaleń dla dziedzictwa kulturowego, które zostały przyjęte w Polsce:

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (t.j. Dz.U. 1976 nr 32 poz. 191)

Konwencja to umowa międzynarodowa zobowiązująca państwa sygnatariuszy do identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Ustanawia ochronę dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego o wyjątkowej powszechnej wartości, m.in. przez nadawanie międzynarodowego statusu ochrony i poprzez wpisanie na listę światowego dziedzictwa UNESCO. W preambule stwierdza się, że dziedzictwu kulturowemu i naturalnemu coraz bardziej zagraża zniszczenie również wskutek przeobrażeń społecznych i zmian gospodarczych. Uszkodzenie lub unicestwienie takich dóbr stanowi nieodwracalne zubożenie dziedzictwa wszystkich narodów świata. Dobra kulturowe o wyjątkowym znaczeniu muszą być zachowane jako element światowego dziedzictwa ludzkości. W ich ochronę musi zaangażować się cała społeczność międzynarodowa.

Konwencja w art. 1 definiuje dziedzictwo kulturowe jako:

- 1) zabytki: dzieła architektury, monumentalnej rzeźby lub malarstwa, elementy i budowle o charakterze archeologicznym, napisy, grotty i zgrupowania tych elementów, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- 2) zespoły: budowli oddzielnych lub łącznych, które ze względu na swą architekturę, jednolitość lub zespolenie z krajobrazem mają wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki;
- 3) miejsca zabytkowe: dzieła człowieka lub wspólne dzieła człowieka i przyrody, jak również strefy oraz stanowiska archeologiczne mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia historycznego, estetycznego, etnologicznego lub antropologicznego.

W rozumieniu art. 2 Konwencji za dziedzictwo naturalne uważane są:

- 1) pomniki przyrody utworzone przez formacje fizyczne i biologiczne albo zgrupowania takich formacji przedstawiające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia estetycznego lub naukowego
- 2) formacje geologiczne i fizjograficzne oraz strefy o ściśle oznaczonych granicach, stanowiące siedlisko zagrożonych zagładą gatunków zwierząt i roślin, mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki lub ich zachowania
- 3) miejsca lub strefy naturalne o ściśle oznaczonych granicach mające wyjątkową powszechną wartość z punktu widzenia nauki, zachowania naturalnego piękna.

Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego, popularnie zwana konwencją maltańską przyjęta w La Valletcie dnia 16 stycznia 1992 r. (t.j. Dz.U. 1996 nr 120 poz. 565)

W konwencji przypomniano, że dziedzictwo archeologiczne ma zasadnicze znaczenie dla wiedzy o historii ludzkości. Potwierdzono, że europejskie dziedzictwo archeologiczne, stanowi dowód pradawnej historii, jest poważnie zagrożone zniszczeniem z powodu wzrastającej liczby projektów zagospodarowania przestrzennego, zagrożeń naturalnych, nielegalnych lub nienaukowych wykopalisk i niewystarczającej świadomości publicznej. Tym samym uznano, że jest istotne ustanowienie, tam gdzie jeszcze nie istnieją, odpowiednich kontrolnych procedur administracyjnych i naukowych oraz że potrzeba ochrony dziedzictwa archeologicznego powinna znaleźć odzwierciedlenie w planach zagospodarowania przestrzennego oraz w kierunkach rozwoju kultury. Podkreślono również, że odpowiedzialność za ochronę dziedzictwa archeologicznego

należy nie tylko do bezpośrednio zainteresowanego państwa, ale również do wszystkich państw w Europie w celu zmniejszenia ryzyka zniszczenia oraz promowania zachowania dziedzictwa poprzez zachęcanie do wymiany ekspertów i doświadczeń.

Najważniejszym rezultatem Konwencji Maltańskiej jest zapis, że żadna inwestycja nie będzie niszczyła stanowisk archeologicznych bez przeprowadzenia wcześniejszych wykopalisk ratowniczych. Uznając, że europejskie dziedzictwo archeologiczne, będące świadectwem starożytnej historii, jest poważnie zagrożone na skutek rosnącej liczby planów rozwoju gospodarczego, zagrożeń naturalnych, nielegalnych bądź nienaukowo prowadzonych wykopalisk oraz niedostatecznego poziomu świadomości społecznej.

Skutkiem wprowadzenia w życie tej zasady stało się:

- 1) Uwzględnianie obecności stanowisk archeologicznych w ocenach oddziaływania inwestycji na środowisko;
- 2) Zwiększenie liczby wykopalisk ratowniczych i radykalne zmniejszenie liczby wykopalisk podejmowanych w celach czysto badawczych (na stanowiskach archeologicznych niezagrażonych zniszczeniem);
- 3) Zwiększenie zapotrzebowania na instytucje i firmy archeologiczne, które mogą prowadzić wykopaliska ratownicze w trudnych warunkach (np. zimą); to z kolei doprowadziło w wielu krajach do powstania tzw. archeologii komercyjnej lub kontraktowej, czyli pojawienia się licznych prywatnych firm wykopaliskowych.

Europejska Konwencja Krajobrazowa przyjęta w Florencji dnia 20 października 2000 r. (t.j. Dz.U. 2006 poz. 98)

Europejska Konwencja Krajobrazowa jest jedynym aktem międzynarodowym w całości dedykowanym tematyce krajobrazu.

Celem Europejskiej Konwencji Krajobrazowej jest promowanie ochrony, gospodarki i planowania krajobrazu oraz organizowanie współpracy europejskiej w tym zakresie, opartej na wymianie doświadczeń, specjalistów i tworzeniu dobrej praktyki krajobrazowej. Konwencja traktuje krajobraz jako ważny element życia ludzi zamieszkujących w miastach i na wsiach, na obszarach zdegradowanych, pospolitych, jak również odznaczających się wyjątkowym pięknem, dlatego swoim zasięgiem obejmuje terytorium całej Polski.

W celu realizacji zapisów Konwencji, Strony podejmują działania zmierzające m.in. do:

- 1) Prawnego uznania krajobrazów jako istotnego komponentu otoczenia ludzi;
- 2) Ustanowienie procedur udziału społeczeństwa w procesach planowania i zarządzania

krajobrazem;

3) uwzględniania kwestii krajobrazowych we wszelkich działaniach związanych z zarządzaniem przestrzenią.

Ponadto Strony Konwencji zobowiązane są do identyfikacji, charakterystyki oraz oceny własnych krajobrazów, określenia dla nich celów jakości, a także podnoszenia świadomości społecznej oraz współpracy transgranicznej. Zachętą do działań na rzecz trwałej ochrony, gospodarki i planowania obszarów krajobrazowych jest Nagroda Krajobrazowa Rady Europy. To wyróżnienie przyznawane organom lokalnym i regionalnym, ich ugrupowaniom lub organizacjom pozarządowym za wzorcowe działania w zakresie ochrony i zrównoważonego kształtowania krajobrazu.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego, sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (t.j. Dz.U. 2007 nr 215 poz. 1585)

Konwencja ma na celu wspieranie polityk i środków krajowych poprzez:

- 1) Stworzenie przemyślanego, przejrzystego i partycypacyjnego systemu zarządzania kulturą;
- 2) Wspomaganie przepływu dóbr i usług kulturalnych oraz mobilności artystów i osób zawodowo związanych z kulturą;
- 3) Promowanie polityk zrównoważonego rozwoju i programów pomocy międzynarodowej, które uwzględniają kulturę w strategiczny sposób;
- 4) Promowanie wolności artystycznej oraz społecznych i gospodarczych praw artystów.

Cele konwencji:

- 1) Ochrona i promowanie różnorodności form wyrazu kulturowego.
- 2) Tworzenie takich warunków dla kultur, by mogły się w pełni rozwijać i oddziaływać na siebie w sposób przynoszący im wzajemne korzyści.
- 3) Zachęcanie do dialogu kultur oraz szerszej wymiany kulturalnej na świecie w oparciu o szacunek i kulturę pokoju.
4. Popieranie międzykulturowości, tj. wspólnych form wyrazu kulturowego na drodze dialogu i wzajemnego poszanowania, rozwijania interakcji między kulturami i budowania pomostów między narodami.
- 5) Promowanie poszanowania różnorodności form wyrazu kulturowego i uświadamianie jej wartości na szczeblu lokalnym, krajowym i międzynarodowym.

- 6) Potwierdzenie znaczenia związku między kulturą i rozwojem na całym świecie, a zwłaszcza w krajach rozwijających się, oraz wspieranie krajowych i międzynarodowych działań ukierunkowanych na uznanie prawdziwej wartości tego związku.
- 7) Uznanie szczególnego charakteru działalności, dóbr i usług kulturalnych jako nośników tożsamości, wartości oraz znaczeń.
- 8) Potwierdzenie suwerennego prawa państw do wprowadzania w życie polityk oraz środków chroniących i promujących różnorodność form wyrazu kulturowego.
- 9) Umacnianie współpracy i solidarności międzynarodowej w duchu partnerstwa, ukierunkowanych w szczególności na zwiększenie potencjału krajów rozwijających się w zakresie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego.

Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Granadzie dnia 3 października 1985 r. (t.j. Dz.U. 2012 poz. 210)

Głównym celem Konwencji jest ochrona spuścizny architektonicznej znajdującej się w Europie i w Polsce, przy uwzględnieniu wymogów współczesności i zrównoważonego rozwoju. Jest ona usytuowana ponad podziałami narodowościowymi, także w układzie regionalnym. Konwencja ma na celu harmonizację działań inwestycyjnych z koniecznością zachowania dziedzictwa architektonicznego. Zgodnie z nią, jako "dziedzictwo architektoniczne" rozumie się dobra trwałe obejmujące zabytki, zespoły budynków i tereny. Pod pojęciem "zabytki" mieszczą się wszelkie budowle i obiekty wyróżniające się szczególną wartością historyczną, archeologiczną, artystyczną, naukową, społeczną lub techniczną, włącznie z ich częściami składowymi i wyposażeniem.

Pod pojęciem "zespoły budynków" rozumie się natomiast: jednolite zespoły zabudowy miejskiej lub wiejskiej wyróżniające się szczególną wartością, na tyle zwarte, aby tworzyć określoną jednostkę urbanistyczną. "Tereny" zaś to: dzieła stworzone wspólnie przez człowieka i naturę, stanowiące obszary częściowo zabudowane, dostatecznie wyodrębnione i jednolite, aby tworzyły jednostkę urbanistyczną, mającą szczególną wartość.

Konwencja nakazuje m.in. zidentyfikowanie obiektów podlegających ochronie, wprowadzenie systemu ochrony prawnej dziedzictwa architektonicznego, zapewnienie przez organy publiczne, w ramach dostępnego budżetu, pomocy finansowej na utrzymanie i restauracje dziedzictwa.

Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego, uchwalona podczas 32 sesji Zgromadzenia Ogólnego UNESCO w dniu 17 października 2003 roku (Dz.U. 2011 poz. 1018)

Konwencja stanowi pierwszy międzynarodowy traktat, który umożliwia prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Dokument stwarza również ramy prawne, administracyjne i finansowe. Stanowi zachętę dla krajów świata do dostrzegania wagi tego dziedzictwa i do otaczania go opieką.

Głównymi celami Konwencji jest:

- 1) ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- 2) zapewnianie poszanowania niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- 3) wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- 4) zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w tym zakresie.

Niematerialne dziedzictwo kulturowe to m.in.: praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedza i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturowa – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności.

Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady nr 1194/2011/UE z dnia 16 listopada 2011 r. ustanawiająca działanie na rzecz Znaku Dziedzictwa Europejskiego (ZDE).

Unia Europejska ustanowiła Znak Dziedzictwa Europejskiego, który jest przyznawany znajdującym się na terytorium Unii obiektom, które odgrywają istotną rolę w historii, kulturze oraz w budowaniu Unii. Jego zadaniem jest zwrócenie uwagi wśród obywateli na wspólne dziedzictwo kulturowe w celu wzmocnienia poczucia przynależności do Unii, a także wzmocnienie dialogu między kulturami. Ponadto dziedzictwo odgrywa przez szeroko rozumianą turystykę kulturalną,

bardzo ważną rolę w rozwoju gospodarczym regionów europejskich, które skorzystałyby z nadania mu odpowiedniej rangi. Znak dziedzictwa europejskiego odróżnia się od inicjatyw w zakresie dziedzictwa realizowanych przez UNESCO i Radę Europy przez położenie szczególnego nacisku na europejską wartość symboliczną obiektów oraz ich wymiar pedagogiczny.

2. Strategie krajowe – polityka państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Do najważniejszych dokumentów zawierających strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na poziomie krajowym należą:

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 (Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r., Monitor Polski z 2023 poz. 1470)

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026 ma na celu realizację przepisu art. 84 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Jest głównym dokumentem strategicznym niezbędnym do realizacji ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zainicjowanym i opracowanym przez ministra do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także środki służące do realizacji wyznaczonych celów.

Celem programu jest zapewnienia efektywnej ochrony i opieki nad zabytkami poprzez m.in. ochronę i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości, podnoszenie wiedzy o zasobach zabytkowych kraju, cyfryzację i podniesienie jakości prowadzonych postępowań administracyjnych czy zwiększenie zastosowania nowych technologii.

Najważniejsze cele programu:

1. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości poprzez m.in.:

- model i system wartościowania zabytków;
- plany zarządzania dla pomników historii;
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych;
- system bezpieczeństwa zabytków;
- projektowanie konserwatorskie.

2. Cyfryzacja i podniesienie jakości prowadzenia postępowań administracyjnych poprzez m.in.:

- cyfryzację procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków;
- opracowanie i realizację programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Zwiększenie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków poprzez m.in.:

- wdrożenie i rozwój programu wsparcia zarządzania dziedzictwem archeologicznym (AZP+);
- digitalizację i udostępnianie zasobu archiwalnego;
- rozwój portalu zabytek.pl.

3. Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego poprzez m.in.:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach;
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dla dziedzictwa kulturowego;
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.

4. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych poprzez m.in.:

- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami;
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich;
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych;
- inwestycje w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Koncepcja przestrzennego zagospodarowania kraju do roku 2030 (Uchwała Nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r., Monitor Polski z 2012 r. poz. 252).

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030) jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Została opracowana zgodnie z zapisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 27 marca 2003 roku.

W dokumencie przedstawiono wizję zagospodarowania przestrzennego kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat, określono cele i kierunki polityki zagospodarowania kraju służące jej urzeczywistnieniu oraz wskazano zasady oraz mechanizmy koordynacji i wdrażania publicznych polityk rozwojowych mających istotny wpływ terytorialny. Dokument przestał obowiązywać na mocy przyjętej w 2020 r. nowelizacji Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r., Monitor Polski, z 2019 r., poz. 1060.)

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR) rozwija postanowienia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.). KSRR jest zbiorem wspólnych wartości, zasad współpracy rządu i samorządów oraz partnerów społeczno-gospodarczych na rzecz rozwoju kraju oraz województw. Dokument określa systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej przez rząd wobec regionów. Strategia w nadchodzących latach odegra ważną rolę w procesie programowania krajowych i unijnych środków publicznych.

Cel główny polityki regionalnej do roku 2030 realizowany będzie w oparciu o uzupełniające się trzy cele szczegółowe. Celem jaki interesuje nas ze względu na aspekt ochrony zabytków i rozwoju kultury to: wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych poprzez rozwijanie i wykorzystywanie instrumentów wsparcia ukierunkowanych na tworzenie warunków do wzrostu konkurencyjności, innowacyjności i inwestycji w wybranych sektorach. Cel ten zostanie osiągnięty m.in. poprzez rozwój kapitału ludzkiego i społecznego. Ważnym obszarem rozwoju kapitału społecznego jest pełniejsze wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego.

Podniesienie jakości życia, poczucia zakorzenienia i tożsamości kulturowej oraz wzrost atrakcyjności turystycznej i rozwoju gospodarczego osiągnięte zostanie poprzez inwestycje w kulturę, wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych, wspieranie organizacji czasu wolnego, organizację imprez kulturalnych i turystyki kulturowej oraz przez współpracę z organizacjami pozarządowymi. W tym zakresie wspierane będą następujące działania:

- promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury,
- promocja turystyczna mająca na celu wzrost atrakcyjności turystycznej obszarów o wysokich walorach kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych.

3. Strategie wojewódzkie – polityka samorządu województwa zachodniopomorskiego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2030 (Uchwała nr VIII/100/19 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 28 czerwca 2019 r.)

Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego (SRWZ) jest podstawowym dokumentem wyznaczającym kierunki polityki rozwoju i cele, które powinny być osiągnięte w 2030 r. Sformułowana w niej wizja rozwoju regionu zmierza do uzyskania w perspektywie roku 2030 celów rozwojowych zapewniających wyższą jakość życia mieszkańców regionu, w oparciu o potencjał nowoczesnej gospodarki. Znajduje to wyraz w misji województwa, którą jest: „Pomorze Zachodnie – lider niebieskiego i zielonego wzrostu zapewniającego wysoką jakość życia mieszkańców.” SRWZ identyfikuje obszary priorytetowe dla których sformułowano cele strategiczne polityki rozwoju województwa zachodniopomorskiego, wyznaczające ścieżkę do osiągnięcia zamierzonej wizji rozwoju regionu w perspektywie roku 2030. Wszystkie kierunkowe działania sektorowe realizowane w ramach szerokiego obszaru aktywności samorządu województwa pozostają zbieżne z tym strategicznym wyborem lub też stanowią jego dopełnienie.

Cztery najważniejsze cele jakie zostały ujęte w programie rozwoju województwa zachodniopomorskiego to: otwarta społeczność, dynamika gospodarcza, sprawny samorząd i partnerski region¹.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa zachodniopomorskiego (Uchwała nr XLV/530/2010 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 29 października 2010 r.)

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego (PZPWZ) ma trzy zasadnicze cele:

1. kształtowanie polityki przestrzennej województwa, zgodnej z Koncepcją Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, przy uwzględnieniu terytorializacji polityki rozwoju, przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój jako podstawę działań,
2. koordynację elementów planowania rozwoju wynikających ze zobowiązań międzynarodowych, planowania krajowego, regionalnego i lokalnego,

1 bip.rbip.wzp.pl/sites/bip.wzp.pl/files/articles/srwz2030size0.pdf

3. dostarczenie informacji o województwie, zwłaszcza o jego uwarunkowaniach przestrzennych i kierunkach rozwoju w tej dziedzinie.

Realizując te cele plan zagospodarowania przestrzennego województwa uwzględnia i nadaje ramy przestrzenne strategii rozwoju województwa i politykom sektorowym oraz określa:

1. uwarunkowania zewnętrzne, wynikające z obowiązujących przepisów prawa, położenia województwa w przestrzeni krajowej i europejskiej oraz z krajowych i europejskich strategii i programów rozwoju,
2. uwarunkowania wewnętrzne, wynikające ze stanu środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz potrzeb jego ochrony, stanu zagospodarowania przestrzeni, stanu i tendencji zmian w sytuacji społeczno-gospodarczej województwa,
3. kierunki i działania służące realizacji strategicznych celów rozwoju województwa, z uwzględnieniem struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu oraz zadań o znaczeniu ponadlokalnym o zasięgu krajowym i wojewódzkim,
4. narzędzia realizacji planu, w tym rekomendacje do krajowej i regionalnej polityki przestrzennej oraz system monitoringu².

Plan jest elementem regionalnego planowania strategicznego i stanowi podstawowe narzędzie koordynacji zamierzeń organizacyjnych, społecznych, gospodarczych i innych, będących przedmiotem zainteresowania samorządu wojewódzkiego w przestrzeni, a jednocześnie służy przestrzennej konkretyzacji celów sformułowanych w strategii rozwoju województwa i w innych dokumentach programowych. PZPWZ nie jest aktem prawa miejscowego i nie narusza uprawnień gmin w zakresie planowania miejscowego; nie stanowi też podstawy prawnej wydawania decyzji administracyjnych. Plan jest aktem kierownictwa wewnętrznego i wiąże władze województwa, a także inne podmioty administracji publicznej w zakresie respektowania priorytetów rozwojowych i prowadzenia polityki przestrzennej zgodnie z ustalonymi kierunkami. Stanowi wytyczne dla dokumentów wojewódzkich (strategicznym i operacyjnym) w zakresie realizacji polityki przestrzennej województwa. Plan łączy planowanie krajowe poprzez poziom regionalny z planowaniem miejscowym. Formułuje również propozycje do Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju, planu zagospodarowania przestrzennego obszarów morskich i projektów ponadregionalnych i międzynarodowych o charakterze planistycznym. Stanowi też podstawę

² Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Zachodniopomorskiego. Tom I, Uwarunkowania kształtowania polityki przestrzennej województwa, Szczecin 2020, s. 5.

do formułowania wniosków do studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i ich oceny pod kątem realizacji celów regionalnych. Samorządom lokalnym i inwestorom plan dostarcza ponadto informacji, jakie dobre praktyki powinni stosować w gospodarowaniu przestrzenią. Plan formułuje cele gospodarowania przestrzenią województwa i zasady jej kształtowania oraz określa kierunki polityki przestrzennej w długiej perspektywie. Stanowi podstawę do konstruowania programów operacyjnych rozwoju województwa³.

Jednym z ważniejszych punktów Planu jest rozdział 2.4. poświęcony zabytkom i krajobrazowi kulturowemu. Najważniejszym kierunkiem działań nakreślonym w PZPWZ jest powstrzymanie postępującej degradacji obiektów zabytkowych i dóbr kultury współczesnej oraz zachowanie i kształtowanie krajobrazu kulturowego jako cennego elementu kultury, który wpływa na atrakcyjność obszaru oraz na jakość życia mieszkańców i wzrost walorów turystycznych. Najistotniejszym działaniem budującym ład przestrzenny jest ochrona najcenniejszych obiektów i obszarów kulturowo-krajobrazowych przed degradacją oraz ich rewaloryzacja.

W Programie zaleca się wszystkim gminom województwa:

- 1) opracowanie programów gospodarowania zabytkami, jako kompleksowej oferty łączącej potrzeby funkcjonalne i ochronę konserwatorską, w tym zasady sprzedaży, dzierżawy i udostępniania,
- 2) stworzenie obiektywnej listy zabytków wymagających najpilniejszych prac konserwatorskich (w tym ratunkowych), będącej narzędziem wsparcia decyzji o dofinansowaniu prac konserwatorskich,
- 3) finansowe wspieranie i promowanie zagospodarowania zabytków na cele kulturalne, turystyczne i inne publiczne, z uwzględnieniem tworzenia miejsc pracy,
- 4) ochrona zabytków przed instalowaniem nośników reklamowych oraz nieprawidłową termomodernizacją,
- 5) rewaloryzacja i rewitalizacja zespołów parkowo-pałacowo-folwarcznych,
- 6) rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego dla celów społecznych, gospodarczych i turystycznych – włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy przy jednoczesnym priorytecie zachowania wartości zabytkowych,
- 7) zachowanie i odtworzenie historycznych założeń parkowych i cmentarzy,
- 8) stworzenie programu modernizacji i wykorzystania zabytkowych budowli

3 Tamże.

hydrotechnicznych,

9) wykluczenie lokalizacji inwestycji wielkokubaturowych, wielkoprzestrzennych, dominant wysokościowych z obszarów zapewniających ekspozycję sylwetek historycznych jednostek osadniczych oraz dominant krajobrazowych,

10) uwzględnianie w polityce przestrzennej jednostek samorządu terytorialnego ochrony wskazanych i rekomendowanych do ustanowienia pomników historii wraz z ich otoczeniem⁴.

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2021-2024 (Uchwała nr XXIX/338/21 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 28 października 2021 r.)

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2021–2024 opracowany został przez Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie. Program jest jednym z dokumentów kierunkowych samorządu województwa, który działa na rzecz rozwoju regionu i mieszkańców. Podstawowym celem Programu jest ochrona dziedzictwa kulturowego i włączenie go w nurt życia społeczeństwa, poprzez utrzymanie walorów krajobrazu kulturowego i zabytków, działania służące utrzymaniu zasobu i poprawie stanu materialnej substancji zabytków oraz zagospodarowaniu ich w sposób odpowiadający wartościom zabytkowym oraz potrzebom społecznym. Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2021-2024 obejmuje zagadnienia związane z bogactwem kulturowym dziedzictwa regionu, w szczególności zabytków, przy uwzględnieniu lokalnej specyfiki, mocnych i słabych stron, uwarunkowań prawnych i finansowych. W Programie wytyczono cele strategiczne i operacyjne oraz określono zadania do 2024 r⁵.

W Programie przyjęto do realizacji trzy cele perspektywiczne, którym przypisano cele operacyjne i zadania:

I. Utrzymanie zabytków, jako integralnego elementu krajobrazu kulturowego budującego ład przestrzenny Województwa Zachodniopomorskiego

1. Opieka nad zabytkami i krajobrazem kulturowym w dokumentach strategicznych i planistycznych województwa
2. Integracja opieki nad dziedzictwem, krajobrazem kulturowym i środowiskiem

⁴ Program Opieki nad Zabytkami Miasta Szczecinek na lata 2021-2024, Szczecinek 2021, s. 19-21.

⁵ Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2021-2024, pod red. Marii Witek, Szczecin 2021, s. 5.

przyrodniczym.

3. Badanie, dokumentowanie i digitalizacja zabytków oraz elementów dziedzictwa.

4. Poprawa materialnego stanu zabytków

5. Współodpowiedzialność za zabytki i lokalne dziedzictwo

6. Utrzymanie w dobrym stanie zabytków stanowiących własność województwa zachodniopomorskiego i użytkowanych przez jednostki województwa zachodniopomorskiego.

II. Zwiększenie atrakcyjności zabytków w procesie aktywizacji społecznej, gospodarczej i turystycznej województwa zachodniopomorskiego.

1. Tworzenie warunków finansowych i organizacyjnych opieki nad zabytkami i dziedzictwem kulturowym regionu.

2. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości

3. Tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami

III. Wzmocnienie otwartego społeczeństwa poprzez wzrost i popularyzację wiedzy o zabytkach i dziedzictwie kulturowym województwa zachodniopomorskiego

1. Wzmacnianie instytucji i organizacji zajmujących się promocją i edukacją regionalną

2. Edukacja i promocja zabytków i dziedzictwa kulturowego

3. Wspieranie działań sprzyjających integracji transgranicznej.

W zakresie opieki nad zabytkami, Program powinien stać się podstawą określania polityki dla samorządów lokalnych. Aby osiągnąć cele strategiczne programu istotne jest wypracowanie planu finansowania długofalowych działań, które ukierunkowane będą na osiągnięcie określonego celu. W przypadku poprawy materialnego stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego, konieczne jest zwiększanie lub utrzymanie co najmniej na dotychczasowym poziomie wysokości środków przeznaczanych na rzecz określonej grupy zabytków (np. dotacje) oraz uwzględnienie celów programu opieki nad zabytkami w priorytetach Regionalnego Programu Operacyjnego.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2021 – 2027

Program jest narzędziem realizacji celów Strategii Rozwoju do roku 2027⁶. Pozwala on na dofinansowywanie z funduszy strukturalnych regionu projektów zgodnych z ustalonymi w aktualnym programie priorytetami, obszarami wykorzystania i systemami wdrażania środków unijnych. W programie tym istotną rolę odgrywa bogate dziedzictwo kulturowe oraz wzmocnienie instytucji kultury. Niestety, obiekty zabytkowe są w średnim i złym stanie technicznym, co bardzo ogranicza ich wykorzystanie. W związku z tym należy sukcesywnie realizować zadania mające na celu poprawę ich stanu technicznego i przystosowanie ich do odpowiedniej funkcji jaką mają pełnić. W osi priorytetowej IV. Naturalne otoczenie człowieka określono cel szczegółowy 3.1. Zwiększona atrakcyjność zasobów kultury regionu.

Cele te mają zostać osiągnięte poprzez realizację prac konserwatorskich i restauratorskich, które poprzez zachowanie historycznej substancji zabytkowej przyczynią się do dostosowania obiektów do celów użytkowych oraz do ich udostępnienia mieszkańcom regionu i turystom. Działanie nakierowane jest na ochronę rodzimego dziedzictwa Pomorza Zachodniego, mającego wysoką wartość historyczną i kulturową a zarazem na zwiększenie potencjału turystycznego regionu. Ponadto projekty w ramach działania będą przyczyniać się pośrednio do rozwoju społeczno-gospodarczego regionu. Renowacja/adaptacja obiektów zabytkowych będzie mogła być wsparta, jeśli projekt będzie stanowił część szerszej strategii rozwoju gospodarczego dla danego terytorium. Strategia ta charakteryzować się winna potencjałem przyczyniającym się do ogólnego wzrostu gospodarczego, powiązanego z tworzeniem miejsc pracy. W projektach musi zostać wykazana trwałość ich finansowania w okresie eksploatacyjnym, z uwzględnieniem prognoz dotyczących popytu oraz przychodów generowanych przez bezpośrednich użytkowników, a także z uwzględnieniem środków własnych beneficjenta oraz subwencji ze strony właściwych podmiotów.

Projekty muszą wykazać wkład w rozwój poniższych priorytetów kulturowych:

- zachowanie dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) dla przyszłych pokoleń,
- podniesienie atrakcyjności turystycznej kraju lub regionu.

⁶ www.rpo.wzp.pl/fepz/poznaj-program-fepz-2021-2027-i-jego-zasady/szczegolowy-opis-priorytetow-programu-fundusze-europejskie-dla-pomorza-zachodniego

Każdy projekt musi mieć przeprowadzoną analizę zapotrzebowania na daną inwestycję, w tym szacowaną liczbę odwiedzających, użytkowników. Promowane będą rozwiązania wpływające na poprawę efektywności funkcjonowania obiektów/instytucji w długim okresie, w tym rozwiązania pozwalające na:

- obniżenie kosztów utrzymania na rzecz wydatków inwestycyjnych,
- zastosowanie innowacyjnych rozwiązań energooszczędnych – zmniejszenie zapotrzebowania i zużycia energii, a przez to zmniejszenie ogólnych kosztów eksploatacji budynków,
- dywersyfikację źródeł finansowania działalności – pozyskiwanie zewnętrznych źródeł finansowania,
- dodatnie efekty ekonomiczne – oddziaływanie na bezpośrednie otoczenie inwestycji,
- tworzenie nowych miejsc pracy⁷.

Bezpośrednim rezultatem ma być wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne. Beneficjentami programu są:

- jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia oraz podmioty podległe JST,
- instytucje kultury,
- organizacje pozarządowe,
- kościoły i inne związki wyznaniowe,
- przedsiębiorcy,
- jednostki sektora finansów publicznych⁸.

Polityka Kulturalna Województwa Zachodniopomorskiego (Uchwała nr 1257/21 Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 30 sierpnia 2021 r.)

Priorytetem prowadzonej polityki kulturalnej Województwa Zachodniopomorskiego jest stały rozwój intelektualny i cywilizacyjny mieszkańców, a także systematyczny wzrost potencjału kulturalnego regionu. Oznacza to dążenie do:

- wzmocnienia pozycji Pomorza Zachodniego jako istotnego regionu na mapie kulturalnej

⁷ Szczegółowy opis osi priorytetowych regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014 – 2020 EFRR wersja 69.0 26.01.2023, s.206 - 208.

⁸ Tamże, 209.

Polski,

- wykorzystania unikalnego położenia geograficznego i kulturowego regionu, wykraczającego poza granice województwa (Euroregion Pomerania, region bałtycki),
- zachowania i rozwijania unikalnego środowiska kulturowego,
- wyznaczenia kierunków rozwoju sektora kultury w regionie,
- kreowania/inicjowania działań wychowujących przyszłych odbiorców oferty kulturalnej,
- pobudzania i rozwijania aktywnego udziału w kulturze⁹.

W dokumencie określono trzy priorytetowe strategiczne obszary interwencji:

1. Dostęp do kultury oraz uczestnictwo w kulturze
2. Rozwój współpracy międzynarodowej w obszarze kultury
3. Budowanie kulturalnej pozycji regionu w oparciu o dziedzictwo kulturowe.

Dzięki realizacji powyższej wizji rozwoju kultury w regionie, Pomorze Zachodnie ze względu na swoje położenie geograficzne oraz zasoby, stanie się regionem przyciągającym osoby twórcze, przedsiębiorcze, aktywne zawodowo, które będą chciały mieszkać w regionie, gdzie zapewniony jest najwyższy poziom usług publicznych, edukacyjnych oraz unikalna oferta kulturalna. Z punktu widzenia ochrony dziedzictwa i jego wykorzystania najważniejsza jest realizacja priorytetu 3. Budowanie kulturalnej pozycji regionu w oparciu o dziedzictwo kulturowe. Działania w ramach tego priorytetu nakierowane będą na ochronę rodzimego dziedzictwa materialnego, jak i niematerialnego, które mają wysoką wartość historyczną i kulturową, a tym samym przyczyniają się pośrednio do rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

Dziedzictwo kulturowe regionu przez powojenne lata było postrzegane jako swego rodzaju ciężar. Konsekwencje tego stanu są odczuwane do dzisiaj i to pomimo dużych nakładów na jego ochronę poczynionych w ostatnich latach. Dlatego dalsze inwestowanie w ochronę i rewaloryzację istniejącego dziedzictwa przyczyni się do zniwelowania pewnych niekorzystnych zaszłości. Dzięki temu działaniu uda się zachować to, co cenne i stanowi o tutejszej specyfice wynikającej z uwarunkowań historycznych. Działania samorządu województwa będą ukierunkowane na ochronę, promocję najcenniejszych i unikalnych obiektów, których ochrona jest potrzebna aby przekazać przyszłym pokoleniom wielowiekową różnorodną spuściznę Pomorza Zachodniego¹⁰.

⁹ Polityka Kulturalna Województwa Zachodniopomorskiego, s. 8.

¹⁰ Tamże, s. 12.

- Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego regionu

W ramach celu podejmowane są działania nakierowane na ochronę i rozwój rodzimego dziedzictwa materialnego oraz niematerialnego, które jest nośnikiem wysokiej wartości historycznej i kulturowej. Realizowane działania mają na celu fizyczną poprawę stanu zabytków, ich adaptację oraz rewitalizację a także zwiększenie dostępności dla nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja celu będzie pozytywnie wpływać na zwiększenie atrakcyjności regionu, a poprzez wykorzystanie potencjału posiadanego dziedzictwa kulturowego, przyczyni się pośrednio do rozwoju społeczno-gospodarczego województwa.

- Badanie, dokumentowanie i promocja zachodniopomorskiego dziedzictwa kulturowego

Poprzez wykłady, konferencje naukowe, wystawy, działania edukacyjne oraz wydawnictwa podnoszone zostanie zainteresowanie problematyką ochrony zabytków oraz promocji zachodniopomorskiego dziedzictwa. Kluczowym partnerem jest Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie. W ramach priorytetu wskazane zostaje, iż Biuro Dokumentacji Zabytków w Szczecinie opracowuje na zlecenie Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami. Podstawę opracowania programu stanowi analiza zasobu kulturowego województwa i potrzeb w zakresie jego ochrony i opieki nad nim, w celu zachowania dla obecnych i przyszłych pokoleń. Program obejmuje wiele zagadnień związanych z bogatym dziedzictwem kulturowym Województwa Zachodniopomorskiego oraz wyznacza cele strategiczne i określa zadania opieki nad zabytkami w perspektywie najbliższych czterech lat¹¹.

Polityka samorządu województwa zachodniopomorskiego w sektorze turystyki (Uchwała Nr 786/16 Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 17 maja 2016 r.)

Polityka samorządu województwa zachodniopomorskiego w zakresie turystyki koncentruje się na poprawie warunków rozwoju turystycznego i rekreacyjnego oraz na zwiększeniu ich znaczenia dla gospodarki regionu. Działania te mają na celu wspieranie zarówno rekreacji mieszkańców, jak i rozwoju oferty turystycznej dla odwiedzających, przy jednoczesnym zachowaniu równowagi z ochroną środowiska i infrastrukturą. Kluczowe jest wyraźne rozróżnienie między rekreacją, która służy mieszkańcom, a turystyką, mającą aspekt gospodarczy i promocyjny. W praktyce działania często się przenikają, lecz głównym celem jest rozwijanie oferty turystycznej jako elementu wspierającego rozwój regionu.

11 Tamże, s. 12.

Samorząd dąży do zoptymalizowania zasad zarządzania ruchem turystycznym, wspierając rozwój infrastruktury i usług wysokiej jakości. W tym celu odciąża lokalne samorządy od pełnej odpowiedzialności za infrastrukturę turystyczną, a zamiast tego skupia się na tworzeniu warunków sprzyjających rozwojowi rynku usług turystycznych, zapewniając dostęp do wspólnych zasobów wszystkim mieszkańcom. Wszystkie działania są realizowane z poszanowaniem walorów naturalnych regionu i mają na celu podniesienie jakości życia mieszkańców.

Polityka ta opiera się na współpracy różnych podmiotów i koordynacji działań, przy zachowaniu autonomii poszczególnych szczebli samorządu i gospodarki rynkowej. Województwo dąży do tworzenia warunków i kultury współdziałania, aby skutecznie rozwijać turystykę i wykorzystywać dostępne zasoby kapitału osobowego, organizacyjnego i materialnego. Zamiast pełnić funkcję jedynie inicjatora i dysponenta funduszy, samorząd stara się pełnić rolę koordynatora, który wspiera współpracę i rozwój sektora turystycznego w regionie.

4. Strategie powiatowe – polityka samorządu powiatu gryfickiego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami 2020 – 2023 (Uchwała Nr XXII/145/2020 Rady Powiatu Gryfickiego, z dnia 21 maja 2020 roku)

Powiatowy Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Gryfickiego (PPOnZ) jest dokumentem strategicznym mającym na celu ochronę dziedzictwa kulturowego powiatu, obejmującym zabytki nieruchome i ruchome. Opracowany zgodnie z przepisami prawa i wytycznymi Narodowego Instytutu Dziedzictwa, jest sporządzany przez Starostę, zatwierdzany przez Radę Powiatu i ogłaszany w Dzienniku Urzędowym województwa. Program obowiązuje na 4 lata, z co 2 lata składanymi sprawozdaniami z realizacji zadań. Jego głównym celem jest ukierunkowanie działań na ochronę dziedzictwa, promowanie historii i kultury regionu, podnoszenie świadomości społecznej oraz wspieranie inicjatyw lokalnych związanych z kulturą i rzemiosłem. PPOnZ stanowi podstawę do współpracy z gminami, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, przy zachowaniu kompetencji gmin i właścicieli, a jego działania opierają się na przepisach ustawy o samorządzie powiatowym, który realizuje zadania publiczne o charakterze ponadgminnym w dziedzinie kultury i ochrony zabytków.

W rozdziale o dziedzictwie materialnym powiatu przedstawiono zabytki objęte prawnymi formami ochrony, zabytki powiatu ujęte w ewidencji oraz zabytki o najwyższym znaczeniu dla powiatu. W odniesieniu do zabytków z terenu gminy Brojce autor opracowania zwrócił szczególną uwagę na:

- cenne historycznie założenia ruralistyczne, z licznymi elementami tradycyjnej zabudowy, dla których wyznaczono strefy ochrony konserwatorskiej (Pruszcz, Tąpadły Mołstowo, Kiełpino, Cieszyce, Darzewo, Karwin, Uniestowo),
- zabudowę pofolwarczną (Brojce, Cieszyce, Dargosław, Darzewo, Grąd, Karwin, Kiełpino, Łatno, Mołstowo, Smokęcino, Strzykocin, Stołąż, Tąpadły, Uniestowo, Żukowo),
- architekturę sakralną, która stanowi jeden z najstarszych i najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego wsi (kościół w Brojcach),
- architekturę rezydencjonalną (pałace w Dargosławiu i Uniestowie),
- zabytki techniki (młyny w Brojcach, Kiełpinie i Bielikowie),
- zieleń komponowaną (parki w Stołążu, Tąpadłach, Mołstowie i Strzykocinie; cmentarze przykościelne w Kiełpinie, Brojcach, Bielikowie, Dargosławiu i Pruszczu; cmentarze śródpolne

w Bielikowie, Brojcach, Dargosławiu, Darzewie, Kiełpinie, Mołstowie, Przybiernowie, Smokęcinie, Stolążu, w Strzykocinie, Tąpadłach i Żukowie),

- zabytki archeologiczne (grodziska w Bielikowie i Przybiernowie; cmentarzysko kurhanowe w Strzykocinie),

- zabytki ruchome (wyposażenie kościołów w Bielikowie, Brojcach i Kiełpinie).

IV. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

1. Dokumenty uchwalone przez Radę Gminy Brojce w zakresie opieki i ochrony zabytków

Dokumentami i aktami prawa miejscowego Gminy Brojce, w których zawarto cele w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami są:

Strategia Rozwoju Gminy Brojce do roku 2025 (Uchwała Nr XLI/212/2014 Rady Gminy Brojce z dnia 14 listopada 2014 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Gminy Brojce do roku 2025)

Strategia Rozwoju Gminy Brojce do roku 2025 jest dokumentem kierunkowym stanowiącym podstawę do podejmowania działań przez organy Gminy Brojce i jej partnerów. *Strategia Rozwoju Gminy Brojce do roku 2025* stanowi program polityki rozwoju gminy. Wyznacza cele, programy operacyjne i kierunki działania, które przyczynią się do przełamywania problemów społecznych i gospodarczych oraz do podniesienia konkurencyjności gminy. Jest to wyzwanie, któremu Gmina Brojce chce sprostać w czasie postępującego procesu globalizacji, liberalizacji i rozwoju gospodarki opartej na wiedzy.

W rozdziale 4.6. *Kultura i dziedzictwo kulturowe* zdiagnozowano, iż sfera kultury i dziedzictwa w Gminie Brojce kształtowana jest przez trzy czynniki: obecność na jej terenie zabytków charakterystycznych dla obszarów wiejskich, działalność instytucji kultury oraz dostępną dla mieszkańców infrastrukturę kulturalną. Zabytkom i dziedzictwu kulturowemu nie poświęcono wiele miejsca. Autorzy strategii wymienili tylko najważniejsze wg nich zabytki (są to tylko obiekty wpisane do Rejestru Zabytków) znajdujące się na terenie gminy:

- kościoły w Brojcach, Bielikowie, Kiełpinie i Pruszczu
- pałace w Dargosławiu, Łatnie, Strzykocinie i Uniestowie
- parki w Dargosławiu, Mołstowie, Stołążu, Strzykocinie, Tąpadłach i Uniestowie
- cmentarze przykościelne w Bielikowie, Brojcach i Kiełpinie.

W analizie SWOT autorzy opracowania w obszarze zabytków, turystyki i kultury wymieniają następujące:

silne strony:

- aktywny udział organizacji pozarządowych w organizacji wydarzeń i imprez na terenie Gminy,
- duży zasób zabytków na terenie gminy - 17 obiektów wpisanych w rejestr zabytków.

słabe strony:

- ograniczona liczba instytucji kultury,
- zły stan techniczny obiektu i niewystarczające zasoby lokalowe Gminnej Biblioteki Publicznej,
- zły stan techniczny części obiektów zabytkowych,
- niepełna informacja turystyczna oraz zbyt mała oferta rekreacyjna dla turystów,
- spadek wydatków na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego.

szanse:

- wyraźnie określoną tożsamość regionalną – kultura zachodniopomorska – może być zewnętrznym czynnikiem rozwoju edukacji w gminie,
- dostępność środków finansowych na restaurację zabytków i ich przeznaczenie na cele publiczne,
- możliwości preferencyjnego wspierania rewitalizacji obszarów wiejskich,
- przyciągnięcie większej liczby turystów,
- zainteresowanie turystów nadmorskich walorami turystycznymi gminy.

zagrożenia:

- spadek poziomu czytelnictwa,
- dominacja ośrodków wypoczynkowych nad morzem i silna konkurencja ze strony gmin nadmorskich.

W rozdziale 10. *Cele strategiczne i operacyjne* autorzy wskazali następujące cele strategiczne i operacyjne oraz działania w obszarze turystyki, kultury, sportu i rekreacji, które stanowią odpowiedź na zdiagnozowane główne wyzwania rozwojowe:

Cel strategiczny: Poprawa warunków do rozwoju turystyki i kultury w gminie oraz ochrona dziedzictwa kulturowego

Cel operacyjny:

1. Rozwijanie i poprawa jakości infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej.

Działanie:

- modernizacja istniejącej bazy turystycznej i poprawa jej standardu,
- budowa nowych obiektów turystycznych,
- modernizacja istniejącej bazy noclegowej i gastronomicznej, budowa nowych obiektów,
- modernizacja i rozbudowa bazy dla potrzeb wychowania fizycznego, sportu i rekreacji ruchowej,

- urządzenie w poszczególnych miejscowościach na terenie gminy miejsc wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców i gości,
- budowa nowych obiektów sportowych, w tym boisk do piłki nożnej, do siatkówki, koszykówki i piłki ręcznej, budowa i rozbudowa placów zabaw oraz zamontowanie urządzeń na nich, zagospodarowanie miejsc przy placach zabaw i przy świetlicach, zagospodarowanie parków oraz modernizacja świetlic wiejskich,
- stworzenie dogodnych warunków do rozwoju turystyki rowerowej poprzez budowę i oznakowanie tras i ścieżek rowerowych,
- budowa ścieżki rowerowej, przebiegającej po zdemontowanym torze niekursującej już kolei wąskotorowej, wraz z towarzyszącą jej infrastrukturą oraz właściwe jej oznakowanie,
- budowa ścieżek konnych i pieszych oraz trasy spływu kajakowego.

2. Aktywna promocja oferty turystycznej gminy.

Działanie:

- wykreowanie kilku produktów turystycznych (w tym wspólnych np. z innymi gminami) i ich promocja,
- stworzenie bogatej oferty turystycznej, rekreacyjnej i sportowej dla mieszkańców gminy oraz odwiedzających ją turystów w oparciu o nieskażoną przemysłem przyrodę, otoczenie lasów, czyste rzeki i bliskość wybrzeża morskiego,
- wykorzystanie ponadregionalnych walorów rzeki Mołstowa – jednej z najczystszych rzek w Polsce,
- kreowanie zdrowego i aktywnego stylu życia. Upowszechnianie aktywności fizycznej, rekreacji rodzinnej poprzez organizowanie różnego rodzaju imprez sportowych i rekreacyjnych,
- upowszechnianie sportów wodnych, głównie kajakarstwa, wśród dzieci i młodzieży jako specyfiki gminy.

3. Poprawa warunków organizacyjnych i lokalowych prowadzenia działalności kulturalnej.

Działanie:

- wyodrębnienie organizacyjne jednostki odpowiedzialnej za prowadzenie i koordynację działalności kulturalnej na terenie Gminy,
- remont i rozbudowa zaplecza lokalowego Gminnej Biblioteki Publicznej.

4. Promocja oferty kulturalnej Gminy Brojce.

Działanie:

- stworzenie ramowego programu wydarzeń kulturalnych,
- inicjowanie i koordynacja akcji zachęcających do współtworzenia oraz udziału w wydarzeniach i imprezach organizowanych na terenie Gminy,
- akcja promująca czytelnictwo.

5. Przywrócenie świetności obiektów zabytkowych.

Działanie:

- inwentaryzacja potrzeb inwestycyjnych wraz z mapą potencjalnych źródeł finansowania,
- restauracja obiektów kubaturowych znajdujących się w zarządzie Gminy,
- wsparcie podmiotów będących właścicielami obiektów zabytkowych w procesie przygotowania inwestycji.

6. Zagospodarowanie obiektów zabytkowych na cele inne niż publiczne.

Działanie:

- przygotowanie oferty dla inwestorów prywatnych,
- dopuszczenie funkcji komercyjnych zapewniających zachowanie charakteru obiektów,
- wsparcie procesu pozyskania środków zewnętrznych.

Mając na uwadze, iż omawiany dokument opracowano w 2014 roku wiele czynników wpływających negatywnie na potencjał Gminy Brojce - dzięki nakładom inwestycyjnym i przemianom gospodarczo-społecznym - straciło na aktualności. Jednakże z pewnym niepokojem zaznaczyć trzeba, iż wiele zdiagnozowanych dziesięć lat temu słabych stron i zagrożeń w obszarze zabytków, turystyki i kultury jest niestety nadal aktualna.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brojce (Uchwała Nr II/4/2002 Rady Gminy Brojce z dnia 5 grudnia 2002 r. w sprawie uchwalenia studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brojce)

Studium nie jest aktem prawa miejscowego i nie może być podstawą do wydania decyzji administracyjnych. Jednakże zawarte w nim ustalenia są wiążące dla wszystkich organów i jednostek organizacyjnych gminy w pracach nad sporządzaniem miejscowych planów

zagospodarowania przestrzennego. W Studium została sformułowana polityka przestrzenna gminy; jej zasady rozwoju i kierunki, w jakich zmieniać się będzie funkcjonowanie całej gminy w tym zakresie. Studium stanowi podstawę merytoryczną i formalną do sporządzania miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które nie mogą być sprzeczne z ustaleniami w nim zawartymi. W studium zawarto analizę uwarunkowań wynikających ze stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Studium zawiera również wymogi ochrony środowiska i przyrody oraz krajobrazu, w tym krajobrazu kulturowego.

W rozdziale II.2. *Środowisko kulturowe* poświęconemu uwarunkowaniom i kierunkom ochrony środowiska kulturowego dokonano charakterystyki dziedzictwa kulturowego Gminy Brojce ze wskazaniem celów ochrony i formy ochrony wartości kulturowych. Omówiona została również ochrona stanowisk archeologicznych wraz z wytycznymi oraz ochrona krajobrazu kulturowego i zabytkowych układów ruralistycznych.

W rozdziale IV. 5. poświęconym *Ochronie dziedzictwa kulturowego* zapisano, iż podejmowane działania z zakresu ochrony struktur historycznych i poszczególnych obiektów powinny służyć rozwojowi gminy i nie stanowić barier dla rozwoju gospodarki i poprawy warunków zamieszkania. Autorzy *Studium* w ramach ochrony podstawowych wartości kulturowych gminy przyjęli następujące zasady jego kształtowania:

- zachowanie historycznie ukształtowanych lub komponowanych układów przestrzennych,
- zachowanie otoczenia historycznych budowli,
- zachowanie krajobrazu wnętrza ruralistycznych,
- zachowanie panoram,
- zagospodarowanie krajobrazowo układów leśnych i wodnych.

Poza tym, w niniejszym rozdziale zapisano, iż zabytkowa struktura w postaci układów przestrzennych powinna zachować możliwie liczną autentyczną zabudowę. Za najbardziej oczywistą przyjęto ochronę budowli sakralnych wraz z otoczeniem niezależnie od wpisania ich do rejestru zabytków. Ponadto indywidualną ochroną powinno objąć się najwartościowszą zabudowę mieszkalną, której liczba powinna wynikać z lokalnej polityki konserwatorskiej. Wykaz tych obiektów, jako niezbędne minimum, wymieniono w Aneksie 2 do *Studium*. Ważnym elementem polityki ochrony dóbr kultury władz gminy powinna być ochrona rzeźb, form przestrzennych, miejsc pamięci narodowej, historycznych elementów zagospodarowania gminy, wystroju obiektów sakralnych. Autorzy *Studium* kładą silny nacisk na ochronę krajobrazu, zieleni komponowanej (parki, cmentarze), wartości zabudowy i kompleksów zieleni.

W planach i programach rozwoju i przekształceń struktur wiejskich władze gminy nadal uwzględniać będą potrzeby badań archeologicznych i historycznych wyprzedzających podejmowanie decyzji urbanistycznych. Aby zmniejszyć uciążliwości dla inwestorów wymogów ochrony stanowisk archeologicznych władze gminy będą podejmowały programy weryfikacji stanowisk archeologicznych. Ochrona niematerialnych dóbr kultury obejmować powinna ochronę historycznego herbu gminy i jego barw oraz nazewnictwa obiektów topograficznych. W polityce ochrony autorzy *Studium* postulują utrwalanie nazw historycznych i przywracanie nazw tradycyjnie związanych z topografią i fizjonomią. Ważnym kierunkiem działań dla ochrony dóbr kultury powinna być promocja wartości historycznych i estetycznych, prowadzenie działalności edukacyjnej realizowanej poprzez wydawnictwa naukowe, popularno-naukowe, turystyczne i albumowe dotyczące szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego.

Oczywistym jest, iż bezwzględnej ochronie konserwatorskiej podlegają zabytki objęte ochroną prawną, wpisane do rejestru zabytków. Niedopuszczalna jest jakakolwiek działalność inwestycyjna prowadząca do rozbudowy, przebudowy, zmiany bryły, elewacji obiektu, zmiany materiałowej, zmiany zagospodarowania otoczenia. Dopuszcza się prace rekonstrukcyjne, remontowe, porządkowanie otoczenia, wyłącznie pod warunkiem uzyskania pozwolenia właściwego Konserwatora Zabytków i wykonania ich ściśle wg uzyskanych warunków pod jego nadzorem. Dotyczy to również zmian sposobu użytkowania tych obiektów oraz wszelkich prac inwestycyjnych i remontów obiektów znajdujących się w ich najbliższym otoczeniu.

W Aneksie 2 wymieniono obiekty figurujące w rejestrze zabytków na terenie gminy Brojce. Ochroną konserwatorską objęte są wszystkie obiekty kubaturowe wzniesione przed 1945 rokiem w tym występujące w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Ochroną konserwatorską objęte są również dawne cmentarze, parki, założenia dworsko-folwarczne, folwarczne, zespoły i budowle produkcyjne itp. Obiekty objęte ewidencją konserwatorską posiadają już wartość historyczną i kulturową, zatem niektóre z nich mogą być stopniowo obejmowane prawną ochroną konserwatorską. W związku z tym należy dążyć do utrwalenia tych wartości poprzez właściwy nadzór nad ich remontami, przebudową, rozbudową i nadbudową oraz lokalizacją nowych inwestycji w ich otoczeniu. Niezbędne są w tym zakresie opinie właściwego Konserwatora Zabytków. Niestety, kilka wymienionych w Aneksie 2 obiektów już nie istnieje (zostały wyburzone).

W części dotyczącej ochrony zabytków archeologicznych wymieniono dwa stanowiska archeologiczne wpisane do rejestru zabytków (grodziska) oraz 90 zewidencjonowanych stanowisk archeologicznych.

Celem ochrony stanowisk archeologicznych jest zachowanie rozpoznanych wartościowych

stanowisk archeologicznych w stanie niezmienionym i prawne uregulowanie sposobu zgłaszania i wykonywania prac ziemnych na terenach, na których stwierdzono ślady dawnego osadnictwa. Władze gminy z uwagi na prawdopodobieństwo odkrycia innych stanowisk archeologicznych, będą prowadziły akcję informacyjną dla inwestorów i wykonawców robót ziemnych i melioracyjnych w celu uczulenia ich na ewentualne znaleziska mające cechy przedmiotów zabytkowych. Aby osiągnąć powyższy cel ustanowiono strefy ochrony stanowisk archeologicznych (określonych na rysunku studium), na terenie których obowiązują nakazy i zakazy zgodne z przepisami szczególnymi dotyczącymi ochrony zabytków oraz ustalenia studium.

Strefa „W I” pełnej ochrony archeologiczno-konserwatorskiej W tej strefie wyklucza się wszelką działalność inwestycyjną i inną. Strefa „W I” obejmuje stanowiska wpisane do rejestru zabytków i ujęte w ewidencji urzędu ochrony zabytków.

Strefa „W II” - częściowej ochrony stanowisk archeologicznych, dopuszczającej inwestowanie pod określonymi warunkami.

Strefa „W III” - ograniczonej ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych, polegającej na prowadzeniu interwencyjnych badań archeologicznych w przypadku podejmowania prac ziemnych. Strefa „W III” obejmuje stanowiska ujęte w ewidencji służby konserwatorskiej.

W 2023 roku na podstawie Uchwały NR XLI/298/2022 Rady Gminy Brojce z dnia 21 grudnia 2022 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brojce, Biuro Projektowe Piotra Kowalskiego ze Szczecina rozpoczęło prace nad zmianami *Studium*.

W 2024 roku na podstawie Uchwały NR LI/384/2024 Rady Gminy Brojce z dnia 2 lutego 2024 r. w sprawie przyjęcia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brojce przyjęto zmienioną wersję *Studium*. W rozdziałach dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego nie dokonano żadnych istotnych zmian. Zmianie uległa tylko podstawa prawna w zakresie ochrony zabytków i opiece nad zabytkami.

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego są niezwykle ważnym narzędziem do realizowania polityki gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Ustalenia planów miejscowych w tym zakresie są jedną z form ochrony konserwatorskiej wymienionej w ustawie z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Projekty m.p.z.p.

a także ich zmiany uzgadniane są z Zachodniopomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Szczecinie.

Gmina Brojce **nie posiada** m.p.z.p, (stan na 18 września 2025 r.) w których zawarte były by zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym również krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej oraz pozostałe elementy takie jak: zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, przeznaczenia terenów oraz zasady ich zagospodarowania, wymagania wynikające z potrzeb kształtowania przestrzeni publicznych, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, zasady kształtowania zabudowy oraz wskaźniki zagospodarowania terenu, szczególne warunki zagospodarowania terenów oraz ograniczenia w ich użytkowaniu, w tym zakaz zabudowy oraz sposób i termin tymczasowego zagospodarowania, urządzania i użytkowania terenów oraz sposobu i terminów tymczasowego zagospodarowania, także urządzania i użytkowania terenów. Ustalenia zawarte w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego dotyczą rozwiązań niezbędnych do zapobiegania degradacji zabytków, zapewnienia im ochrony oraz przywracania ich do jak najlepszego stanu. Przedmiotem ochrony budynków wskazanych do ochrony w planach miejscowych są przede wszystkim ich historyczne bryły i elewacje, zewnętrzne detale architektoniczne oraz kształty otworów okiennych i drzwiowych wraz z ich stolarką. Na rysunkach miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stanowiących załączniki graficzne do uchwał, w zależności od potrzeb wprowadza się oznaczenia obiektów podlegających ochronie konserwatorskiej. Oznaczeniami tymi są granice obszarów podlegających ochronie - obiektów obszarowych wpisanych do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego, granice stref ochrony konserwatorskiej, stref ochrony konserwatorskiej stanowisk archeologicznych, oznaczenia zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego oraz obiektów wskazanych do ochrony konserwatorskiej.

Rada Gminy Brojce przyjęła trzy uchwały w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego:

1. Uchwała nr IV/23/2024 Rady Gminy Brojce z dnia 27 czerwca 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego umożliwiającego lokalizację elektrowni wiatrowych na terenach położonych w obrębach ewidencyjnych Brojce, Przybiernowo, Tąpadły i Stołąż.
2. Uchwała nr IV/24/2024 Rady Gminy Brojce z dnia 27 czerwca 2024 r. w sprawie

przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego umożliwiającego lokalizację elektrowni wiatrowych na terenach położonych w obrębach ewidencyjnych Dargosław, Darzewo i Uniestowo.

3. Uchwała nr VIII/45/2024 Rady Gminy Brojce z dnia 7 listopada 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla fragmentów obrębów ewidencyjnych Uniestowo, Darzewo, Dargosław, Bielikowo, Mołstowo i Strzykocin gm. Brojce.

Na terenach dla, których opracowywane są m.p.z.p znajdują się następujące obiekty zabytkowe ujęte w rejestrze zabytków, Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków i Gminnej Ewidencji Zabytków:

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Nr działki
1	Tąpadły	park	109/13, 109/8
2	Tąpadły	cmentarz	73
3	Darzewo	cmentarz	167
4	Mołstowo	cmentarz	6
5	Mołstówko	młyn	3/2, 3/6, 3/9
6	Łatno	dwór	18/9
7	Strzykocin	park	25/10 (część działki)

Plan ogólny

Gmina Brojce na podstawie Uchwały Nr VIII/46/2024 Rady Gminy Brojce z dnia 7 listopada 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia Planu Ogólnego Gminy Brojce przystąpiła do jego opracowania. Plany ogólne to nowy typ dokumentu planistycznego w Polsce, wprowadzony w ramach reformy planowania przestrzennego, który zastąpi studia uwarunkowań. Ten akt prawa miejscowego będzie określał politykę przestrzenną gminy, wyznaczał strefy planistyczne i gminne standardy urbanistyczne, a także będzie określał obszary uzupełnienia zabudowy, na których wydawane będą decyzje o warunkach zabudowy. Celem planu ogólnego jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju, uporządkowanie przestrzeni i stworzenie ram dla miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Zgodnie z art. 19. Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1292) urbanista sporządzający plan ogólny dla gminy Brojce

zobowiązany jest do uwzględnia w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 *formy ochrony zabytków*, wraz z ich otoczeniem;

2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

1b. W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust.1.

3. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

V. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy Brojce

1. Zarys historii obszaru gminy

Historia gminy Brojce wpisuje się w dzieje Pomorza Zachodniego i powiatu gryfickiego, będąc zarazem ich lokalnym odbiciem. Najstarsze ślady obecności człowieka na tym obszarze sięgają epoki kamienia, choć były to formy osadnictwa sporadyczne. Dopiero w okresie neolitu nastąpiło wyraźne ugruntowanie struktur osadniczych. Znajdźiska z I wieku p.n.e. sugerują istnienie ośrodków związanych z handlem dalekosiężnym, w tym wymianą z Cesarstwem Rzymskim. Po okresie wędrówek ludów, który spowodował znaczne wyludnienie, region ponownie się zaludnił w VII wieku, gdy rozwinęła się kultura słowiańska.

W tym czasie zaczęła się kształtować struktura terytorialna w postaci lokalnych wspólnot skupionych wokół grodów. Ważnym ośrodkiem w rejonie dzisiejszej gminy Brojce był gród w Bielikowie, zlokalizowany nad rzeką Regą – arterią komunikacyjną i gospodarczą wczesnośredniowiecznego Pomorza. Podobne znaczenie miała również Mołstowa. Osadnictwo koncentrowało się właśnie wzdłuż tych rzek, ze względu na żyzne gleby, dostęp do wody i możliwości transportowe.

W IX wieku większość istniejących osad i grodów została uformowana. Grody pełniły funkcje militarne, administracyjne i religijne, stanowiąc lokalne centra życia społecznego. W X wieku ziemie te zostały włączone do państwa pierwszych Piastów, a w 1124 roku misję chrystianizacyjną prowadził tu biskup Otto z Bambergu. Z tego okresu pochodzi jeden z ważniejszych epizodów historii regionu – chrzest ludności w Cerkwicy, leżącej nieopodal Brojce.

W XIII wieku, podobnie jak w całym Pomorzu, rozpoczęła się intensywne kolonizacja na prawie niemieckim. Do gminy Brojce napływali osadnicy z Niemiec i Niderlandów, wnosząc ze sobą nowe metody gospodarowania oraz porządek przestrzenny. Wśród rodów rycerskich zasiedlających te ziemie szczególnie wyróżniała się rodzina von Manteuffel, która odgrywała znaczącą rolę w lokalnej strukturze feudalnej. Wsie takie jak Brojce, Strzykocin, Dargosław czy Tąpadły nabrały wówczas charakteru typowych osad wiejskich o zabudowie łanowej.

Kolonizację wspierali książęta pomorscy – szczególnie Barnim I i Warcisław III – oraz klasztory, takie jak norbertanie z Białoboków czy norbertanki z Trzebiatowa. Proces ten trwał do końca XIV wieku i doprowadził do znacznego zagospodarowania terenów dzisiejszej gminy Brojce.

W okresie nowożytnym (XV–XVII wiek) tereny te wchodziły w skład Księstwa Pomorskiego pod rządami dynastii Gryfitów. Od XVI wieku, na skutek reformacji, religią

dominującą stał się protestantyzm. W gminie Brojce wszystkie kościoły zostały przejęte przez wspólnoty ewangelickie. Budowle sakralne, przekształcono w duchu nowego wyznania, zachowując jednak elementy wcześniejszej architektury i wyposażenia.

W czasie wojny trzydziestoletniej (1618–1648) region, w tym tereny obecnej gminy Brojce, uległ znacznym zniszczeniom wskutek przemarszów wojsk, rekwizycji i epidemii. Po śmierci ostatniego Gryfitów, księcia Bogusława XIV w 1637 roku, obszar przeszedł pod panowanie Brandenburgii, a w XVIII wieku został ostatecznie włączony do Królestwa Prus. Gmina Brojce znalazła się wówczas w granicach powiatu Greifenberg in Pommern, obejmującego dzisiejszy powiat gryficki.

W XIX wieku rozpoczął się proces przemian gospodarczych i społecznych. Na terenie Brojc funkcjonowały majątki ziemskie, rozwijała się uprawa roli i hodowla, a mieszkańcy korzystali z reform agrarnych. Brojce, choć wiejskie, były ważnym ośrodkiem lokalnej administracji i życia religijnego. Zachowane do dziś cmentarze ewangelickie w miejscowościach takich jak Brojce, Dargosław, Strzykocin czy Tąpadły świadczą o długoletniej obecności społeczności protestanckiej na tym terenie.

W okresie międzywojennym Brojce pozostawały niewielką, rolniczą gminą w granicach Niemiec. W czasie II wojny światowej teren nie był objęty bezpośrednimi działaniami wojennymi aż do początku 1945 roku, kiedy to wkroczyły oddziały Armii Czerwonej i I Armii Wojska Polskiego. W wyniku walk oraz późniejszych wysiedleń zmieniła się całkowicie struktura demograficzna – ludność niemiecka została przymusowo przesiedlona, a jej miejsce zajęli osadnicy z centralnej Polski oraz repatrianci z Kresów Wschodnich.

Po 1945 roku Brojce stały się częścią nowo utworzonego województwa szczecińskiego, a później – zachodniopomorskiego. Mimo wiejskiego charakteru, gmina odgrywała ważną rolę w lokalnej sieci osadniczej dzięki swojemu położeniu, funkcjonowaniu szkół, kościoła i instytucji samorządowych i kultury. Ślady przeszłości – dawne cmentarze, układy przestrzenne wsi, zabytki sakralne – nadal widoczne są w krajobrazie i stanowią cenne dziedzictwo kulturowe regionu.

2. Krajobraz kulturowy

Krajobraz kulturowy z definicji jest zbiorem wszystkich elementów krajobrazu naturalnego, ukształtowanych w ciągu całych dziejów osadnictwa na danym obszarze. Gmina Brojce to jednostka wiejska położona we wschodniej części powiatu gryfickiego, w województwie zachodniopomorskim. Zajmuje około 117,97 km², co stanowi ponad 11 % powierzchni powiatu gryfickiego. Teren gminy leży w granicach Równiny Gryfickiej (Pobrzeże Szczecińskie) – to jednostka geomorfologiczna o raczej łagodnej rzeźbie terenu, z przewagą terenów płaskich lub o delikatnych wzniesieniach. Wysokości względne nie są duże – przeważają wzgórza i pagórki o niewielkim nachyleniu, co sprawia, że w krajobrazie dominują pola uprawne, łąki i pastwiska, przetykane lasami i zadrzewieniami śródpolnymi.

Struktura gruntowa gminy: użytki rolne stanowią około 72 % powierzchni, tereny leśne – około 19 %. Tereny leśne rozrzucone, często jako fragmenty większych kompleksów leśnych przylegających do pól, dróg i cieków wodnych.

Jednym z kluczowych elementów krajobrazu gminy Brojce jest rzeka Mołstowa, która przepływa przez obszar gminy i stanowi jeden z najbardziej wartościowych zasobów przyrodniczych. Mołstowa jest jednym z dopływów Regi i – co istotne – cieszy się opinią rzeki o bardzo dobrej jakości wód, bogatej w gatunki ryb łososiowatych. W dolinach Mołstowej oraz jej mniejszych dopływach (strugach, ciekach polnych m.in. Brodziec, Lubosiel, Lnianka) można zaobserwować naturalną roślinność brzegową, strefy zabagnione, które stanowią ważne korytarze ekologiczne. Rzeka Mołstowa odgrywa też rolę rekreacyjno – turystyczną, w planach gminy często wymieniana jest jako atut związany ze spływami kajakowymi i trasami krajoznawczymi.

Krajobraz kulturowy gminy Brojce to mozaika pól, łąk, wsi i drobnych zadrzewień śródpolnych, a także zabytków architektury wiejskiej, sakralnej oraz rezydencjonalnej. Ten krajobraz jest w dużym stopniu ukształtowany przez człowieka – poprzez tradycyjne gospodarowanie rolnicze, podziały własnościowe, lokalizację dróg, zabudowań i folwarków.

Układ wsi i dróg jest stosunkowo prosty, często przyległy do cieków wodnych lub wzdłuż tras komunikacyjnych, co również wynika z historycznych praktyk lokacyjnych (osady wzdłuż dróg, rzek lub w miejscach dogodnych komunikacyjnie). Siedzibą gminy są Brojce położone są około 12 km na północny-wschód od Gryfic.

Choć teren jest zasadniczo równinny, nie jest całkowicie pozbawiony wzniesień: można znaleźć delikatne pagórki i fale terenu, szczególnie w miejscach, gdzie rzeźba gleby została urozmaicona przez dawne działania wodne, erozyjne lub osadnicze. Zbocza są przeważnie łagodne, a nachylenia nie przekraczają większych wartości topograficznych – brak jest tu znacznych

wzniesień o charakterze górskim. Najwyższymi wzniesieniami jest położona w odległości ok. 1,6 km na południe od Brojc Góra Polanice o wys. 66,5 m n.p.m. oraz Sokolica o wys. 64,8 m n.p.m. położona 1,1 km na południe od Grądu. Inne wzniesienia to Baranica o wys. 45 m n.p.m. położona w odległości 0,9 km na północ od Dargosławia, Leszczynka o wys. 44 m n.p.m. położona w odległości 0,6 km na wschód od Strzykocina. Rzeźba sprzyja uprawie i komunikacji, ale jednocześnie tworzy drobne mikroklimaty, np. w dolinach lub w cieniu zadrzewień.

Krajobraz gminy Brojce to wynik długotrwałych interakcji naturalnych warunków (gleb, wód, rzeźby terenu) z działalnością człowieka – przede wszystkim rolnictwa, osadnictwa wiejskiego, budowy obiektów sakralnych i rezydencjonalnych oraz pielęgnacji przestrzeni zielonych (parki, cmentarze). Folwarki i założenia parkowo-dworskie pozostawiły swój ślad – zarówno poprzez budynki, jak i układy dróg dojazdowych, zadrzewień, stawów. Przykład pałacu w Dargosławiu czy dworu w Uniestowie pokazuje wpływ stylu historycznego, architektury obcych wpływów oraz statusu właścicieli ziemskich na kształt przestrzeni.

Cmentarze przykościelne, towarzyszące kościołom takich miejscowości jak Brojce, Bielikowo, Kiełpino czy Pruszcz, stanowią istotne elementy krajobrazu kulturowego; nie tylko jako miejsca pochówku, ale także jako przestrzenie pamięci, z drzewami i zielenią, które wprowadzają inny wymiar przestrzenny – ciszy, kontemplacji i estetyki dystansu od codziennego użytku pola czy drogi.

Krajobraz gminy Brojce ma duże znaczenie dla tożsamości lokalnej, turystyki krajoznawczej, edukacji kulturowej i przyrodniczej. Atuty to:

- czyste rzeki (szczególnie Mołstowa),
- pola i łąki o otwartym horyzoncie,
- zabytkowe kościoły i dwory, które stanowią widoczne punkty orientacyjne,
- stosunkowo mała gęstość zabudowy, co pozwala zachować naturalną czy wiejską skalę przestrzeni.

Wyzwania związane są z:

- degradacją zabytków (kościołów, dworów, cmentarzy),
- zanikiem tradycyjnego użytkowania przestrzeni (np. zmniejszona rola drobnych folwarków, zaniedbane dróg dojazdowych i zadrzewień śródpolnych),
- potrzebą zachowania jakości wód – ochrona rzeki Mołstowej przed zanieczyszczeniem,
- spójnością planowania przestrzennego, aby rozwój infrastruktury nie niszczył krajobrazu (np. rozbudowa dróg, obiektów logistyki, zabudowa).

Krajobraz kulturowy gminy Brojce łączy w sobie cechy krajobrazu naturalnego — rzek, delikatnych wzniesień, mokradeł, lasów — z bogatą warstwą kulturową: architekturą sakralną, wiejską oraz rezydencjonalną. To, co czyni go szczególnie cennym, to widoczność historii — średniowieczne kościoły, dwory i parki, zachowane układy osadnicze — które tworzą spójną przestrzeń. Ta przestrzeń nie jest jednak statyczna — wymaga ochrony i świadomego zarządzania, by zachować walory estetyczne, historyczne i przyrodnicze dla przyszłych pokoleń.

VI. Zasób zabytkowy gminy Brojce

1. Układy ruralistyczne

Na terenie gminy Brojce wsiami założonymi w średniowieczu jest Bielikowo, Mołstowo (wymieniane w 1224 roku jako nadania księżnej Anastazji dla klasztoru w Białobokach), Strzykocin (wzmiankowany po raz pierwszy w 1238 roku), Dargosław, Pruszcz (wymieniane w 1269 roku w potwierdzeniu Barnima I o nadaniu wsi klasztorowi w Białobokach), Brojce (wzmiankowane po raz pierwszy w 1290 roku), Przybiernowo (założone prawdopodobnie w XIII/XIV wieku), Kiełpino (wzmiankowane po raz pierwszy w 1315 roku), Stołąż (wzmiankowany po raz pierwszy w 1464 roku), Tąpadły (wzmiankowane po raz pierwszy w 1483 roku). Wsiami o nowożytnej metryce jest Łatno (założone w XVIII wieku), Cieszyce (założone w 1776 roku), Grąd (założony na początku XIX wieku), Żukowo (założone na początku XIX wieku), Karwin (założony w 1835 roku), Uniestowo (założone w 1840 roku), Darzewo (założone w 1845 roku), Raciborów (założony w końcu XIX wieku), Smokęcino (założone w końcu XIX wieku).

Średniowiecznymi owalnicami jest m.in. Bielikowo, Brojce i Pruszcz, średniowiecznymi ulicówkami jest m.in. Stołąż i Kiełpino, średniowiecznymi wsiami placowymi są m.in. Tąpadły, średniowiecznymi okolnicami są m.in. Dargosław i Przybiernowo.

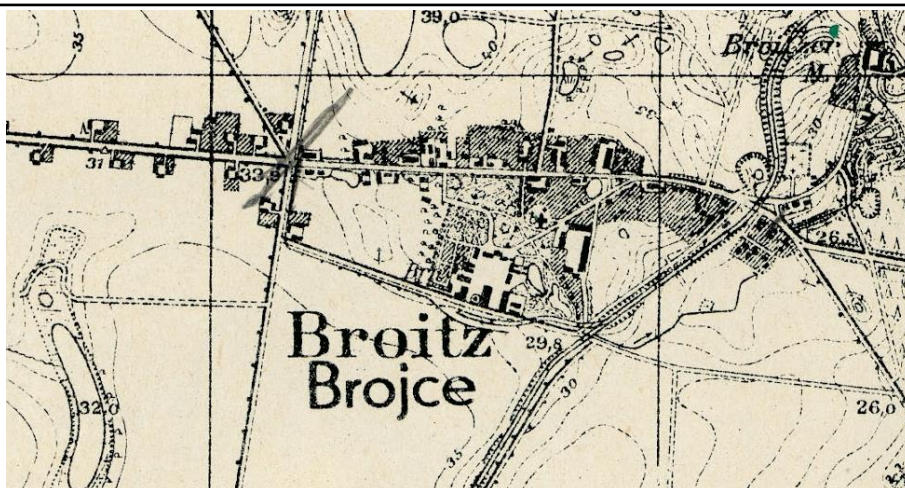
Kiełpino (źródło ilustracji: mapa Topographische Karte Messtischblatt. arkusz 2058 Kölpin)

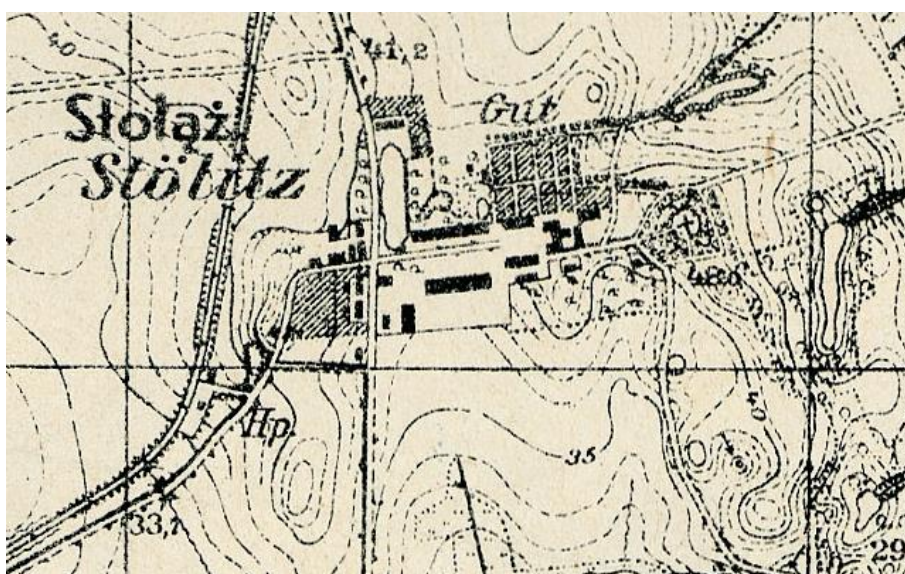
Bielikowo (źródło ilustracji: mapa Topographische Karte Messtischblatt , arkusz 2057 Greifenberg)

Na początku XIX wieku doszło do znaczących przemian w strukturze osadnictwa wiejskiego. Zmiany te były wynikiem głębokich reform społeczno-gospodarczych na wsi, takich jak uwłaszczenie chłopów, podział i scalanie gruntów, odchodzenie od systemu trójpolowego oraz wprowadzenie nowoczesnych metod uprawy, nowych narzędzi rolniczych i gatunków roślin. Przemiany te miały duży wpływ na przekształcenie przestrzennego układu wsi. Nastąpiło wyraźne oddzielenie gruntów chłopskich od ziem folwarcznych, zlikwidowano wspólne pastwiska i lasy, a rolnictwo zaczęło rozwijać się intensywniej, opierając się głównie na systemie folwarcznym. W tym czasie zaczęły się również formować rozbudowane kompleksy rezydencjonalno-folwarczne, a na niezagospodarowanych wcześniej terenach powstawały nowe folwarki. Folwarkami założonymi na tzw. „surowym korzeniu” jest m.in. Karwin, Cieszyce, Uniestowo, Grąd, Raciborów i Darzewo.

Do najcenniejszych pod względem stanu zachowania historycznego układu ruralistycznego i zachowanej substancji zabytkowej należy Bielikowo. Żukowo, Kiełpino, Smokęcino, Stołąż, Tąpadły i Strzykocin.

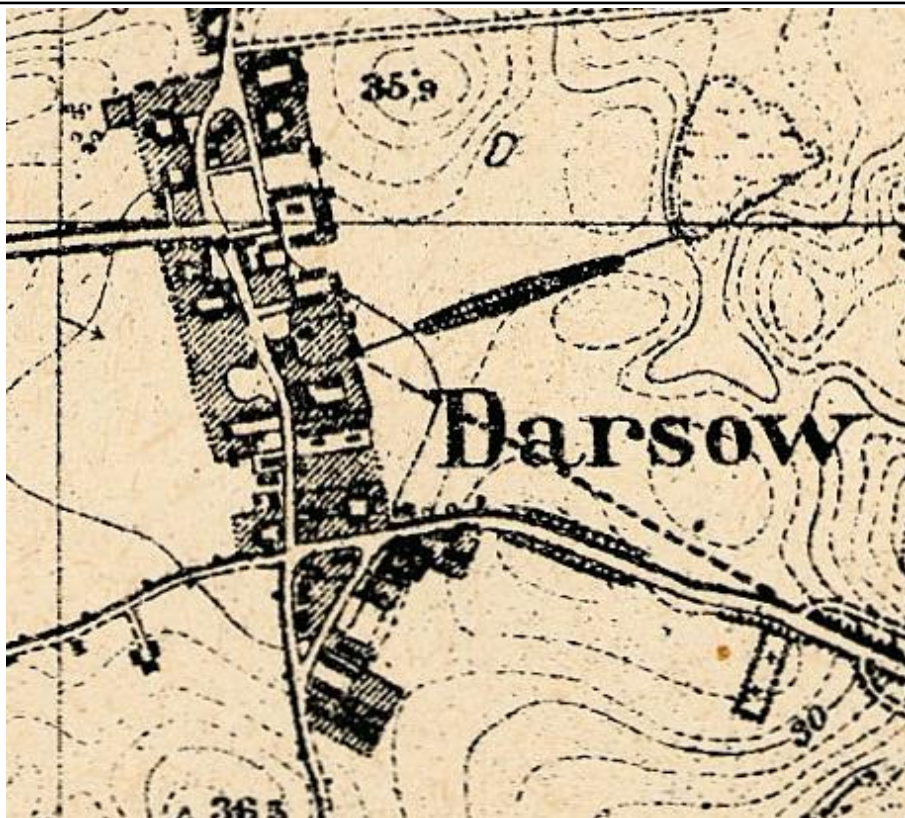
Brojce (źródło ilustracji: mapa Topographische Karte Messtischblatt. arkusz 2058 Kölpin)

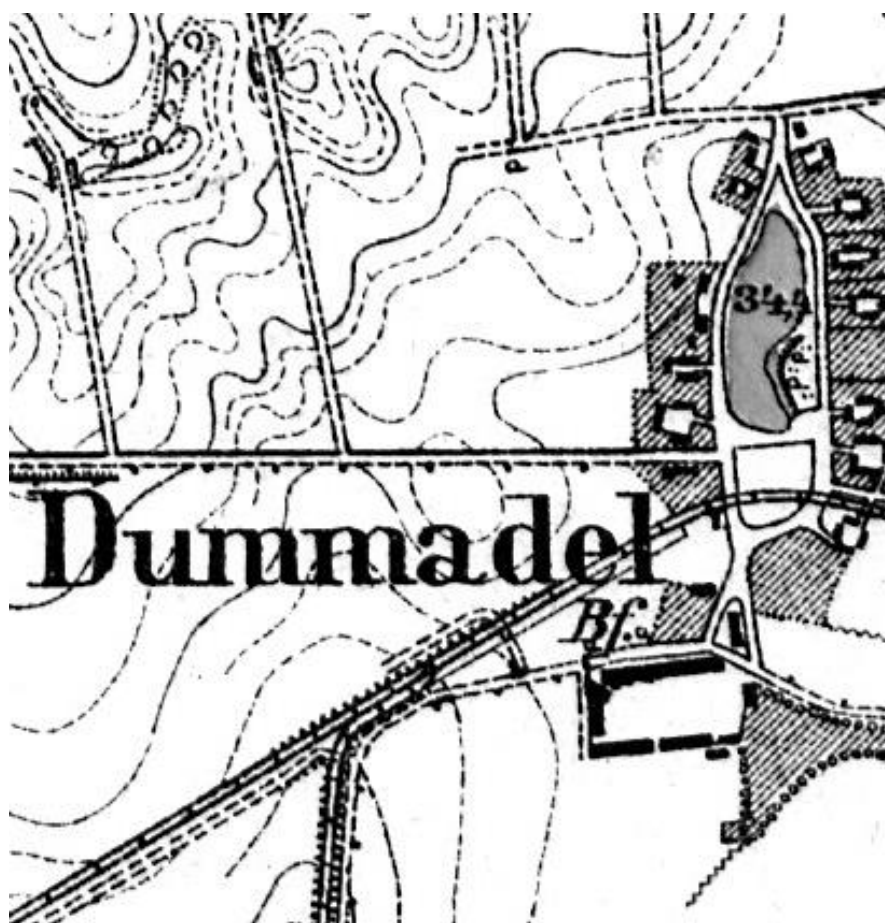
Stożajz (źródło ilustracji: mapa Topographische Karte Messtischblatt. arkusz 2058 Kölpin)

Przybiernowo (źródło ilustracji: mapa Topographische Karte Messtischblatt, arkusz 2057 Greifenberg)

Darzewo (źródło ilustracji: mapa Topographische Karte Messtischblatt, arkusz 1958 Gützlaffshagen)

Tąpadły (źródło ilustracji: mapa Topographische Karte Messtischblatt , arkusz 2057 Greifenberg)

2. Architektura sakralna

Architektura sakralna stanowi jeden z najstarszych i najcenniejszych elementów krajobrazu kulturowego wsi gminy Brojce. Na terenie gminy znajdują się cztery zabytkowe świątynie wzniesione w okresie późnego średniowiecza. Wszystkie wpisane są do rejestru zabytków.

Kościół w Brojcach to późnogotycka świątynia datowana na 2. połowę XV wieku. Kościół orientowany, pierwotnie salowy (jednoprzestrzenny), założony na rzucie prostokąta zamknięty trójbocznym prezbiterium. Nawa oraz prezbiterium przekryta stropem drewnianym. Kościół zbudowany z kamieni polnych i ciosów oraz cegły (szczyt zachodni, oboknia). W 1619 roku wzniesiono przy szczycie zachodnim drewnianą dzwonnice. Kościół remontowany i przebudowany w 1866 roku. Zmieniono wówczas kształt okien na ostrołukowy, wymieniono szalowanie dzwonnicy, naprawiono więźbę dachową. W 1909 roku dostawiono prostopadle, do elewacji północnej, kaplicę północną (pod nią krypta) oraz południową. W latach 1989-90 kościół ponownie rozbudowano. Dostawiono prostopadle do elewacji południowej i północnej duże kaplice w formie transeptu. Korpus nawowy i transept nakryte dachami siodłowymi. Wewnątrz kościoła znajduje się renesansowa chrzcielnica z 1. ćwierci XVII wieku, ufundowana przez rodzinę von Manteuffel. W prezbiterium stoi barokowy ołtarz z XVIII wieku (pierwotnie ambonowy). Na emporze zachodniej znajdują się organy (nr 606). Zbudowane zostały w 1910 roku przez szczecińską firmę Grüneberg.

Kościół w Brojcach (fot. J. Kuczkowski, kwiecień 2025 r.)

Kościół w Kiełpinie wzniesiony został w XV wieku. na niewielkim wyniesieniu terenowym w centrum wsi. Świątynia salowa, bez wyodrębnionego prezbiterium, zamknięta trójbocznie. Od zachodu wbudowana w XVIII wieku wieża. Ściany wsparte uskokowymi przyporami znajdującymi się między oknami. Ściany nawy oraz prezbiterium tej samej wysokości. Świątynia

Kościół w Kiełpinie (fot. J. Kuczkowski, kwiecień 2025 r.)

przykryta dachem dwuspadowym, spływającym na prezbiterium. Dach pokryty dachówką karpiońską ułożoną w koronkę. Ściany wymurowane z cegły ceramicznej, nie tynkowane od zewnątrz. Wieża o konstrukcji szkieletowej szalowana deskami, nakryta spiczastym ośmiobocznym hełmem. Nawa i prezbiterium nakryte stropem belkowym. Z wyposażenia zachował się barokowy ołtarz i ambona z 1. połowy XVIII wieku, krucyfiks z XVIII wieku, obudowania ławek fundatorów z XVII wieku.

Kościół w Bielikowie. Wieś po raz pierwszy była wzmiankowana w 1224 roku. Wówczas to księżna Anastazja nadała wieś klasztorowi w Białobokach. Nadanie to zostało potwierdzone w 1269 roku. Świątynia wzniesiona w XV wieku. Była co najmniej dwukrotnie przebudowywana; w fazie pierwszej (kon. XVIII - pocz. XIX wieku) korpus nawowy wydłużono w kierunku zachodnim o 5 metrów i dostawiono wieżę; w fazie drugiej (4. ćw. XIX wieku) przemurowano okna i attykowe zwieńczenie zakrystii. Świątynia salowa bez wyodrębnionego prezbiterium, wschodnia część zamknięta pięciobocznie, po stronie zachodniej czterokondygnacyjna wieża. Kościół posadowiony na fundamencie kamiennym, ściany murowane z kamienia polnego i łamanego oraz cegły ceramicznej. Dach pokryty dachówką ceramiczną, karpiońską. Około 1975 roku spłonęła iglica wieży.

Kościół w Bielikowie (fot. J. Kuczkowski, kwiecień 2025 r.)

Kościół w Pruszczu wzniesiony został w połowie XVI wieku w centrum wsi. W 1909 roku świątynia została znacznie przebudowana, zatarto jej pierwotne, późnogotyckie cechy stylowe. Zmieniono wówczas kształt otworów okiennych, skuto fryz podokienny w oknach w szczycie wschodnim. Po 2. wojnie światowej świątynia opuszczona, nieużytkowana, zdewastowana. Remont przeprowadzono w latach 1970 – 1974. Świątynia orientowana, założona na rzucie prostokąta bez wyodrębnionego prezbiterium. Do szczytu zachodniego dostawiona (węższa od korpusu nawowego) wieża założona na rzucie kwadratu. Korpus nawowy przykryty dachem dwuspadowym pokryty dachówką karpiówką.

Kościół w Pruszczu (fot. J. Kuczkowski, kwiecień 2025 r.)

Wieża przewyższa koronę szczytu zachodniego, przykryta daszkiem dwuspadowym. Szczyt zachodni wieży zwieńczony schodkowo. Elewacja południowa dwuosiowa; północna bez okien. Elewacja wschodnia symetryczna, w partii nawy dwuosiowa. Szczyt wschodni zdobiony sześcioma blendami. Nawa kościoła wymurowana z kamienia łamanego o nieregularnym układzie. Wieża i szczyty wymurowane z cegły ceramicznej.

3. Architektura rezydencjonalna

Do dzisiaj zachowały się rezydencje w Dargosławiu, Uniestowie, Darzewie i Łatnie. Wyburzeniu uległ pałac w Stołężu, dwór w Przybiernowie i Strzykocinie.

Pałac w Dargosławiu wzniesiony został przez Friedricha Wilhelma Neste w 1890 roku w duchu neoklasycyzmu. Korpus główny obiektu założony jest na rzucie prostokąta zorientowanego na osi W-E. W części centralnej znajduje się ryzalit, w którym umiejscowione wejście główne. Skrzydło zachodnie założone jest na planie prostokąta zorientowane na osi N-S. Rzut skrzydła wschodniego ma formę zbliżoną do litery L. Obiekt posadowiony jest na kamiennym fundamencie, ściany wymurowane z cegły ceramicznej, tynkowane. Dach pokryty blachą. Pałac składa się z 4 brył. Korpus główny dwukondygnacyjny nakryty płaskim dachem kopertowym. Skrzydło wschodnie i zachodnie jednokondygnacyjne przykryte dachami trzypołaciowymi. Trójboczny ryzalit skrzydła północnego dwukondygnacyjny, nakryty płaskim stropodachem.

Pałac w Dargosławiu (fot. J. Kuczowski, kwiecień 2025 r.)

Dwór w Uniestowie najprawdopodobniej wybudował Müller w 2. połowie XIX wieku. W latach 20. XX wieku rezydencja uległa zniszczeniu z powodu pożaru. W trakcie odbudowy obiekt podwyższono o ściankę kolankową, zmieniono kształt dachu oraz rozbudowano o część północną (klatka schodowa). W latach 1945 – 47 w dworze stacjonowały wojska radzieckie, od 1948 roku obiekt wszedł w skład Państwowych Nieruchomości Ziemskich, a od 1970 roku w skład Stacji Hodowli Roślin w Dargosławiu. Na początku lat 90. XX wieku dwór oraz zabudowania gospodarskie przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Obecnie własność prywatna. Dwór zamyka wschodni bok podwórza gospodarczego. Posadowiony kalenicowo do drogi w głębi działki. Obiekt założony na planie wydłużonego prostokąta. Dwór dwukondygnacyjny podwyższony o ściankę kolankową z użytkowym poddaszem. Obiekt posadowiony na kamiennie – ceglany fundament. Na osi frontu pięcioboczny ryzalit wyprowadzony po za lico ściany. Wejście do ryzalitu poprzedzone dwukolumnowym portykiem. Ściany wymurowane z cegły ceramicznej, tynkowane. Obiekt nakryty płaskim dachem dwuspadowym pokrytym blachą cynkową na pełnym deskowaniu. Detal architektoniczny w postaci gzymsów międzykondygnacyjnych oraz opasek okiennych.

Pałac w Darzewie. Darzewo założone zostało w 1845 roku po reformie uwłaszczeniowej i separacji gruntów folwarcznych od chłopskich. Folwark wykształcił się z gospodarstwa sołtysiego dopiero na pocz. XX wieku. Pałac wzniesiony został w 1. Połowie XX wieku. Budynek założony na rzucie prostokąta, posadowiony kalenicowo do drogi w głębi działki siedliskowej. Obiekt dwukondygnacyjny z użytkowym poddaszem, posadowiony na kamiennym fundamencie, ściany wymurowane z cegły ceramicznej, tynkowane. Pałac nakryty wysokim dachem naczółkowym pokryty dachówką cementową. Elewacja frontowa symetryczna, dziewięcioosiowa. Wejście główne na osi środkowej elewacji poprzedzone tarasem do którego wiodą kilkustopniowe schody, wejście boczne w elewacji północnej. Wejście główne w pseudoryzalicie zwieńczonym w partii dachu tympanonem.

Dwór w Łatnie wzniesiony został na początku XIX wieku, prawdopodobnie jako budowla parterowa. W latach 10/20. XX wieku obiekt gruntownie przebudowano; podwyższono wówczas dwór o II kondygnację. Dwór założony na rzucie wydłużonego prostokąta, posadowiony kalenicowo do drogi w głębi działki siedliskowej. Obiekt dwukondygnacyjny, posadowiony na wysokim kamiennym fundamencie, podpiwniczony, przykryty dachem dwuspadowym o niewielkim kącie pochylenia połaci. Ściany I kondygnacji wymurowane z cegły ceramicznej, II kondygnacji z cegły silikatowej, tynkowane.

4. Zabudowa wiejska

Na terenie gminy występują zróżnicowane pod względem typologicznym, architektonicznym i materiałowym typy zagród i domów chłopskich. Nie spotyka się dużych gospodarstw charakteryzujących się układem w formie czworoboku z budynkami posadowionymi kalenicowo wokół podwórza gospodarskiego lub w formie podkowy otwartej do drogi wiejskiej z domem posadowionym kalenicowo do drogi w głębi działki siedliskowej. Obecnie w zabudowie mieszkalnej wsi dominują obiekty wzniesione od połowy XIX wieku do lat 40. XX wieku. Najliczniej występującymi typami budynków mieszkalnych są: a) domy parterowe przykryte wysokimi dachami dwuspadowymi i naczółkowymi, b) domy parterowe podwyższone o ściankę kolankową przykryte dachami dwuspadowymi o niewielkim kącie nachylenia połaci, c) domy parterowe z frontowymi wystawkami przykryte dachami dwuspadowymi i naczółkowymi, d) domy parterowe podwyższone o ściankę kolankową z frontowymi wystawkami przykryte dachami dwuspadowymi o niewielkim kącie nachylenia połaci.

Do najcenniejszej chałupy wzniesionej w tradycyjnej technice szkieletowej zalicza się chałupa w Brojcach (ul. Długa 44), datowana na 2. połowę XIX wieku. Niestety, chałupa nie była remontowana i grozi jej śmierć techniczna. Z zabudowań gospodarskich na szczególną uwagę i ochronę zasługuje szkieletowa stodoła w Brojcach (ul. Długa 5) i Bielikowie (Bielikowo 23A).

Stodoła w Bielikowie (fot. J. Kuczkowski, lipiec 2025 r.)

Wraz z upowszechnieniem się w 2. połowie XIX wieku produkcji cegły ceramicznej i silikatowej stopniowo zanika budownictwo szkieletowe. W okresie międzywojennym proces zastępowania budownictwa szkieletowego murem nasilił się. Budynki, które obecnie stanowią substancję zabytkową wzniesione zostały z cegły ceramicznej i silikatowej. Większość

budynków mieszkalnych była tynkowana i posiadała detal architektoniczny w formie opasek okiennych i drzwiowych, gzymsów pod i nad okiennych oraz gzymsów między kondygnacyjnych i podokapowych. Zespoły o dużej wartości zabytkowej znajdują się w Żukowie, Bielikowie, Kiełpinie. Obecnie budynki mieszkalne oraz gospodarskie są znacznie przekształcone lub wyburzane pod nowe inwestycje.

5. Założenia folwarczne

Założenia folwarczne to bardzo charakterystyczny element krajobrazu kulturowego gminy Brojce. Stanowią jeden z głównych wyróżników w krajobrazie wsi, a także dominantę przestrzenną. Powstawały od średniowiecza i ulegały przekształceniom, rozbudowom i modernizacji aż do lat 30. XX wieku. Składały się one z budynków gospodarczych (stajnie, obory, owczarnie, stodoły, spichlerze), kolonii mieszkalnych dla robotników folwarcznych oraz z części rezydencjonalnej – pałacu/dworu wraz z parkiem. Po 1945 roku duże zespoły pofolwarczne zostały upaństwowione i użytkowane były przez Stację Hodowli Roślin, Rolnicze Spółdzielnie Produkcyjne, Państwowe Gospodarstwa Rolne, a np. zespół w Żukowie wszedł w skład Stadniny Koni Nowielice. Niektóre majątki zostały rozparcelowane między rolników indywidualnych. W pałacach i rządówkach często lokowano, biura PGR-ów, mieszkania służbowe (Dargosław, Uniestowo, Strzykocin) szkoły (Przybiernowo), kluby, itp. dając im nową funkcję. W większości uchroniło to rezydencje przed dewastacją i grabieżą. W 1991 roku zlikwidowane zostały PGR-y, a całość państwowej gospodarki rolnej weszła w skład zasobu Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa, a następnie została włączona w strukturę Agencji Nieruchomości Rolnych. Obecnie większość nieruchomości ziemskich i zespołów pofolwarcznych jest dzierżawiona, m.in. przez spółki, a także stanowi własność prywatną (Uniestowo, Dargosław, Smokęcino, Żukowo, Tąpadły). W wyniku zmian geopolitycznych, gospodarczych oraz ze względu na zmianę profilu produkcji rolnej nie udało się zachować zabytkowej substancji budowlanej dawnych folwarków i rezydencji (Stołąż, Przybiernowo, Strzykocin), a znaczna część obiektów uległa dewastacji i rozebraniu (większość obiektów w Brojcach, Mołstowie, Cieszycach, Raciborowie, Karwinie, Łatnie, Strzykocinie) i przekształceniom (Stołąż). Część uległa dekompozycji, część popadła w ruinę lub uległa całkowitemu wyburzeniu, część uległa modernizacji. Tylko pojedyncze założenia folwarczne (Żukowo, Tąpadły) lub obiekty w ramach podwórzki są użytkowane zgodnie z pierwotnym przeznaczeniem. Lepiej ma się sytuacja z zamieszkałymi domami robotników folwarcznych (Żukowo, Mołstowo, Łatno, Smokęcino, Strzykocin, Stołąż). Pomimo, że kompozycja przestrzenna założeń folwarcznych podporządkowana była funkcjom użytkowym, dostosowanym do profilu

gospodarki majątku to wiele zespołów zachowało interesujące wnętrza architektoniczno-krajobrazowe (Żukowo). Zespoły zabudowy gospodarczej były komponowane według powtarzalnych schematów. Każdy folwark posiadał budynki inwentarskie (stajnie, obory, chlewnie, owczarnie), budynki magazynowe (stodoły, spichlerze). Uzupełnieniem podwórza były budynki warsztatowe i zaplecza technicznego oraz gorzelnie, zwykle stojące poza obrębem podwórza. Poza podwórzami, wzdłuż drogi wiejskiej lub dojazdowej do folwarku lokowane były kolonie mieszkalne dla robotników folwarcznych. Stanowiły z reguły zwarte, liniowe ciągi zabudowy, rozlokowane po jednej lub obu stronach drogi wiejskiej (Żukowo, Mołstowo, Smokęcino, Strzykocin), złożone z wielorodzinnych domów i towarzyszącym nim budynków gospodarczych.

Szczególną uwagę oraz ochroną powinno objąć się układy w Żukowie i Tąpadłach. Zespoły te zachowały czytelne układy rozplanowania oraz niemalże wszystkie obiekty gospodarskie i mieszkalne.

6. Budynki użyteczności publicznej

Najliczniejszą grupą obiektów użyteczności publicznej na terenie gminy Brojce są szkoły, które wznoszone były najczęściej w centrum wsi. Budynki szkolne od lat 70. XIX wieku budowało się według ogólnie stosowanych projektów.

Szkoła w Bielikowie (fot. J. Kuczowski, wrzesień 2025 r.)

Budynek szkoły składał się z sali lekcyjnej o dużych oknach oraz mieszkania dla nauczyciela. Dobrze zachowane budynki szkolne z 2. połowy XIX wieku znajdują się w Bielikowie, Dargosławiu, Brojcach i Darzewie. Cechą charakterystyczną niektórych z tych obiektów były ceglane, nietynkowane elewacje (budynek w Bielikowie). Kolejną grupę obiektów użyteczności publicznej stanowią zajazdy. Najciekawszym pod względem architektonicznym oraz zachowania jest zajazd w Brojcach (ul. Długa 43, 43D).

Szkoła w Dargosławiu (fot. J. Kuczkowski, wrzesień 2025 r.)

7. Zabytki techniki

Rewolucja przemysłowa i komunikacyjna pozostawiła w krajobrazie kulturowym gminy materialne dziedzictwo. Charakter tych zasobów kulturowych wynika z lokalnych uwarunkowań, które mają źródło zarówno w tradycji, jak w warunkach naturalnych. Ze względu na ich historyczną wartość oraz zawartą w nich myśl konstruktorów i twórców, są one cennymi zabytkami. Na terenie gminy Brojce do dzisiaj zachowały się cztery młyny wodne, jedna gorzelnia (gorzelnia w Brojcach została wyburzona w 1. dekadzie XXI wieku), jeden most drogowy oraz linia kolei wąskotorowej z infrastrukturą towarzyszącą (mosty, dworce).

a) młyny¹²

Mołstówko (*Molstower Mühle*). Po raz pierwszy młyn wzmiankowany jest w 1328 roku. Jego ówczesnym właścicielem był mistrz młynarski Thiderich. Następnie właścicielami młyna została rodzina von Wachholtz. Zapewne nastąpiło to w 2. poł. XV wieku. W 1737 roku młyn został

¹² Opracowano na podstawie: Renata Teresa Korek, *Młyny nad Mołstową w powiecie gryfickim. Od pomysłu do przemysłu. Materiały opracowane z okazji obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa 2010 w województwie zachodniopomorskim*, Szczecin 2010, s. 97-112.

sprzedany młynarzowi Gabrielowi Otto, koszt zakupu opiewał na 200 talarów. Jego następcami była rodzina Kröning. Byli właścicielami do 1895 roku. Wówczas młyn oraz dwudziestohektarowe gospodarstwo zostało przekazane Kurtowi Jägerowi, był to dar jego teścia. To on wznosił dom przylegający do zabudowań młyna. Kurt był właścicielem młyna do 1945 roku. Zmarł śmiercią nagłą w czasie pędzenia, na rozkaz Rosjan, krów. W latach 1945-1953 młyn dzierżawili prywatni właściciele, Marian Chwalik, Czesław Świerczyński oraz Władysław Rakowski. Marian Chwalik w czasie wojny był robotnikiem przymusowym w młynie. W czasie kolektywizacji młyn przejęła Gminna Spółdzielnia Samopomoc Chłopska w Brojcach. Kierownikiem został Czesław Świerczyński. W 1953 roku pracę na etacie rozpoczął Józef Bodnar, który w 1970 roku został kierownikiem. W tym też roku Gminna Spółdzielnia zlikwidowała młyn.

Kiełpino (*Kölpiner Mühle*). Młyn istniał już na pewno w XVIII wieku. Obecnie istniejący budynek młyna wzniesiony został z cegły około 1880 roku. Do około 1922 roku zboże miały kamienie młyńskie. Potem zainstalowano nowoczesne urządzenia, które służą do dzisiaj. Dom młynarza wzniesiony został w 1926 roku. Ostatnim, przedwojennym właścicielem był Franz Liskow. W 1945 roku młyn zajęli Rosjanie i produkowali tu mąkę na swoje potrzeby. Następnie młyn przejęło Wojsko Polskie. Po opuszczeniu przez wojsko, młyn znalazł się pod zarządem Rejonowego Przedsiębiorstwa Młynów Gospodarczych w Białogardzie. Obecnie w domu młynarza znajduje się zajazd agroturystyczny.

Młyn w Kiełpinie (fot. J. Kuczkowski, kwiecień 2025 r.)

Mlewniki w młynie w Kiełpinie (fot. J. Kuczkowski, kwiecień 2025 r.)

Brojce (*Broitzer Mühle*). Młyn powstał w 1750 roku. Pierwszym właścicielem był Franz von Lettow. Kolejnym został jego siostrzeniec Bogislaw von Steinkeller. W 1828 roku młyn przejął starszy syn Bogislawa – Georg von Steinkeller. Następnym właścicielem młyna oraz 30 h ziemi, w 1862 roku zostaje młodszy syn. Po II wojnie światowej młyn prowadził prywatny właściciel. Podobnie jak młyn w Mołstówku, młyn brojecki został przejęty przez Gminną Spółdzielnię Samopomoc Chłopska. Budynek do końca lat 80. XX pełnił funkcję skupu zboża. Obecny właściciel ma w planach przekształcenie młyna na zajad agroturystyczny.

Młyn w Brojcach (fot. J. Kuczkowski, kwiecień 2025 r.)

Bielikowo (*Behlkower Mühle*). Pierwszy raz młyn w Bielikowie wzmiankowany jest w 1625 roku. Wówczas to książę Bogusław XIV podarował go swojemu doradcy von Wachholtzowi. Kolejnym właścicielem był młynarz Fischer. Dzierżawił on młyn od rodziny von Wachholtza za 305 talarów. Kolejnymi właścicielami byli: Kröning, Volkmann, Raddatz i Timm. Obecny budynek młyna wzniesiony został na początku XX wieku. Po wojnie pierwszym właścicielem był młynarz Walerian Sierzchuła, przybyły z Mogilna. W 1958 roku zaprzestano produkcji, a wyposażenie w latach późniejszych zostało zabrane do Trzebiatowa.

b) gorzelnie

Smokęcino. Gorzelnia wybudowana została w końcu XIX wieku na południowym krańcu wsi, po zachodniej stronie szosy Brojce – Czartkowo w rozwidleniu dwóch dróg prowadzących na pola. Budynek założony jest na planie prostokąta. Bryła składa się z dwóch zasadniczych brył: niższa wzdłużna mieści pomieszczenie fermentacyjne, mieszkanie na piętrze oraz słodownię w piwnicy; drugi człon wyższy ustawiony poprzecznie, niepodpiwniczony, piętrowy. Gorzelnia posadowiona na ceglany fundament. Ściany wymurowane z cegły wapiennej. Dachy płaskie dwuspadowe, kryte papą na deskowaniu.

c) mosty

Brojce. Most znajduje się w ciągu drogi wojewódzkiej nr 105 pomiędzy Brojcami a Kiełpinem. Stanowi przeprawę nad strugą Brodziec. Most trójprzęsłowy wykonany w 1904 roku w technice żelbetonowej.

d) infrastruktura kolejowa

W 1895 roku zawiązano spółkę akcyjną Gryficka Kolejka (*Greifenberger Kleinbahn Aktiengesellschaft*), należącą do powiatu gryfickiego, spółki Lenz & Co i prowincji Pomorze, i rozpoczęto budowę. Pierwsza linia z Gryfic Wąskotorowych do stacji Niechorze Wielkie wraz z infrastrukturą została uruchomiona 1 lipca 1896 roku. Dwa lata później, 5 października 1898 roku oddano do eksploatacji linię z Gryfic do Dargosławia. Obie linie początkowo miały prześwit toru 750 mm. W 1897 roku linia wąskotorowa w Gryficach uzyskała połączenie ze stacją normalnotorową. W ramach dalszego rozwoju zdecydowano zbudować linię z Gryfic przez Popiele do Golczewa, a docelowo do portu w Stepnicy. Trasę do Golczewa oddano do użytku w listopadzie 1900 roku. Szybko rosnące przewozy spowodowały, że zdecydowano zwiększyć szerokość toru, co pozwalało na zwiększenie ładowności taboru. W styczniu 1901 roku zdecydowano o budowie nowych linii o szerokości toru 1000 mm, a także o przekuciu toru z 750 na 1000 mm na istniejących odcinkach. W ciągu 1901 roku zakończono przekucie torów na odcinkach Gryfice – Niechorze Wlk. oraz Gryfice – Dargosław. W dniu 1 grudnia 1903 roku

ukończono budowę całej linii przez Łożnicę, gdzie istniało skrzyżowanie z linią normalnotorową Szczecin – Świnoujście, do portu w Stepnicy. Już wkrótce okazało się, że linia ta ma dla regionu duże znaczenie, więc kontynuowano realizację ambitnych planów. Przystąpiono również do budowy odcinka Dargosław – Trzebiatów Wąskotorowy, który 1 listopada 1907 roku oddano do użytku. W związku z rozwojem turystyki i ruchu plażowego, 30 czerwca 1912 roku uruchomiono odcinek z Trzebiatowa do Mrzeżyna, a niecały rok później, 1 maja 1913 roku ruszyły pociągi z Trzebiatowa do Niechorza, zamykając tym samym pętlę. Kolej przyczyniała się do rozwoju gospodarczego okolicznych terenów.

Na terenie gminy Brojce kolej wąskotorowa wiodła z Gryfic przez Przybiernowo, Tąpadły, Stołąż, Brojce, Strzykocin, Dargosław, Darzewo, Uniestowo do Trzebiatowa. Do najciekawszych budowli należy ceglano-stalowy most nad rzeką Mołstową (pomiędzy Brojcami i Strzykocinem) oraz budynek dworca w Dargosławiu. Dworzec to budynek założony na rzucie wydłużonego prostokąta, posadowiony kalenicowo do linii kolejowej. Budynek parterowy z użytkowym poddaszem i strychem nakryty wysokim dachem naczółkowym. Na osi dwukondygnacyjny ryzalit nakryty osobnym daszkiem z naczółkiem. Budynek wymurowany z cegły ceramicznej, tynkowany. Elewacja frontowa symetryczna, sześćoosiowa.

Most kolejowy nad Mołstową (fot. J. Kuczkowski, wrzesień 2025 r.)

8. Zieleń zabytkowa

Na terenie gminy zielenią komponowaną są parki i cmentarze. Parki znajdują się w Stołężu, Dargosławiu, Strzykocinie, Tąpadłach, Mołstowie, Uniestowie i Przybiernowie. Parki związane są z założeniami dworsko-folwarcznymi, tworzą wraz z nimi wnętrza architektoniczno-krajobrazowe, niejednokrotnie o unikalnej wartości. Najstarszym i najcenniejszym jest park w Stołężu, który został założony na początku XVIII wieku. Pozostałe parki założone zostały w XIX wieku. Parki, mimo częściowej dewastacji, są cennymi obiektami przyrodniczymi zasługującymi na specjalną troskę. Na ich terenie zanotowano wiele cennych gatunków i odmian drzew i krzewów. Na podkreślenie zasługuje fakt dobrze zachowanych alei, szpalerów, żywopłotów i grup drzew, m.in. aleja lipowa do cmentarza rodowego w Stołężu, aleja grabowa w Tąpadłach, szpalery grabowe w Mołstowie i Stołężu, szpaler głogów jednoszyjkowych w Uniestowie. Do rzadkich i pomnikowych drzew w zabytkowych parkach wiejskich gminy należą: tulipanowiec amerykański, wiąz polny odm. korkowej w Strzykocinie; cyprysik nutkajski, sosna amerykańska (wejmutka) w Dargosławiu.

a) parki

Park w Stołężu to najstarszy park w gminie Brojce, założony został na początku XVIII wieku, posiada powierzchnię 3,5 ha. Podzielony jest na kilka prostokątnych kwater utworzonych przez sieć regularnych alejek spacerowych. Alejki o układzie południkowym obsadzone są jednogatunkowymi szpalerami drzew, które noszą ślady formowania i przycinania. Granicę zachodnią stanowi żywopłot grabowy, formowany na przemian z nasadzeniami świerka, leszczyny pospolitej i cisa pospolitego. Do południowego skrzydła ruin pałacu przylega aleja lipowa prowadząca w kierunku cmentarza. Aleja złożona jest z 29 okazałych drzew o obwodach od 380 do 480 cm. Cmentarz rodowy otacza w półokręgu 8 lip drobnolistnych (330-410 cm), dęb szypułkowy (395 cm) i dwa buki pospolite (400 i 385 cm obwodu). Na stoku wzgórza cmentarnego rośnie dąb szypułkowy (540 cm) i buk pospolity (530 cm). Granicę wschodnią stanowi szpaler kasztanowców o obwodach 190-285 cm i aleja lipowo-grabowa łączące wzgórze cmentarne z sadem. Sad przylega od wschodu do szpaleru grabowego, od strony północnej otoczony był murem z cegły. Z dawnego sadu pozostało kilka jabłoni domowej i gruszy pospolitej. Sad ograniczał od parku szpaler grabowy w kształcie litery L. Przy placu folwarcznym na rośnie pomnikowa lipa drobnolistna o obwodzie 690 cm. Pień ma ślady interwencji konserwatorskiej – wypełnienia cementowo-ceglane wypróchniałego pnia. Podszyt stanowią głogi jednoszyjkowe, śnieguliczki białe, bzy czarne, leszczyna pospolita oraz bluszcz pospolity i barwinek pospolity. Na obrzeżach kompleksu leśnego za cmentarzem rodzonym rosną tawuły van Houtte'a, lilaki pospolite i trzmieliny pospolite.

Pomnikowa lipa w Stołążu (fot. J. Kuczkowski, maj 2025 r.)

Park w Dargosławiu założony został na przełomie XVIII i XIX wieku. Jest to park krajobrazowy o powierzchni 3 ha. Na polanie przed dworem rosną jałowce pospolite i sumaki octowce. Po prawej stronie od bramy wjazdowej do stawu posadzono żywopłot z róży pomarszczonej i tawuły wierzbolistnej. Uzupełnieniem są pojedyncze krzewy głogu pośredniego odm. pełnokwiatowej różowej i ligustru pospolitego. Park w centralnej części posiada dużą polanę, wokół której posadzono m.in: cyprysiki groszkowe odmiany pierzastej, jodły pospolite i daglezie zielone. Na skraju polany na wysokości pałacu rośnie dwuprzewodnikowy żywotnik zachodni obwodach 145 i 130 cm, który opleciony jest bluszczem pospolitym i klon jesionolistny o obwodzie 180 cm. Cyprysik nutkajski i sosna amerykańska (wejmutka) występują jako okazy pojedyncze. Z drzew rodzimych na uwagę zasługują drzewa o wymiarach pomnikowych: lipa drobnolistna o obwodzie 570 cm, buk pospolity – 410 cm, buk pospolity odm. czerwonolistna – 390 cm i klon pospolity – 370 cm. Obok pomnikowego buka pospolitego rosną w półokręgu 3 cisy pospolite i dwuprzewodnikowy orzech włoski o obwodach pni 230 i 210 cm. Staw parkowy od budynku dworu oddziela szpaler żywotników zachodnich oplecionych kwitnącymi i owocującymi okazami bluszczu pospolitego. Między żywotnikami rosną głogi jednoszyjkowe i podrost jesionu wyniosłego. Na skarpie schodzącej do stawu rośnie kalina koralowa. Brzegi tego niewielkiego oczka wodnego porasta szuwar wąskopątkowy z domieszką wierzby białej. Wzdłuż żywopłotu grabowego oddzielającego park od starego sadu znajduje się, rzadkie na Pomorzu, stanowisko szczwołu plamistego. Na terenie parku rośnie w dużych skupieniach smotrawa okazała. Zachował się także jeden okaz różanecznika katawbijskiego w narożniku wschodniej elewacji dworu. W starym sadzie

zachowało się kilka jabłoni purpurowych.

Park w Strzykocinie o powierzchni 2,4 ha założony został w 2. połowie XIX wieku i zachował do dzisiaj swój układ przestrzenny oraz czytelne ścieżki spacerowe. Od strony wjazdowej do niszczonego dworu rosną dwa cyprysiki groszkowe odm. pierzastej o obwodach 170 i 130 cm. Po wschodniej stronie elewacji dworu i wokół boiska sportowego trzon drzewostanu stanowią klony pospolite i lipy drobnolistne. Uzupełnieniem drzewostanu jest tulipanowiec amerykański o obwodzie 210 cm dąb szypułkowy – 330 cm, jodła pospolita – 220 cm, buk pospolity odm. zwisająca – 180 cm i dąb szypułkowy odm. stożkowa – 280 cm. W części parku przylegającej do pól dominują wiązy polne i świerki pospolite, z których dwa mają obwody 290 i 280 cm. Wokół ruin lodowni rośnie kilka kasztanowców pospolitych o obwodach 290-310 cm i ładny okaz klonu jawor odm. ciemnopurpurowej o obwodzie 285 cm. Podszyt stanowią bez czarny, bez lilak, leszczyna pospolita i nieliczne okazy szakłaka pospolitego. Park od ogrodów działkowych oddziela, mocno przerzedzony, szpaler grabowy. Na końcu szpalera znajduje się stanowisko wiązu polnego odm. korkowej. Podwórze folwarczne od elewacji południowej nieistniejącego dworu oddziela pas śnieguliczki pospolitej z udziałem suchodrzewu pospolitego i trzmieliny pospolitej.

Park w Tapadłach założony został na początku XIX wieku i posiada powierzchnię 1,5 ha. Od dawnego dworu prowadzi do niego aleja kasztanowcowa. Przed dworem, na obszernej rabacie rośnie lipa drobnolistna o obwodzie 410 cm i sosna amerykańska o obwodzie 210 cm. Teren parku jest porozcinany rowami melioracyjnymi, które odchodzą od dawnego stawu. Brzegi wysychającej niecki stawu porasta szuwar wąskopałkowy z dużym udziałem uczepu trójlistkowego, babki wielonasiennej i trzęślicy modrej. Na skraju stawu rośnie pomnikowy dąb szypułkowy o obwodzie 380 cm. W jego pobliżu znajduje się utworzony z grabów prostokąt, prawdopodobnie są to pozostałości dawnej altany ogrodowej. Jeden z boków tego prostokąta porastają krzewy tawuły van Houtte'a. W północno-wschodnim narożniku dawnej altany rośnie dąb szypułkowy (370 cm) opleciony bluszczem. W parku zachowała się aleja grabowa złożona z 41 drzew o obwodach 130 do 195 cm. Na jej końcu rośnie dąb szypułkowy (310 cm) i modrzew europejski o obwodzie 240 cm. Od strony pól park odgranicza szpaler grabowy o obwodach od 90 do 210 cm. Przy skupieniu trzech dębów o obwodach 270, 310 360 cm rośnie konwalia majowa i przytulia wonna. Na stromych brzegach rowu melioracyjnego rośnie paprotka zwyczajna. Podszyt w parku stanowią krzewy śnieguliczki białej, leszczyny pospolitej, bzu czarnego, maliny właściwej i róży pomarszczonej. Wzdłuż brukowanej drogi prowadzącej do pól rośnie szpaler jesionów wyniosłych

o obwodach 230-250 cm.

Park w Mołstowie założony został w 1. połowie XIX wieku. Posiada powierzchnię 3,5 ha. W parku dominują jesiony wyniosłe, klony jawory, kasztanowce zwyczajne i świerki pospolite. Wzdłuż wiejskiej drogi rosną graby pospolite, z których dwa osiągają wymiary pomników przyrody (330 i 340 cm). Od strony zabudowań w kierunku Strzykocina posadzono szpaler świerkowy w kształcie litery L. Wzdłuż boiska, które założono w miejscu dawnej kultury topoli białej rośnie szpaler grabowy złożony z drzew, które posiadają wymiary 90-315 cm. Na końcu szpaleru, przy narożniku starego sadu, masowo występuje bluszcz pospolity. Przed ruinami dworu od strony zachodniej rośnie okazały klon jawor o obwodzie 380 cm. Aleję prowadzącą do nieistniejącego dworu wysadzono szpalerem grabów, pod ich okapem rośnie żywopłot z ligustru pospolitego. Przy budynku owczarni (nieistniejącym) rosną dwie lipy drobnolistne o wymiarach pomnikowych (320 i 310 cm). Warstwę krzewów stanowią: lilak pospolity, bez czarny, jeżyna fałdowana i śnieguliczka biała. Do interesujących roślin chronionych należy: barwinek pospolity, kalina koralowa) i konwalia majowa.

Szpaler grabowy w parku w Mołstowie (fot. J. Kuczowski, kwiecień 2025 r.)

Park w Uniestowie założony został w 2. połowie XIX wieku. Przy granicy zachodniej parku usytuowany jest dwór, zwrócony elewacją frontową na dziedziniec folwarczny. Przed frontem dworu, porośniętym częściowo winobluszczem pięciolistkowym, rosną świerk kłujący odm. sinej, dwie lipy drobnolistne, dwa żywotniki zachodnie i różanecznik katawbijski. Na prawo od głównego

wejścia do dworu wzdłuż ogrodzenia roślinie szpaler głogów pośrednich odm. pełnokwiatowej różowej. Zadrzewienie parku składa się z klonów pospolitych, brzoź brodawkowatych i świerków pospolitych. Pośród nich uwagę zwraca skupina lip drobnolistnych (320-355 cm), buk pospolity odm. czerwonolistnej (320 cm), dwa klony pospolite (230 i 280 cm) oraz ładny okaz brzozy brodawkowej (230 cm). Od północy park od pół uprawnych ogranicza szpaler głogów dwuszyjkowych. Podszyc stanowią bez czarny, śnieguliczka biała, leszczyna pospolita i kruszyna.

Park w Przybiernowie to naturalistyczny park o powierzchni 0,45 ha założony w 2. połowie XIX wieku Położony jest w centrum wsi. Punktem centralnym był dwór. W parku rosną gatunki rodzime.

b) cmentarze

Na terenie gminy znajduje 19 się dawnych cmentarzy:

- przykościelne 5
- śródpolne/leśne 13
- wojenne 1

Cmentarze przy świątyniach zakładano równoległe z ich budową (Brojce, Bielikowo, Kiełpino, Dargosław, Pruszcz). Na ich terenie zachowały się pojedyncze elementy sepulkralne wolnostojące (Bielikowo, Brojce) oraz wykorzystane wtórnie jako materiał do uzupełnienia i naprawy murów otaczających teren nekropolii (Bielikowo, Pruszcz). Natomiast cmentarze po za wsiami zakładano od połowy XIX wieku. I to właśnie cmentarze śródpolne/leśne w większości są zdewastowane i zarośnięte samosiewami. Nie dokonuje się również przeglądów fitosanitarnych starodrzewia i nie dokonuje cięć pielęgnacyjnych. Na cmentarzach w Dargosławiu, Darzewie, Mołstowie, Przybiernowie, Tąpadłach, Stołążu, Strzykocinie, Żukowie zachowały się zdewastowane elementy sepulkralne. Na terenie gminy znajduje się jeden cmentarz wojenny z okresu II wojny światowej (Dargosław I). Tereny wszystkich dawnych cmentarzy muszą podlegać czynnej ochronie oraz bieżącej konserwacji, ponieważ są miejscem pochówku dawnych mieszkańców. Pozytywnym działaniem jest utworzenie lapidarium na obecnym cmentarzu komunalnym w Brojcach i Kiełpinie oraz uporządkowanie cmentarzy śródpolnych w Darzewie, Dargosławiu i Tąpadłach przez Stowarzyszenie Historyczne „Pamięć i Tożsamość” i lokalne społeczności przy wydatnej pomocy pracowników gospodarczych Gminy Brojce.

Lapidarium na cmentarzu w Brojcach (fot. J. Kuczkowski, wrzesień 2020 r.)

Cmentarz w Tąpadłach (fot. J. Kuczkowski, kwiecień 2025 r.)

9. Zabytki ruchome

Wojewódzki Konserwator Zabytków prowadzi rejestr zabytków ruchomych (podobnie jak rejestr zabytków nieruchomych). Do rejestru wpisuje się na zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru kiedy istnieje uzasadniona obawa zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Rejestr nie zawiera obiektów wpisanych do inwentarza muzeum lub wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Dla większości obiektów wpisanych do rejestru zabytków

opracowana została dokumentacja w postaci kart ewidencyjnych, zawierających historię, opisy i fotografie obiektów. Z terenu gminy Brojce w rejestrze zabytków ruchomych prowadzonym przez Zachodniopomorskiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie znajduje się kilka zespołów zabytków. Ze względu na ich bezpieczeństwo nie będą omawiane w niniejszym programie. Program podlega publikacji i dostęp do informacji mogły by mieć osoby niepowołane.

10. Obiekty małej architektury

Grupę nieruchomości obiektów budowlanych, określaną mianem „małej architektury” – stanowią pomniki, rzeźby plenerowe, fontanny, kapliczki przydrożne, pomniki nagrobne, krzyże pokutne, pompy uliczne i inne, które są usytuowane na placach, cmentarzach przykościelnych i gminnych oraz przy drogach. Stanowią one własność samorządów, parafii, w pojedynczych przypadkach osób prywatnych. Na terenie gminy znajduje się pięć pomników poświęconych mieszkańcom wsi, którzy polegli na frontach Wielkiej Wojny (na cmentarzach w Brojach, Kiełpinie i Tąpadłach, przy kościołach w Dargostawiu i Przybiernowie).

Pomnik wojenny na cmentarzu komunalnym w Kiełpinie (fot. J. Kuczowski, kwiecień 2025 r.)

11. Relikty osadnictwa pradziejowego (zarys zagadnień)

Obszar gminy Brojce położony jest na 11 obszarach Archeologicznego Zdjęcia Polski (17-13, 17-14, 18-12, 18-13, 18-14, 19-12, 19-13, 19-14, 20-12, 20-13, 20-14). Badania w ramach tych arkuszy prowadzono:

17-13 – 1996 (R. Kamiński, S. Słowiński, A. Uciechowska, E. Wilgocki), rejestrując łącznie 65 stanowisk.

17-14 - 1996 (M. Sajkowska), rejestrując łącznie 18 stanowisk.

18-12 – 1996 (K. Kowalski, P. Krajewski, D. Kozłowska, A. Porzeziński), rejestrując łącznie 90 stanowisk, w tym 4 na terenie gminy Brojce.

18-13 – 1996 (S. Słowiński, R. Kamiński, A. Uciechowska-Gawron, E. Wilgocki), rejestrując łącznie 36 stanowisk, w tym 23 na terenie gminy Brojce.

18-14 – 1994 (I. Skrzypek, H. Janocha, F. J. Lachowicz), rejestrując łącznie 106 stanowisk.

19-12 – 1996 (K. Kowalski, P. Krajewski, D. Kozłowska, A. Porzeziński), rejestrując łącznie 106 stanowisk, w tym 5 na terenie gminy Brojce.

19-13 – 1997 (T. Galiński, M. Sajkowska), rejestrując łącznie 41 stanowisk, z których wszystkie znajdują się na gruntach gminy Brojce.

19-14 – 1997 (T. Galiński, M. Sajkowska), rejestrując łącznie 13 stanowisk, z których 6 znajduje się na terenie gminy Brojce.

20-12 – 1998 (S. Słowiński, R. Kamiński, E. Wilgocki), rejestrując łącznie 73 stanowiska, z których tylko 1 znajduje się na terenie gminy Brojce.

20-13 – 1997 (T. Galiński, M. Sajkowska), rejestrując łącznie 34 stanowiska, z których 15 położonych jest na terenie gminy Brojce.

20-14 – 1997 (T. Galiński, M. Sajkowska), rejestrując łącznie 13 stanowisk, z których 6 znajduje się na terenie gminy Brojce.

Zarejestrowane stanowiska, reprezentowane przez powierzchniowe znaleziska ułamków ceramiki oraz wyrobów kamiennych i krzemienych, reprezentują cały wachlarz chronologiczny od epoki kamienia po okres nowożytny oraz wszystkie rodzaje stanowisk – ślady osadnictwa, punkty osadnicze oraz osady.

Najstarszymi znanymi znaleziskami archeologicznymi z terenu obecnej gminy Brojce jest przypadkowe odkrycie dwóch depozytów przedmiotów brązowych. Jedno z nich nastąpiło w trakcie pozyskiwania torfu w bliżej nieokreślonym miejscu w pobliżu wsi Kiełpino w roku 1884. Depozyt składał się z 30 ozdób, narzędzi i elementów rzędu końskiego. Został przekazany

do zbiorów Muzeum Prowincjonalnego w Szczecinie, pod koniec II wojny światowej ewakuowany z częścią najcenniejszych zbiorów za Odrę, a w ostatnich latach ponownie przekazany do szczecińskiej kolekcji archeologicznej¹³.

Skarb ozdób brązowych z Kiełpina (źródło ilustracji: <https://muzeum.szczecin.pl/zbiory/archeologia/epoka-brazu.html>)

W roku 1901 w podobnych okolicznościach, w czasie pozyskiwania torfu z podmokłych terenów leżących pomiędzy zabudowaniami osady Cieszyce, a rzeką Mołstową, znaleziono bogato zdobione naczynie brązowe z uchwytem, dwie ozdoby tarczowate o średnicy 12,75 cm oraz trzy o średnicy 10,5 cm, dwa zamknięte naramienniki z nerkowatymi zakończeniami, poprzecznie żłobkowany naszyjnik, dużą fibulę płytkową z brązu. Wyroby te zostały przekazane do muzeum w Szczecinie przez właściciela ziemskiego von Blittersdorffa. Znaleźisko to zaginęło jednak w trakcie ostatnich działań wojennych.

Na przełomie XIX i XX wieku miały miejsce również pierwsze, regularne badania wykopaliskowe. W roku 1898 oraz 1901 przeprowadził je Adolf Stubenrauch, a przedmiotem badań było cmentarzysko kurhanowe, położone na rzekę Mołstową, znajdujące się wówczas na gruntach wsi Strzykocin. W miejscu tym już w latach 60. XIX wieku przeprowadzono amatorskie rozkopywania. Pod monumentalnym głazem, widocznym na powierzchni, znaleziono komorę wykonaną z masywnych głazów, w której spoczywał szkielet. Zmarłemu towarzyszyło kilka narzędzi kamiennych oraz naczynie wykonane z gliny.

W czasie pierwszego sezonu badawczego Adolf Stubenrauch rozkopał jeden niewielki kurhan, gdzie na głębokości około metra znaleziono źle zachowany szkielet oraz szczątki drugiego

¹³ *Zaginione – ocalone: szczecińska kolekcja starożytności pomorskich*, red. Krzysztof Kowalski, Dorota Kozłowska-Skoczka, Szczecin, 2012.

szkieletu, leżącego w jego pobliżu. Przy kościach jednego z nich znaleziono nóż żelazny. W czasie kolejnych prac pod pierwszym z rozkopanych wówczas nasypów znaleziono grób ciałopalny, pod którym z głową na wschód ułożony był zmarły, pochowany w obrządku szkieletowym. Pod kolejnym z nasypów zmarły ułożony był na znacznej głębokości w niecodziennej, jak na słowiańskie warunki, pozycji. Leżał na lewym boku, jego czaszka nosiła ślady kilku głębokich nacięć, a żuchwa musiała ulec złamaniu. Także i tutaj ponad zmarłym wystąpiły szczątki naczyń, wśród których znajdowały się przepalone kości ludzkie. Szczególnie zaskakujące były natomiast znaleziska w mogile nr 3. Pod niewielkim nasypem, mającym jedynie około sześć metrów, pochowano aż pięć osób – dwie osoby pochowano po spaleniu na stosie, a wobec trzech zastosowano inhumację. Poza tym, każde z trzech niespalonych ciał ułożone było w odmiennym kierunku. Zmarłym włożono do grobów noże żelazne w pochewkach, a jednemu z grobów ciałopalnych towarzyszyło wiadro drewniane, okute metalowymi obręczami. Pod największym zachowanym wówczas kurhanie, którego średnica liczyła około dwanaście metrów, zarejestrowano łącznie sześć pochówków.

Fragmenty ceramiki z kurhanów w Strzykocinie (fot. Muzeum Narodowe w Szczecinie)

Dwaj zmarli zostali wcześniej spaleni na stosie, zaś czterech pozostałych ułożono w różnych kierunkach świata. Pod ostatnim nasypem znaleziono jedynie fragment czaszki. Cmentarzysko,

na podstawie znalezionych przedmiotów, wydatowane zostało na wczesne średniowiecze¹⁴.

W ciągu XIX i pierwszych dziesięcioleci XX wieku notowano również przypadkowe odkrycia związane z grodziskami położonymi na terenie obecnej gminy Brojce. Już w 1825 roku dokonano pierwszych przypadkowych znalezisk na grodzisku w Bielikowie. W roku 1932 Johann Malotki z Trzebiatowa natrafił na grodzisko w Przybiernowie.

W ostatnich latach przedmiotem badań, prowadzonych przez Andrzeja Janowskiego z Polskiej Akademii Nauk, były trzy grodziska, położone na terenie gminy Brojce. W 2016 roku przeprowadzono badania grodziska w Bielikowie (AZP 18-13/26), które na podstawie znalezisk wydatowano na okres połowa X – początek XI wieku. W roku 2017 wykonano rozpoznanie grodziska w Przybiernowie (AZP 20-13/25). Natrafiono wówczas na warstwę kulturową. Z uwagi jednak na brak źródeł ruchomych nie było możliwości ustalenia chronologii obiektu.

Fragmety wczesnośredniowiecznej ceramiki z grodziska w Bielikowie (fot. A. Wabik, listopad 2016 r.)

Ostatnie prace wykonano na grodzisku w Uniestowie (AZP 18-14/114). W oparciu o przeprowadzoną analizę radiowęglową pozyskanego tam drewna okres funkcjonowania obiektu ustalono na 1. połowę V – VI wieku¹⁵.

¹⁴ A. Stubenrauch, *Streckentin, Kreis Greifenberg i. Pomm. und seine prähistorischen Fundstellen*, Baltische Studien, t. V, 1901, s. 15-28. H. Zoll-Adamikowa, *Wczesnośredniowieczne cmentarzyska ciałopalne Słowian na terenie Polski*, cz. 1: *Źródła*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1975.

¹⁵ A. Janowski, *Grodzisko(?) z przełomu starożytności i początków wczesnego średniowiecza w Uniestowie, gm. Brojce*, [w:] *XXIII Sesja Pomorzoznawcza*, red. E. Fudzińska, Malbork, 2024, s. 285-292.

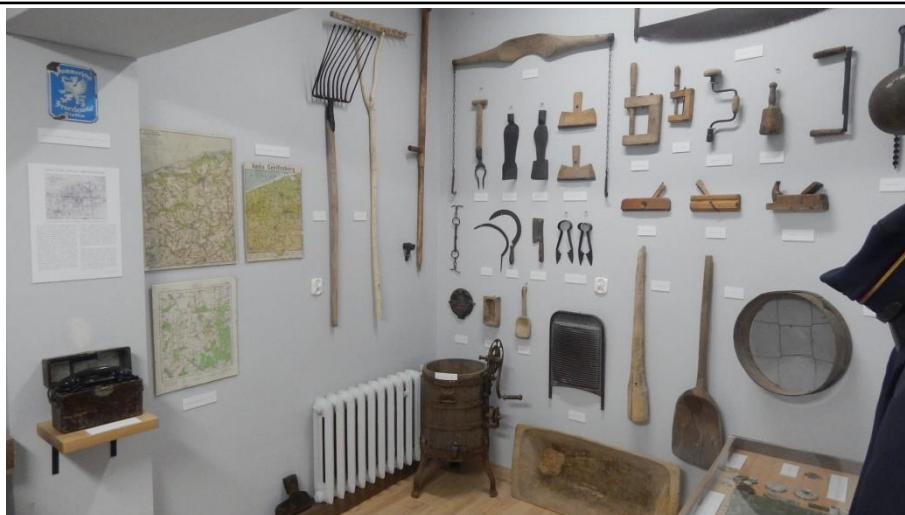
Grodzisko w Uniestowie (źródło ilustracji: www.geoportal.gov.pl, opracowanie J. Kuczkowski)

12. Kolekcje, zbiory

Wojewódzki Konserwator Zabytków nie wpisał do rejestru zabytków, ani nie włączył do wojewódzkiej ewidencji zabytków, żadnej kolekcji przedmiotów zabytkowych – co nie oznacza, iż nie ma takich w gminie Brojce. Prawdopodobnym jest, iż właściciele kolekcji o to nie zabiegają. Oprócz prywatnych, istnieją zapewne zbiory znajdujące się w posiadaniu organizacji pozarządowych.

13. Zbiory muzealne

Na terenie gminy nie funkcjonuje placówka muzealna (rejestrowana) gromadząca artefakty dokumentujące historię i kulturę gminy. Stowarzyszenie Historyczne „Pamięć i Tożsamość” prowadzi Izbę Muzealną w pałacyku przy ul Parkowej 9. Gromadzone są tam przedmioty użytku codziennego, dokumenty, widokówki, monety oraz inne artefakty dokumentujące dzieje gminy.

Izba Muzealna w Brojcach (fot. J. Kuczkowski, luty 2017 r.)

14. Wartości niematerialne

Źródłem tożsamości i ciągłości różnych grup społecznych na danym terenie jest dziedzictwo niematerialne. W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32. sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 roku, dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Ten rodzaj dziedzictwa jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu Konwencji UNESCO obejmuje: - tradycje i przekazy ustne, w tym język jako nośnik niematerialnego dziedzictwa kulturowego, - sztuki widowiskowe, - zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne, - wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata, - umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Kilkuletni proces, który miał miejsce w latach 40. i 50. XX wieku, polegał na całkowitej wymianie ludności na terenie Pomorza w tym również na terenie gminy Brojce. Wraz z odejściem dotychczasowych mieszkańców, Niemców nastąpił upadek i odejście w zapomnienie dotychczasowego niematerialnego dziedzictwa kulturowego. Nowi mieszkańcy Pomorza, przybyli z m.in. z Polski Centralnej, Kresów oraz Bieszczad wywodzili się z zupełnie innych kręgów religijnych i kulturowych. Trwanie niematerialnego dziedzictwa

kulturowego Pomorza, które kształtowało się przez wieki zostało przerwane. Nowi mieszkańcy tego regionu przez wiele dziesięcioleci po zakończeniu II wojny światowej, na bazie swojego dziedzictwa, stworzyli w nowej rzeczywistości zupełnie nową jakość nowego dziedzictwa niematerialnego. Na terenie gminy działają zespoły ludowe oraz Koła Gospodyń Wiejskich, które aktywnie uczestniczą w imprezach folklorystycznych, festiwalach, konkursach i przeglądach na szczeblu regionalnym jak i ogólnopolskim. Różnorodność historyczno-kulturowa obszaru gminy ma odzwierciedlenie w kultywowaniu tradycji i zwyczajów. Przejawia się to poprzez, między innymi, rozwijanie lokalnego rękodzieła, dbałość o zabytki sakralne i świeckie oraz imprezy promujące produkty lokalne. Do kultywowania i podtrzymywania tradycji gminy Brojce szczególnie przyczynia się: Koło Gospodyń Wiejskich „Pikantne Babeczki” z Darżewa, Koło Gospodyń Wiejskich z Dargosławia oraz Zespół Ludowy „Kukułeczka”. Do imprez podczas których kultywowane jest niematerialne dziedzictwo kulturowe zaliczamy:

- „Dożynki gminne”.

Zespół Ludowy „Kukułeczka” na Dożynkach Powiatowych w Trzebiatowie 13 sierpnia 2025 r.

(materiały prasowe Urzędu Gminy w Brojcach)

VII. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy – analiza SWOT

W niniejszym rozdziale przedstawiono stan zachowania i funkcjonowania w obiegu społecznym poszczególnych elementów dziedzictwa kulturowego gminy Brojce. W analizie przedstawiono najważniejsze problemy i zagrożenia obiektów zabytkowych gminy Brojce, które wynikają z lokalnych i ponadlokalnych uwarunkowań oraz mocne strony dziedzictwa kulturowego gminy i związane z nimi szanse. Analiza ma na celu wskazanie zagrożeń, zestawienie zjawisk pozytywnych i negatywnych oraz nakreślenie perspektyw i warunków dla trwałego zachowania dziedzictwa jako ważnego elementu zrównoważonego rozwoju gminy Brojce. Dokonana analiza ma pomóc w określeniu podstawowych priorytetów gminnego programu opieki nad zabytkami.

Analiza SWOT jest jedną z najczęściej stosowanych metod analitycznych, która umożliwia uporządkowanie informacji oraz ocenę sytuacji danej wspólnoty samorządowej w określonym obszarze. Narzędzie to jest szczególnie przydatne przy ocenie zasobów oraz warunków otoczenia jednostki samorządowej, a także ułatwia identyfikację problemów i wyznaczanie priorytetów rozwojowych. Nazwa tej metody wywodzi się od akronimu angielskich słów: Strengths (silne strony), Weaknesses (słabe strony), Opportunities (szanse) oraz Threats (zagrożenia), które odpowiadają poszczególnym kwadrantom analizy.

Czynniki wpływające na rozwój można podzielić według ich źródła – na czynniki wewnętrzne, nad którymi społeczność lokalna ma kontrolę (silne i słabe strony), oraz na czynniki zewnętrzne, obecne w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki (szanse i zagrożenia), na które społeczność nie ma bezpośredniego wpływu. Dodatkowo, te czynniki można klasyfikować w zależności od ich charakteru wpływu na społeczność – wyróżniając atuty i szanse jako pozytywne elementy, oraz słabości i zagrożenia jako czynniki negatywne.

Przedstawiona poniżej analiza SWOT koncentruje się na zarządzaniu zasobami dziedzictwa kulturowego gminy Brojce. Wyniki wskazują na duży potencjał tego zasobu zabytkowego, którego wartość i stan badań pozwalają na realizację szeroko zakrojonych działań promocyjnych. Jednakże stan zachowania i zagospodarowania obiektów wymaga systematycznego eliminowania zagrożeń, głównie związanych z ograniczonymi środkami finansowymi oraz presją inwestycyjną. W związku z tym konieczne jest poszukiwanie działań pośrednich, które pozwolą na angażowanie inwestycji z zachowaniem szacunku dla wartości dziedzictwa. Kluczowym zagrożeniem, które należy priorytetowo adresować, jest brak odpowiedniej świadomości w zakresie wartości i konieczności ochrony posiadanych zasobów dziedzictwa.

Obiekty o ponadregionalnym znaczeniu mogą przyciągać turystów i inwestorów

z zewnątrz, co przyczynia się do rozwoju gospodarczego poszczególnych obszarów, a także podnosi wartość tych zabytków w oczach lokalnej społeczności. Zabytki o znaczeniu regionalnym mogą również służyć jako element integracji społecznej. Aby zminimalizować zagrożenia i słabości, konieczne jest wzmacnianie działań edukacyjnych i promocyjnych oraz inicjowanie programów regionalnych.

W celu pełniejszego wykorzystania potencjału gospodarczego i kulturowego tego zasobu, ważne jest właściwe zarządzanie, zabezpieczanie i systematyczne utrzymanie obiektów. Władze gminy powinny tworzyć zachęty dla właścicieli zabytków, aby wspierać ich działania w zakresie ochrony i konserwacji. Rozbudowana i zróżnicowana oferta atrakcji kulturalnych i turystycznych, obejmująca szlaki, muzea, obiekty do zwiedzania czy tereny rekreacyjno-przyrodnicze, powinna funkcjonować jako spójna sieć, która zatrzyma turystów na dłużej w regionie. Funkcje tych obiektów muszą być również dostosowane do potrzeb lokalnych społeczności, które w wyniku zmian mogą stać się aktywnymi uczestnikami proponowanych inicjatyw.

Kluczowe znaczenie ma współpraca w zakresie ochrony zabytków, środowiska naturalnego i krajobrazu. Priorytetem powinna być zintegrowana działalność władz samorządowych oraz grup społecznych i nacisku, mająca na celu poprawę jakości przestrzeni publicznej i prywatnej, z naciskiem na zachowanie i rewitalizację dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu regionu.

CZYNNIKI ZEWNĘTRZNE I WEWNĘTRZNE MAJĄCE WPŁYW NA DZIEDZICTWO KULTUROWE GMINY BROJCE	
MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> - studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego z ustaleniami z zakresu zabytków, kultury i turystyki, - uwzględnienie ochrony dziedzictwa kulturowego w Strategii Rozwoju Gminy Brojce, - zróżnicowany zasób dziedzictwa kulturowego, - bogate dziedzictwo archeologiczne (grodziska w Bielikowie, Przybiernowie i Uniestowie), - wysoka wartość zachowanego dziedzictwa 	<ul style="list-style-type: none"> - brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, - brak instrumentu prawnego umożliwiającego udzielenia dotacji z budżetu Gminy Brojce na prace konserwatorskie zabytków wpisanych do GEZ, - niewielka liczba obiektów wpisanych do rejestru zabytków, - podziały własnościowe, w obrębie zespołów

<p>kulturowego,</p> <ul style="list-style-type: none"> - układy ruralistyczne o średniowiecznej i nowożytnej metryce, - średniowieczna architektura sakralna wraz z wyposażeniem (kościół w Brojcach, Kiełpinie, Bielikowie i Pruszczu), - architektura przemysłowa (młyny w Brojcach, Kiełpinie, Mołstówku i Bielikowie), - architektura rezydencjonalna (pałace i dwory w Dargosławiu, Uniestowie, Łatnie), - dobre rozpoznanie i zewidencjonowanie zabytków archeologicznych (AZP), - instytucja kultury: Gminna Biblioteka Publiczna w Brojcach, - krajobrazy o walorach przyrodniczych i kulturowych, - skuteczne pozyskiwanie dofinansowań prac konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków i znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków ze źródeł zewnętrznych, - aktywnie działająca Lokalna Grupa Działania „Gryflandia”, - działające Stowarzyszenie Historyczne „Pamięć i Tożsamość”. 	<p>folwarcznych, jak również w gospodarstwach indywidualnych,</p> <ul style="list-style-type: none"> - słaba absorpcja środków z programów przeznaczonych na ochronę zabytków i zabezpieczenie zabytków oraz na edukację w tej dziedzinie, - słaba egzekucja przez organy nadzoru zasad ochrony dziedzictwa kulturowego określonych w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania gminy, - brak placówki naukowo-muzealnej, która by promowała lokalne dziedzictwo i edukowała w zakresie jego zachowania, - zaniedbane wiejskie cmentarze ewangelickie (Przybiernowo, Smokęcino, Strzykocin, Mołstowo, Stołąż), - zaniedbane parki podworskie (Dargosław, Strzykocin, Tąpadły, Stołąż, Mołstowo), - dekompozycja i degradacja zespołów folwarcznych (Dargosław, Mołstowo, Cieszyce, Raciborów), - skromne informacje dotyczące zabytków na stronie internetowej gminy, - brak tablic informacyjnych przy zabytkach, - niewystarczające zabezpieczenie przeciwpożarowe i antywłamaniowe zabytkowych kościołów, - postępująca degradacja historycznych układów ruralistycznych, - degradacja krajobrazu kulturowego przez nową zabudowę, - niedostateczny stan zachowania części
--	--

	<p>obiektów zabytkowych i postępujący proces ich niszczenia,</p> <ul style="list-style-type: none"> - słaba promocja dziedzictwa kulturowego gminy, - zaśmiecanie przestrzeni publicznej przez (często nielegalne) reklamy, - zastępowanie dawnej zabudowy współczesną, obcą lokalnej tradycji, realizowaną według projektów nie uwzględniających cech tradycyjnej zabudowy, - ubytki historycznej zabudowy w obrębie pierwotnych założeń przestrzennych, - słaba świadomość społeczna dotycząca wartości obiektów zabytkowych oraz potrzeby ich ochrony, - pozbawienie walorów zabytkowych części zabytków na skutek nieumiejętnych i niekontrolowanych procesów modernizacji (m.in. wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, pokryć dachowych, termomodernizacja).
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> - zachowanie cech krajobrazu kulturowego gminy, - rozwój gospodarstw agroturystycznych oraz wiejskiej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej w oparciu o dziedzictwo kulturowe, - wytyczenie nowych szlaków turystycznych, - budowa ścieżek rowerowych po nasypie kolei wąskotorowej, - podnoszenie poziomu wiedzy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego, - utworzenie placówki edukacyjno – muzealnej, 	<ul style="list-style-type: none"> - rozbiórki budynków szkieletowych, - wymiana zabytkowej stolarki okiennej na okna wykonane z PCV, połączonej często z zmianą wielkości i kształtów otworów, - wymiana stolarki drzwiowej na stolarki stalowe i wykonane z PCV, połączonej często z zmianą wielkości i kształtów otworów, - samowolne działania przy zabytkach bez uzgodnień konserwatorskich, - wysokie koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych,

<ul style="list-style-type: none"> - prowadzenie warsztatów edukacyjnych dla wszystkich grup wiekowych w oparciu o współpracę z instytucjami kultury tj. Biuro Dokumentacji Zabytków, Narodowy Instytut Dziedzictwa, - wprowadzenie elementów edukacji regionalnej w ofercie GBP, - współpraca z organizacjami pozarządowymi w zakresie promowania walorów zabytkowych i przyrodniczych gminy, - organizacja „Dni Dziedzictwa” co roku w innej miejscowości, co przyczyni się do promocji lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz do podniesienia świadomości historii Pomorza Zachodniego, - propagowanie remontów obiektów zgodnie ze sztuką konserwatorską (prowadzenie szkoleń z tego zakresu), - kształtowanie współczesnych form zabudowy i zagospodarowania terenu z wykorzystaniem tradycyjnych wzorców regionalnych, - rewaloryzacja i rewitalizacja założeń zieleni komponowanej, - możliwość wsparcia finansowego z różnych źródeł (ministerialne, unijne, samorządowe). 	<ul style="list-style-type: none"> - ocieplenie zewnętrzne budynków, degradacja historycznych elewacji o wysokich walorach plastycznych i historycznych, - prowadzenie remontów obiektów niezgodnie z zapisami studium uwarunkowań i kierunków rozwoju, - nielegalne poszukiwania z użyciem detektorów metali i penetrowanie stanowisk archeologicznych, - pogarszający się stan techniczny obiektów nieremontowanych, - wyższość zamierzeń inwestorów nad ochroną krajobrazu kulturowego, która skutkuje powstawaniem obiektów architektonicznych pozostających w ogromnej dysharmonii do historycznego architektonicznego sąsiedztwa, - niskie nakłady na rewitalizację i renowację, - niewielkie zaangażowanie społeczne w opiekę nad zabytkami, - słabo rozwinięta edukacja na rzecz dziedzictwa kulturowego.
--	---

VIII. Waloryzacja i ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego gminy Brojce

1. Rejestr zabytków

Zabytki nieruchome

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami ustanawia cztery formy ochrony zabytków. Na terenie gminy Brojce występują obiekty chronione na podstawie:

- wpisu do rejestru zabytków,
- ustaleń ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Żaden zabytek nieruchomy położony na terenie gminy Brojce nie został uznany za pomnik historii w drodze rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Rada Gminy Brojce nie utworzyła parku kulturowego w drodze uchwały. Najcenniejszymi elementami dziedzictwa kulturowego gminy Brojce są zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, który prowadzi Zachodniopomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Szczecinie. Wszystkie obiekty architektoniczne i przyrodnicze podlegające ochronie konserwatorskiej poprzez wpis do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego przedstawiono w tabeli 1. Rejestr zabytków nieruchomych gminy Brojce zawiera 16 pozycji - wpisów. Dominują założenia parkowe podworskie – 6 wpisów oraz kościoły – 4 wpisy. Do rejestru wpisano także 3 cmentarze przykościelne oraz 3 pałace/dwory. Kościoły w Bielikowie, Brojcach i Kiełpinie zostały wpisane łącznie z działkami (dawnymi cmentarzami), a pozostałe zabytki architektury po obrysie murów.

Tabela 1. Wykaz zabytków nieruchomych z terenu Gminy Brojce wpisanych do rejestru zabytków (stan na 29. 09. 2025 r.)

L.p	Miejscowość	Obiekt	Nr rejestru	Data wpisu	Nr decyzji
1	Bielikowo	kościół Chrystusa Króla	1125	13. 07. 2012	DZ.5130.15.2012.AR
2	Bielikowo	cmentarz przykościelny	1125	13. 07. 2012	DZ.5130.15.2012.AR
3	Brojce	kościół NSPJ	1100	22. 02. 1958	Kl.V.- 0/16/58
4	Brojce	cmentarz przykościelny	1100	13. 07 2012	DZ.5130.12.2012.AR

5	Dargosław	park dworski	67	10. 08. 1978	Kl.I.5340/10/78
6	Dargosław	pałac	67	31. 05. 2001	DZ4200/53/O/98/2001
7	Kiełpino	kościół św. Piotra i Pawła Ap.	1103	22. 12. 1965	Kl.20/60/65
8	Kiełpino	cmentarz przykościelny	1103	13. 07. 2012	DZ.5130.14.2012.AR
9	Łatno	dwór	1620	17. 03. 1989	Kl.3- 5340/15/89
10	Mołstowo	park dworski	1624	5. 07. 1958	Kl.V0/62/58
11	Pruszcz	kościół Narodzenia NMP	1615	5. 12. 1963	Kl.20/43/63
12	Stołąż	park dworski	1715	15. 11. 1980	Kl.I.5340/19/80
13	Strzykocin	park dworski	1625	27. 11. 1982	Kl.I.5340/28/82
14	Tąpadły	park dworski	1595	27. 10. 1982	Kl.I.5340/29/82
15	Uniestowo	dwór	1413	28. 09. 1984	Kl.III.5340/10/84
16	Uniestowo	park podworski	1413	27. 10. 1982	Kl.III.5340/10/84

Na prowadzenie wszelkich prac budowlanych w obiektach wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest wydania decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, uzgodnionej z właściwym organem ds. ochrony zabytków, wydania decyzji o zezwoleniu na budowę po uzyskaniu zaleceń konserwatorskich tego organu i uzyskaniu przez wykonawcę pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prowadzenie prac konserwatorskich, robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków.

Rejestr zabytków województwa zachodniopomorskiego jest zbiorem otwartym. Wpisy dokonywane są na wniosek właściciela lub z urzędu przez Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie. Na terenie gminy Brojce występują również inne obiekty (obszary) o wysokich walorach historycznych, architektonicznych i krajobrazowych, które powinny być wpisane do rejestru zabytków (tabela 2).

Tabela 2. Wykaz obiektów proponowanych do wpisu do rejestru zabytków

L.p.	Miejscowość	Adres/nr działki	Obiekt	Datowanie
1	Brojce	ul. Długa 44	chałupa	po 1850 r
2	Kiełpino	Kiełpino 65	zagroda młyńska	kon. XIX w.

Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy Brojce znajdują się dwa obiekty wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa zachodniopomorskiego.

Tabela 3. Obiekty wpisane do rejestru zabytków archeologicznych województwa zachodniopomorskiego

L.p.	Miejscowość	Nr stanowiska	Funkcja	Nr rejestru	Data wpisu	Nr ewidencji AZP
1	Bielikowo	1	grodzisko	689	10. 11. 1971	AZP 18-13/26
2	Przybiernowo	1	grodzisko	692	10. 11. 1971	AZP 20-13/25

2. Wojewódzka Ewidencja Zabytków (WEZ)

Zachodniopomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Szczecinie prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków nieruchomych w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa zachodniopomorskiego na podstawie art. 22 ust. 2 ustawy z 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Szczegółową formę karty ewidencyjnej zabytku nieruchomego niewpisanego do rejestru zabytków określa rozporządzenie MKiDN z 26 maja 2011 roku w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (t.j. Dz.U. 2011 poz. 661). W aktualnym stanie prawnym ujęcie zabytku w ewidencji zabytków jest czynnością materialno-techniczną (włączenie karty do zbioru), dokonywaną z urzędu przez Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Podstawą włączenia zabytku do wojewódzkiej ewidencji zabytków jest posiadanie przez niego wartości historycznej, artystycznej i naukowej zdefiniowanej w art. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Podstawą wyłączenia zabytku z wojewódzkiej ewidencji zabytków jest utrata powyższych wartości. Wojewódzka ewidencja zabytków podlega nieustannej weryfikacji.

Tabela 4. Wykaz zabytków nieruchomych z terenu gminy Brojce wpisanych do Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków (stan na 20. 09. 2025 r.)

L.p.	Miejscowość	Adres	Obiekt	Nazwa własna	Uwagi
1	Bielikowo	Bielikowo 27	młyn wodny		
2	Bielikowo	dz. 114	cmentarz komunalny		
3	Brojce	Brojce nr 10	drewutnia		nie istnieje
4	Brojce	ul. Długa 44	chałupa		proponowana do wpisania do rejestru zabytków
5	Brojce	ul. Długa 4	stodoła		obecny adres ul. Długa 5
6	Brojce	ul. Długa 4	chałupa		obecny adres ul. Długa 5
7	Brojce	ul. Parkowa 9	pałacyk		
8	Brojce	ul. Parkowa 7	dwór		
9	Brojce	ul. Parkowa 5	organistówka		ul. Długa br. nr
10	Brojce	dz. nr 96	cmentarz komunalny		
11	Brojce	102/3	młyn wodny		obecny adres ul. Młyńska 4
12	Brojce	256, 269/1, 262, cz. 263, 264	zespół folwarczny	częściowo wyłączony z WEZ pismem z 5140.65.2017.AR z dnia 18.07.2017	
13	Brojce	Parkowa 6	dwór		
14	Cieszyce	dz. 13/53 i inne	zespół folwarczny		
15	Dargosław	37/6, 10/23, 65/7 i inne	zespół folwarczny		
16	Dargosław	dz. 10/30	obora (39) w zespole		nie istnieje

			folwarcznym		
17	Dargosław	dz. 67/7	chałupa (26) w zespole folwarcznym		obecny adres Dargosław 1
18	Dargosław	dz. 50	cmentarz		I
19	Dargosław		cmentarz		II
20	Dargosław	dz. 44	cmentarz przykościelny		III
21	Darzewo	dz. 110, 123, 115, 121 i inne	zespół folwarczny		
22	Darzewo	110	pałac		prawidłowy nr działki 112
23	Darzewo	Darzewo nr 2, dz. 45/2	chałupa		Nie istnieje(?) chałupa istnieje, dz. 140/2, 142/9
24	Darzewo	dz. 167 (?)	cmentarz		
25	Grąd	dz. 11/14	obora (2) w zespole folwarcznym		częściowo rozebrany
26	Grąd	dz. 11/2, 11/14, 6/5 i inne	zespół folwarczny		
27	Grąd	dz. 11/14	stodoła (3) w zespole folwarcznym		nie istnieje
28	Karwin	Dz. 185/23, 179/4, 179/13 i inne obr. Brojce	zespół folwarczny		
29	Kiełpino	dz. 443/1 (?)	chałupa (5) w zespole folwarcznym		prawidłowy nr działki 403/1 obecny adres Kiełpino 51
30	Kiełpino	dz. 410, 411, 408 i inne	zespół folwarczny		

31	Kiełpino	dz. 411	obora (2) w zespole folwarcznym		
32	Kiełpino		plebania		obecny adres Kiełpino 33
33	Kiełpino	dz. 187	cmentarz komunalny		I
34	Kiełpino	dz. 5/3 obręb Grad	młyn		obecny adres Kiełpino 65 proponowany do wpisania do rejestru zabytków
35	Łatno	Dz. 18/9, 16/1, 18/2 i inne	zespół folwarczy		
36	Mołstowo	dz. 6	cmentarz		
37	Mołstowo	dz. 2/15, 13/99, 2/1 i inne	zespół folwarczy		
38	Mołstowo	dz. 2/15	spichlerz (5) w zespole folwarcznym		nie istnieje
39	Mołstówko	dz. 3/2, 3/6 obr. Strzykocin	młyn wodny		obecny adres Mołstówko 1
40	Pruszcz	dz. 94, 164/2, 164/1, 163/4 i inne	zespół folwarczy		
41	Pruszcz	dz. 93/2, 94	chałupa (9) w zespole folwarcznym		obecny adres Pruszcz 9, 9A
42	Pruszcz	dz. 111	cmentarz przykościelny		
43	Przybiernowo	Przybiernowo 4	dwór		nie istnieje
44	Przybiernowo	dz. 101/2	park dworski		
45	Przybiernowo	dz. 32 (?)	cmentarz		dz. nr 32
46	Przybiernowo	101/2, 395/1	zespół folwarczy		
47	Raciborów	dz. 8, 6/1, 6/4	zespół folwarczy		

48	Smokęcino	dz. 146	cmentarz		
49	Smokęcino	dz. 10/5	gorzelnia (24) w zespole folwarcznym		obecny adres Smokęcino 8
50	Smokęcino	dz. 90, 153, 93, 92/4 i inne	zespół folwarczny		
51	Stołąż	dz. 4/93, 4/113, 18/9 i inne	zespół folwarczny		
52	Stołąż	dz. 4/112	pałac		nie istnieje
53	Stołąż		cmentarz		dz. 69/1 część
54	Strzykocin	dz. 25/21	cmentarz		II
55	Strzykocin	dz. 25/21	cmentarz		I
56	Strzykocin	dz. 25/26	obora (9) w zespole folwarcznym		nie istnieje
57	Strzykocin	dz. 44, 25/10, 41/2 i inne	zespół folwarczny		
58	Strzykocin	dz. 25/10, 25/37	magazyn zbożowy (3) w zespole folwarcznym		nie istnieje
59	Tąpadły		cmentarz		dz. 73
60	Tąpadły	Tąpadły nr 14, dz. 109/32	stodoła		nie istnieje
61	Tąpadły	dz. 109/32, 109/11 i inne	zespół folwarczny		
62	Uniestowo	dz. 6/6, 6/14 i inne	zespół folwarczny		
63	Żukowo		cmentarz		dz. 142
64	Żukowo	dz. 58/3	chałupa (34) w zespole folwarcznym		obecny adres Żukowo 5
65	Żukowo	dz. 58/18	stajnia (16) w zespole folwarcznym		
66	Żukowo	Żukowo 9, dz. 32/6	chałupa (44) w zespole folwarcznym		dz. 32/8

67	Żukowo	dz. 58/18, 32/18, 58/15 i inne	zespół folwarczny		
68	Żukowo	dz. 58/18	stajnia (2, 3) w zespole folwarcznym		
69	Żukowo	dz. 58/11	ambulans dla koni (11) w zespole folwarcznym		nie istnieje
70	Żukowo	Żukowo 16, dz. 32/2	chałupa (28) w zespole folwarcznym		
71	Żukowo	Żukowo 6, dz. 58/4	chałupa (35) w zespole folwarcznym		
72	Żukowo	Żukowo 10, dz. 32/3	chałupa (41) w zespole folwarcznym		dz. 62/3
73	Żukowo	dz. 58/18	stajnia (5) w zespole folwarcznym		
74	Żukowo	dz. 58/18	stajnia (19) w zespole folwarcznym		

Wykaz WEZ dla gminy Brojce zawiera 74 wpisy. Zgodnie z art. 22 ust. 5 pkt. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami obiekty ujęte w WEZ powinny być po weryfikacji terenowej włączone do Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ). Obiekty ujęte w WEZ:

- zabytki techniki 5 wpisów
- cmentarze 16 wpisów
- domy/chałupy 13 wpisów
- założenia folwarczne 18 wpisów
- parki 1 wpis
- budynki gospodarcze 15 wpisów
- pałace/dwory 6 wpisów

Wojewódzki Konserwator Zabytków odnotował, iż 6 obiektów nie istnieje. Na czerwono autor niniejszego programu wpisał w tabeli 4 uwagi dotyczące prawidłowej numeracji działek, adresów oraz adnotacje o wyburzeniu obiektów.

Po weryfikacji terenowej i merytorycznej, w związku z opracowywaniem aktualizacji kart adresowych Gminnej Ewidencji Zabytków, stwierdzono że 3 obiekty zostały wyburzone, co stanowi podstawę do ich wykreślenia z WEZ.

Tabela 5. Wykaz zabytków ujętych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków, które zostały wyburzone. Obiekty do wykreślenia z WEZ.

L.p.	Miejscowość	Obiekt
1	Grąd	stodoła (3) w zespole folwarcznym
2	Przybiernowo	dwór
3	Żukowo	ambulans dla koni (11) w zespole folwarcznym

3. Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ)

Kolejną formą ochrony zabytków, stosowaną w aktach prawa miejscowego stanowionych przez Radę Gminy Brojce, są ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Ochronie ustaleniami obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego podlegają głównie budynki, ujęte jednocześnie w Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Brojce.

Gminna Ewidencja Zabytków (GEZ) nie jest prawną formą ochrony zabytków. Jednakże jest to jeden z obowiązków jakie nałożył ustawodawca na samorządy. Muszą one uwzględniać ochronę zabytków w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska. Zadaniu temu ma służyć GEZ, o którym mowa jest w art. 22 ust. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W świetle tego przepisu wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomości znajdujących się na terenie gminy. W GEZ powinny być ujęte:

- zabytki nieruchome wpisane do rejestru,
- inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Obowiązkiem samorządu gminnego jest dbanie m.in. o zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych, które zapewnią trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, a także zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować

uszczerbek dla wartości zabytków. Dotychczas Gmina Brojce nie posiadała Gminnej Ewidencji Zabytków, zlecono jej wykonanie równoległe z opracowaniem niniejszego Programu.

Na prace przy obiektach lub obszarach ujętych w GEZ wymagany jest obowiązek uzyskania akceptacji organu ochrony zabytków dla planowanych przy nich działaniach inwestycyjnych. Zgodnie z art. 53 ust. 4 pkt. 2 oraz art. 60 ust.1 ustawy z dnia 27 marca 2003 r., o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, decyzje o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego oraz decyzje o warunkach zabudowy wydaje się po uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w odniesieniu do obszarów i obiektów objętych formami ochrony zabytków, o których mowa, w art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ujętych w GEZ.

GEZ jest zbiorem otwartym, który powinien być na bieżąco monitorowany i weryfikowany. Zmiany w GEZ nie powodują nieważności ustaleń studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także gminnego programu opieki nad zabytkami. GEZ musi podlegać okresowej aktualizacji, polegającej m.in. na wykreśleniu z ewidencji obiektów nieistniejących oraz gruntownie przebudowanych, w uzgodnieniu z WUOZ w Szczecinie.

W 2025 r. równoległe do opracowania niniejszego Programu opieki nad zabytkami gminy Brojce zaktualizowano Gminną Ewidencję Zabytków.

W zbiorze zabytków ujętych w **Gminnej Ewidencji Zabytków** gminy Brojce znajdują się następujące zabytki:

- obiekty wpisane do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego,
- obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- obiekty chronione ustaleniami w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego (budynki oraz zespoły ruralistyczne),
- cmentarze,
- parki.

4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Niewątpliwie do najcenniejszych zabytków na terenie gminy Brojce należą obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków województwa zachodniopomorskiego, wymienione w tabeli 1. Wśród pozostałych zabytków nieruchomości wysokimi walorami charakteryzują się obiekty proponowane do wpisania do rejestru zabytków; wymienione w tabeli 2.

Należy zwrócić szczególną uwagę na obiekty architektury oraz układy ruralistyczne ujęte w GEZ, które zachowały pierwotne rozplanowanie oraz oryginalną bryłę, kształt dachu i wystrój elewacji. Obiekty te stanowią o charakterze materialnego kapitału kulturowego wsi. Są namacalnym przejawem zachodzących procesów kulturotwórczych oraz są integralną częścią wsi, co decyduje o ich charakterze.

Zabytki ujęte w GEZ są nośnikami wartości, które dzięki swej funkcji edukacyjnej, poszerzą wspólną bazę wiedzy i poziom świadomości w całej społeczności. Obok nośnika znaczeń i sensów zabytki te mają wartość duchową, która może przyczyniać się do budowania poczucia tożsamości w całej społeczności oraz u poszczególnych jej członków. Ww. zabytki są nośnikami wartości historycznych, odzwierciedlają charakter epoki, w której powstały. Dzięki temu wzbogacają teraźniejszość, zapewniając poczucie ciągłości z przeszłością. Wartość historyczna niekoniecznie wynika z estetyki danego zabytku. Istotny jest jej związek z osobami, wydarzeniami lub miejscami, ważnymi dla historii danej społeczności, miejsca lub regionu. Zabytki te są również nośnikami wartości estetycznych, które wywołują u odbiorcy przeżycia estetyczne, z którym wiąże się poczucie przyjemności, poruszenia emocjonalnego lub intelektualnego. Zabytki te są nierozdzielnie połączone z krajobrazem, w którym jest usytuowany, czyli są nośnikiem wszystkich walorów środowiskowych właściwych dla zabytku i jego otoczenia. Na wartość artystyczną zabytków składa się: artyzm, a więc szczególny sposób wykonania, zmysłowa percypowalność jego efektów oraz ich znakowy charakter, a to znaczy, że komunikują one pewne zjawiska. Z kolei wartość autentyczności zabytków, odnosi się do oryginalności i unikatowości zabytku. Składają się na nią: autentyzm materiału, technologicznej i konstrukcyjnej struktury obiektu, autentyzm funkcji, formy, oddziaływania i skojarzeń. Ważną cechą towarzyszącą tej wartości jest integralność, różnie definiowana w różnych okolicznościach.

Zmiana zapisów Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 22 czerwca 2017 roku, w zakresie art. 81 wprowadza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie:

1. W trybie określonym odrębnymi przepisami dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie

lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w **gminnej ewidencji zabytków** może być udzielona przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

2. Dotacja, w zakresie określonym w art. 7 *dotacja obejmująca nakłady konieczne*, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w **gminnej ewidencji zabytków**.

Tym samym w żywotnym interesie gminy jest stała weryfikacja GEZ, aby dotacje były udzielane dla obiektów o najwyższych walorach zabytkowych.

IX. Założenia programu opieki nad zabytkami gminy Brojce

1. Priorytety programu opieki

Określenie zasobów dziedzictwa kulturowego gminy Brojce, a także zdiagnozowanie słabych i mocnych stron oraz przedstawienie zagrożeń i szans stanowi podstawę do wskazania celu strategicznego jakim jest: wzmacnianie atrakcyjności gminy jako miejsca zamieszkania i celu ruchu turystycznego dzięki wykorzystaniu dużego potencjału dziedzictwa kulturowego.

Bogactwo krajobrazu kulturowego wraz z zasobami kulturalnymi na terenie gminy, zgodnie z ideą zawartą w Wojewódzkim Programie Ochrony nad Zabytkami powinny być chronione oraz włączane w nurt życia społeczeństwa, poprzez utrzymanie walorów krajobrazu kulturowego i zabytków oraz przez działania służące utrzymaniu zasobu i poprawie stanu materialnej substancji zabytków, a także zagospodarowaniu ich w sposób odpowiadający wartościom zabytkowym oraz potrzebom społecznym.

Ochrona dziedzictwa kulturowego powinna polegać na efektywnym i racjonalnym gospodarowaniu i zarządzaniu zasobami. Należy dołożyć wszelkich starań aby nadać zabytkom nowe funkcje poprzez nowoczesny model użytkowania łączący ochronę, zwiększenie dostępności, poszukiwanie nowych form opieki i włączanie zasobów dziedzictwa do sektora turystyczno-rozrywkowego.

Celami perspektywicznymi służącymi osiągnięciu efektów finalnych jest:

1. Poprawa stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.
2. Proces aktywizacji ekonomicznej i społecznej oraz budowanie atrakcyjności i wizerunku gminy.
3. Kształtowanie świadomości mieszkańców gminy w zakresie walorów historycznej przestrzeni i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego.

Aby osiągnąć powyższe cele potrzeba wieloletnich, zintegrowanych działań, które doprowadzą do zmian zarówno w sferze materialnej jak i mentalnej.

Cel perspektywiczny 1 – poprawa stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

Osiągnięcie tego celu wymaga:

- informowania właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na odnowę zabytków,
- merytorycznej pomocy właścicielom obiektów zabytkowych w tworzeniu wniosków aplikacyjnych

o środki na odnowę zabytków,

- udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków nie będących własnością Gminy,
- corocznego planowania wydziałania określonych kwot na dofinansowanie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków nie będących własnością Gminy,
- stworzenie samorządowego systemu preferencji finansowych dla właścicieli obiektów zabytkowych, np. zwolnienia z podatku od nieruchomości, warunkowane podjęciem działań zmierzających do ich zabezpieczenia i konserwacji,
- kontynuacja działań zwiększających atrakcyjność przestrzeni publicznej z zachowaniem i wyeksponowaniem jej historycznych elementów,
- zachęcanie prywatnych właścicieli do uporządkowania przestrzeni ogrodowej wokół zabytkowych budynków,
- współpraca z Parafią Ewangelicko-Augsburską, stowarzyszeniami historycznymi oraz sołtysami przy porządkowaniu nieczynnych cmentarzy ewangelickich.

Cel perspektywiczny 2 - Proces aktywizacji ekonomicznej i społecznej oraz budowanie atrakcyjności i wizerunku gminy

Osiągnięcie tego celu wymaga:

- wspierania inicjatyw związanych z obsługą ruchu turystycznego,
- promocji szkolnictwa zawodowego w zakresie konserwacji zabytków i zawodów zanikających, np. garncarstwo, rymarstwo, snycerstwo, kowalstwo, ludwisarstwo, introligatorstwo,
- zamieszczanie informacji na stronie internetowej Gminy o szkoleniach w zakresie tradycyjnych technik budowlanych,
- udział młodzieży w warsztatach etnograficznych organizowanych m.in. przez skanseny i urzędy pracy w ramach projektu „Ginące zawody pomysłem na przyszłość”,
- współpracy z urzędami pracy w zakresie szkolenia osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną i tzw. „ginącymi zawodami”,
- wspierania w tworzeniu gospodarstw agroturystycznych,
- prowadzenia szkoleń dla rolników zainteresowanych prowadzeniem działalności agroturystycznej,
- stworzenia zintegrowanego systemu informacji, monitoringu stanu i zarządzania zasobami dziedzictwa kulturowego.

Cel perspektywiczny 3 - Kształtowanie świadomości mieszkańców gminy w zakresie walorów historycznej przestrzeni i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego.

Osiągnięcie tego celu wymaga:

- włączenie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach prowadzonych przez Gminę,
- organizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek krajoznawczych, prezentacja najcenniejszych obiektów zabytkowych i ich historii,
- wydawanie i wspieranie publikacji, folderów promocyjnych, przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego,
- udostępnienie Gminnej Ewidencji Zabytków, Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Brojce na lata 2026-2029 oraz sprawozdań z jego realizacji na stronie internetowej Gminy,
- uwzględnienie obiektów zabytkowych przy wyznaczaniu nowych tras turystycznych i ścieżek dydaktycznych,
- ustalenie z właścicielami obiektów zabytkowych możliwości i zasad ich udostępniania dla celów turystycznych,
- popularyzacja dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych na terenie gminy,
- udział w szkoleniach i konferencjach poświęconych ochronie dziedzictwa kulturowego,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i instytucjami w zakresie popularyzacji ochrony dziedzictwa kulturowego,
- udział w imprezach, wystawach, targach, festynach historycznych – promujących region, w tym dziedzictwo kulturowe,
- współpraca z sąsiednimi samorządami w celu włączenia lokalnych szlaków turystycznych w system ponadregionalny,
- propagowanie idei społecznej opieki nad zabytkami, współdziałanie i współpraca ze społecznymi opiekunami zabytków.

2. Cele operacyjne oraz propozycje zadań i działań programu opieki nad zabytkami

W celu realizacji wyznaczonych priorytetów, w Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Brojce na lata 2026-2029 wyznacza się długofalowe kierunki działań, które wykraczają po za czteroletni okres obowiązywania niniejszego programu. Dla poszczególnych priorytetów sformułowano cele operacyjne, długofalowe zadania oraz propozycje działań do realizacji w programie opieki nad zabytkami.

Cel perspektywiczny 1. Poprawa stanu dziedzictwa kulturowego Gminy Brojce

Cel operacyjny 1. Budowa gminnego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego

Zadanie 1. Zapewnienie warunków prawnych i organizacyjnych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków.

Propozycje działań w latach 2026 - 2029

1. Przyjęcie przez Radę Gminy Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami oraz okresowe monitorowanie jego realizacji.
2. Przyjęcie przez Radę Gminy uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków niestanowiących własności gminy,
3. Opracowanie Gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.
4. Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Szczecinie, Archiwum Państwowym w Szczecinie Narodowym Instytutem Dziedzictwa w Szczecinie i innymi instytucjami.
5. zabezpieczeniem kwoty minimum 200 000 zł na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.
6. Udział pracownika Urzędu Gminny, który ma w zakresie prowadzenie spraw dotyczących obiektów zabytkowych, w szkoleniach związanych z ochroną zabytków i opieką nad nimi.
7. sporządzenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów najcenniejszych kulturowo.

Zadanie 2. Prowadzenie i aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Prowadzenie i bieżąca aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Brojce przez Wójta Gminy Brojce.
2. Udostępnienie kart Gminnej Ewidencji Zabytków na stronie internetowej gminy.

Zadanie 3. Ustalanie zasad ochrony zabytków w aktach prawa miejscowego.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Weryfikacja ustaleń ochrony zabytków przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i planu ogólnego.
2. Ustalanie zasad ochrony zabytków w decyzjach o warunki zabudowy oraz decyzjach o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego.
3. Sporządzenie uchwały ustalającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic reklamowych i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń.

Zadanie 4. Wpis do rejestru zabytków cennych obiektów.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Rozważenie możliwości wystąpienie do Zachodniopomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Szczecinie o wpisanie „z urzędu” do rejestru zabytków: młyna w Kiełpinie, chałupy (zagrody) w Brojcach przy ul. Długiej 44.
2. Weryfikacja i uzupełnienie kart dla obiektów i obszarów znajdujących się w WEZ.

Cel operacyjny 2. Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Zadanie 1. Kontrola stanu zachowania zabytków wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Kontrola stanu technicznego zabytków architektury, których Gmina Brojce jest właścicielem lub współwłaścicielem oraz sporządzenie oceny stanu ich zachowania i kontrola sposobu zagospodarowania zabytków.
2. Okresowa kontrola stanu technicznego budynków i instalacji budynków wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.
3. Walka we współpracy z Powiatowym Inspektorem Nadzoru Budowlanego i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Szczecinie w zwalczaniu samowoli budowlanych.

Zadanie 2. Wyeksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazowych wsi.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Ochrona panoram, przedpola widokowych oraz osi widokowych poprzez właściwe kształtowanie zasad ochrony zabytków w aktach prawa miejscowego.

Cel operacyjny 3. Zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego, przyrodniczego i krajobrazu.

Zadanie 1. Realizacja ochrony zabytków w połączeniu z ochroną przyrody i krajobrazu.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Prowadzenie okresowej inspekcji stanu zdrowotnego i stabilności drzew rosnących pojedynczo lub w grupach na terenie zabytkowych parków oraz na terenie nekropoli wpisanych do GEZ. Dokonywanie niezbędnych cięć sanitarnych, usuwanie złomów i wiatrołomów oraz samosiewów i śmieci.

Cel perspektywiczny 2. Funkcjonowanie zabytków w procesach aktywizacji ekonomicznej i społecznej oraz budowie atrakcyjności i konkurencyjności.

Cel operacyjny 1. Zintegrowanie ochrony dziedzictwa kulturowego gminy z celami polityki rewitalizacyjnej Gminy Brojce

Zadanie 1. Adaptacja obiektów zabytkowych do pełnienia funkcji społecznych.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Realizacja przedsięwzięcia polegającego na utworzeniu gminnej placówki muzealno-edukacyjnej.

Zadanie 2. Stworzenie gminnego programu rewitalizacji.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Opracowanie i przyjęcie gminnego programu rewitalizacji, wykorzystującego potencjał dziedzictwa kulturowego gminy.

Cel operacyjny 2. Stworzenie warunków finansowych i organizacyjnych do opieki nad dziedzictwem kulturowym.

Zadanie 1. Dofinansowanie z budżetu Gminy Brojce prac remontowo-konserwatorskich przy zabytkach.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Przyznawanie dotacji na prace remontowe, konserwatorskie i budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków i **wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.**

Zadanie 2. Podniesienie poziomu wiedzy społecznej o możliwościach pozyskania i efektywnego wykorzystania dotacji z różnych źródeł finansowania.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Informowanie właścicieli zabytków o możliwościach dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach oraz organizacja szkoleń dotyczących dofinansowań prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach (we współpracy np. z Biurem Dokumentacji Zabytków w Szczecinie, Narodowym Instytutem Dziedzictwa, Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Szczecinie).
2. Wsparcie merytoryczne pracowników Gminy dla wnioskodawców ubiegających się o dofinansowania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach.

Cel operacyjny 3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości.

Zadanie 1. Wykorzystanie obiektów zabytkowych na cele obsługi ruchu turystycznego.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Budowa kulturowych szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, wodnych, konnych), tworzenie ścieżek edukacyjnych.
2. Inicjowanie i wspieranie przekształcenia zabytkowych budynków w gospodarstwa agroturystyczne.

Zadanie 2. Wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego przy kreowaniu marki turystycznej regionu.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego gminy przy tworzeniu marki turystycznej Gminy Brojce.

Zadanie 3. Wyznaczenie nowych szlaków turystycznych i budowa systemu informacji turystycznej.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Opracowanie nowych szlaków turystycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego, np. szlak zabytków przemysłu i techniki, budownictwa rezydencjonalnego – szlak pałaców.
2. Wprowadzenie zintegrowanego i spójnego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy.

3. Opracowanie przewodnika po zabytkach gminy Brojce (w tym obiektów ujętych w GEZ), w formie tradycyjnej (papierowej) jak i elektronicznej (plik PDF do pobrania ze strony Gminy i GBP).
4. Utworzenie punktu Informacji Turystycznej w GBP.

Zadanie 4. Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Współpraca z urzędami pracy w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną.

Cel perspektywiczny 3. Budowa społeczeństwa świadomego walorów historycznych krajobrazów i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego.

Cel operacyjny 1. Edukacja, popularyzacja i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie kulturowym gminy.

Zadanie 1. Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej Gminy Brojce, GBP i innych portalach.
2. Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) dziedzictwa kulturowego.
3. Wykorzystanie przestrzeni publicznej w rewitalizacji historycznych obszarów wsi, np. poprzez wystawy plenerowe, plenery artystyczne, obchody wydarzeń itp.
4. Przygotowanie cyklu wykładów (np. w GBP), z m.in. historykami konserwatorami, architektami, archeologami, którzy omówią i przybliżą historię problematykę dziedzictwa kulturowego regionu.

Zadanie 2. Promocja dziedzictwa kulturowego gminy.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Zwiększenie promocji wydarzeń kulturalnych w mediach lokalnych i regionalnych.
2. Wydawanie i wspieranie publikacji, w tym folderów promocyjnych, przewodników, albumów, opracowań naukowych, serii regionalnych, pocztówek itp.
3. Organizowanie i wspieranie tematycznych wydarzeń, konkursów, wystaw i innych działań promocyjnych realizowanych na terenie gminy (np.: wystawa „Gmina Brojce na dawnej

widokówce”, konkurs fotograficzny „Zabytki gminy w młodzieżowym obiektywie”).

4. Zaangażowanie w imprezy dotyczące rocznic historycznych.
5. Popularyzacja i nagradzanie dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach oraz zagospodarowania obszarów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.
6. Oznakowanie zabytków na terenie gminy Brojce zgodnie z przepisami.

Zadanie 3. Uczestnictwo w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Uczestniczenie w obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa oraz współpraca z ich organizatorem - Biurem Dokumentacji Zabytków w Szczecinie.

Zadanie 4. Edukacja dzieci i młodzieży.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Organizacja lekcji muzealnych, bibliotecznych i konkursów historycznych przez instytucje kulturalne gminy oraz organizacje pozarządowe.
2. Organizowanie i wspieranie spotkań, wystaw i innych działań edukacyjnych.
3. Wzbogacanie księgozbioru bibliotek o publikacje na temat historii, kultury i zabytków Pomorza Zachodniego.

Zadanie 5. Popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków.

Propozycje działań w latach 2026 – 2029

1. Organizowanie szkoleń i spotkań dla właścicieli zabytków ze specjalistami, związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.
2. Współpraca ze środowiskami naukowymi - inicjowanie oraz wspieranie budowy i realizacji programów badawczych nad dziedzictwem kulturowym gminy.

Cele programowe i zadania podlegają uchwaleniu przez Radę Gminy Brojce. Cele perspektywiczne i operacyjne sformułowane powyżej pozostać powinny jako zasady programowe. Zadania mogą być modyfikowane w zależności od bieżących uwarunkowań. Samorząd z katalogu zadań przedstawionych jako propozycje do realizacji w latach 2026 – 2029 powinien wytypować te, które zamierza realizować. Wójt Gminy Brojce po dwóch latach od uchwalenia składa Radzie Gminy sprawozdanie z realizacji Programu.

X. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami

W celu realizacji niniejszego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Brojce, wykorzystane zostaną następujące instrumenty:

1. **prawne**, realizacja zadań przez Wójta Gminy Brojce z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie w oparciu o przepisy:

- Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1292) wraz z rozporządzeniami wydanymi do tej ustawy.
- Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska, (t.j. Dz.U. 2025 poz. 647),
- Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1130),
- Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1478),
- Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami, (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1145),
- Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, (t.j. Dz.U. 2025 poz. 418),
- dokumentów wydawanych przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wynikających z przepisów ustawowych.

2. **finansowe**, realizacja zadań przez Wójta Gminy Brojce z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- korzystanie z przepisów ustawy z dnia 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (t.j. Dz.U. 2024 | poz. 1176) zwalniającej od podatku rolnego: grunty wpisane do rejestru zabytków, pod warunkiem ich zagospodarowania i utrzymania zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, (Art. 12, ust.1, pkt.11),
- korzystanie z przepisów ustawy z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych, (t.j. Dz.U. 2025 poz. 707) zwalniającej z podatku od nieruchomości: budynki i grunty wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej,
- Ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1292),
- korzystanie z przepisów ustawy z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadku i darowizn (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1837) ustalającej: zwolnione od podatku jest nabycie spadku zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, jeżeli nabywca jest zaliczany do I lub II grupy spadkowej oraz

zabezpiecza je i konserwuje zgodnie z obowiązującymi przepisami. Zwolnienie od podatku przysługuje też w przypadku nabycia spadku zabytków ruchomych i kolekcji wpisanych do rejestru zabytków,

- rozważenie wprowadzenia ulg podatkowych dla właścicieli obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków, warunkowane właściwym utrzymywaniem tych obiektów,
- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych, których właścicielem lub współwłaścicielem jest Gmina Brojce,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich,
- rozważenie uchwalania dotacji dla właścicieli i posiadaczy obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków na realizację prac remontowo-konserwatorskich,
- korzystanie z formy współpracy między podmiotami publicznymi a sektorem prywatnym, w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego” (PPP), poprzez dzielenie ryzyka, wspólne korzystanie ze specjalistycznej wiedzy sektora prywatnego lub dodatkowego źródła kapitału. Zastosowanie formuły PPP umożliwi podział kosztów i ryzyka pomiędzy partnera publicznego i prywatnego, ułatwia realizację spraw administracyjno-proceduralnych. Dzięki szerszej ofercie zwrotnych instrumentów finansowych (m.in. pożyczek, poręczeń) będzie można wesprzeć więcej projektów realizowanych przez małe i średnie przedsiębiorstwa. Nadal finansowane będą inwestycje w ochronę środowiska i energetykę, także projekty m.in. z dziedziny kultury, zatrudnienia, edukacji czy przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu.

3. **koordynacji**, realizacja zadań przez Wójta Gminy Brojce z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w wojewódzkich i powiatowych strategiach oraz w programach ochrony środowiska,
- współpraca z organizacjami pozarządowymi i związkami wyznaniowymi w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami,
- współpracę z Zachodniopomorskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w odniesieniu do wszelkich działań podejmowanych przez samorząd Gminy Brojce dotyczących zagadnień z zakresu szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego zlokalizowanego na obszarze gminy.

4. **społecznych**, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy Brojce z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

-
- działania edukacyjne i promocyjne,
 - współdziałanie z organizacjami społecznymi,
 - działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

5. **kontrolnych**, dzięki którym realizacja zadań przez Wójta Gminy Brojce z zakresu dotyczącego ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie poprzez:

- bieżącą aktualizację gminnej ewidencji zabytków,
- monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

XI. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, co dwa lata Wójt ma obowiązek sporządzania sprawozdań z realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami i przedstawiania go do akceptacji Radzie Gminy. Wykonanie sprawozdania poprzedza ocena poziomu realizacji gminnego programu, która powinna uwzględnić:

- a) wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- b) efektywność ich wykonania.

W celu monitorowania przyjęto wskaźniki, które służą ocenie wdrażania Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Brojce:

- liczba zweryfikowanych kart adresowych Gminnej Ewidencji Zabytków,
- poziom określony procentowo wydatków z budżetu samorządu na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- liczba wykonanych kart ewidencyjnych dla obiektów planowanych do rozbiórki,
- liczba wykonanych opracowań studialnych i dokumentacyjnych,
- poziom określony procentowo objęcia wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- liczba wniosków o wpis do rejestru zabytków,
- liczba obiektów w otoczeniu których stworzono aranżację przestrzeni publicznej oraz zastosowano odpowiednie podświetlenie,
- liczba obiektów poddanych odbudowie, rewaloryzacji lub konserwacji,
- liczba obiektów, w których założono instalacje zabezpieczające przed pożarem i kradzieżą,
- liczba zajęć edukacyjnych przeprowadzonych w przedszkolach, szkołach i instytucjach kultury na temat zabytków i ochrony dziedzictwa kulturowego,
- liczba uczestników konkursów, wystaw i innych działań dotyczących zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- liczba tablic i plansz informacyjnych dotyczących obiektów historycznych i przyrodniczych z terenu gminy,
- liczba utworzonych szlaków turystyczno-kulturowych (pieszych, rowerowych, konnych, wodnych),
- liczba tablic informacyjnych dotyczących ścieżek dydaktycznych i tras rowerowych,

-
- liczba obiektów ujętych w internetowej bazie danych,
 - liczba audycji radiowo-telewizyjnych i materiałów prasowych popularyzujących dziedzictwo kulturowe Gminy Brojce,
 - liczba imprez wykorzystanych do promocji dziedzictwa kulturowego,
 - liczba wydanych przewodników, folderów i innych materiałów na temat dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,
 - liczba szkoleń i liczba uczestników biorących udział w szkoleniach z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego,
 - liczba szkoleń i liczba uczestników biorących udział w szkoleniach z zakresu pozyskiwania dofinansowań na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach,
 - liczba wykładów i liczba uczestników biorących udział w wykładach, z historykami konserwatorami, architektami, archeologami.

XII. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zasady finansowania opieki nad zabytkami, określono w art. 71 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna posiadająca tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności użytkownika wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego finansuje prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy tym zabytku. Sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego, jest zadaniem własnym tej jednostki. Zgodnie z art. 73 osoba fizyczna, jednostka samorządu terytorialnego lub inna jednostka organizacyjna będąca posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru zabytków albo posiadająca taki zabytek w trwałym zarządzie może ubiegać się o dotacje celową z budżetu państwa na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku. Natomiast właściciele zabytków nie wpisanych do rejestru mogą skorzystać z dotacji np. na remonty czy prace konserwatorskie w ramach funduszy lub programów związanych z obecną funkcją budynków i miejsc, realizując projekty bezpośrednio nie związane z ochroną zabytków. Dotyczy to głównie placówek edukacyjnych (szkoły, przedszkola, biblioteki) lub związanych z turystyką i ulokowanych w obiektach zabytkowych. Środki przeznaczone na ochronę zabytków pochodzić mogą z budżetów jednostek samorządów terytorialnych, środków prywatnych, budżetu państwa lub funduszy europejskich. Poniżej przedstawiono przykładowe źródła dofinansowania prac przy obiektach zabytkowych położonych na terenie gminy Kołobrzeg oraz działań mających na celu kultywowanie i promowanie dziedzictwa kulturowego.

1. Zewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

a) ulgi podatkowe

Od roku podatkowego 2021 obowiązuje tak zwany Polski Ład, który jest planem odbudowy polskiej gospodarki po pandemii COVID-19. Przewidziano w nim rozwiązania podatkowe dla osób inwestujących w zakup oraz remont obiektów zabytkowych. Ulga ta jest skierowana do podatników PIT, którzy opłacają podatek według skali podatkowej, podatek liniowy lub ryczałt od przychodów ewidencjonowanych. Z ulgi będą mogli skorzystać podatnicy PIT, którzy są właścicielami lub współwłaścicielami zabytków nieruchomości i ponieśli wydatki na:

- wpłaty na fundusz remontowy wspólnoty mieszkaniowej lub spółdzielni mieszkaniowej utworzony, zgodnie z odrębnymi przepisami, dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub znajdującego się w ewidencji zabytków,
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane w zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w ewidencji zabytków,
- odpłatne nabycie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków lub udziału w takim zabytku, pod warunkiem, że podatnik na nabytą nieruchomość poniósł wydatek o charakterze remontowo-konserwatorskim.

Podatnik nie może skorzystać z ulgi jeśli wydatki te zostały mu w jakikolwiek sposób zwrócone.

b) budżet Powiatu Gryfickiego

Powiat Gryficki może udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub do gminnej ewidencji zabytków znajdujących się lub położonych w granicach administracyjnych powiatu gryfickiego. Powiat Gryficki nie posiada instrumentu prawnego pozwalającego na udzielanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach.

c) budżet Województwa Zachodniopomorskiego

Dotacje przyznawane są na podstawie Uchwały nr XLVIII/570/23 Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego z dnia 19 grudnia 2023 r. w sprawie określenia trybu i zasad udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane, przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków, położonym na obszarze województwa zachodniopomorskiego.

W naborze może uczestniczyć każdy podmiot, posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Wnioskodawcy, który prowadzi działalność gospodarczą może być przyznana dotacja stanowiąca pomoc de minimis zgodnie z przepisami rozporządzenia Komisji UE nr 1407/2013 z dnia 18 grudnia 2013 r. w sprawie stosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy de minimis (Dz.Urz. UE L352/1 z dnia 24 grudnia 2013 r.).

Najważniejsze zasady składania wniosków:

1. Podstawą udziału w otwartym naborze wniosków jest złożenie wniosku wraz z wymaganymi

załącznikami w formie elektronicznej za pośrednictwem Platformy Witkac.pl

2. Do wniosku należy dołączyć w wersji elektronicznej:

- 1) dokumentację fotograficzną aktualnego stanu zachowania zabytku ze szczególnym uwzględnieniem części zabytku objętego wnioskiem o dofinansowanie oraz przedstawienia możliwie całego zabytku, do 10 fotografii;
- 2) pozwolenie na wykonanie prac wskazanych we wniosku wydane przez właściwy urząd do spraw ochrony zabytków
- 3) decyzję o wpisie do rejestru zabytków lub do Gminnej Ewidencji Zabytków (GEZ) - z załącznikami, jeśli występują - oraz kopię uchwały/zarządzenia samorządu lokalnego przyjmującego GEZ;
- 4) wypis z rejestru gruntów (jeśli dotyczy);
- 5) odpis z księgi wieczystej (jeśli dotyczy);
- 6) dokument poświadczający prawo osoby/osób upoważnionych do reprezentowania wnioskodawcy do składania oświadczeń woli i zaciągania w jego imieniu zobowiązań finansowych potwierdzający pełnioną funkcję:
 - a) dla podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, organizacji pozarządowych, stowarzyszeń, fundacji – aktualny wypis z KRS,
 - b) dla wspólnot mieszkaniowych – uchwała powołująca zarząd,
 - c) w przypadku kościołów lub związków wyznaniowych dekret powołujący, zaświadczenie z kurii,
 - d) zgoda właściciela (współwłaściciela/li) zabytku na przeprowadzenie prac lub robót, na które ma być udzielona dotacja w przypadku, gdy to nie oni są wnioskodawcami.
- 7) w przypadku, gdy wnioskodawca jest przedsiębiorcą, do wniosku należy także załączyć:
 - a) wszystkie zaświadczenia o pomocy de minimis lub pomocy de minimis w rolnictwie i w rybołówstwie, jakie otrzymał w roku, w którym ubiegał się o pomoc, oraz w ciągu 2 poprzedzających go lat, albo oświadczenia o wielkości pomocy de minimis otrzymanej w tym okresie, albo oświadczenia o nieotrzymaniu takiej pomocy w tym okresie oraz
 - b) informacje określone w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 29 marca 2010 r. w sprawie zakresu informacji przedstawianych przez podmiot ubiegający się o pomoc de minimis.
- 8) kopię decyzji o pozwoleniu na budowę, jeśli wnioskowane do wykonania prace wymagają takiego pozwolenia.

Najważniejsze zasady udzielenia dotacji:

1. Decyzję o udzieleniu lub nie udzieleniu dotacji podejmuje Sejmik Województwa

Zachodniopomorskiego w drodze uchwały, na wniosek Zarządu Województwa Zachodniopomorskiego.

2. Od decyzji Sejmiku Województwa Zachodniopomorskiego nie przysługuje tryb odwoławczy.

3. Przyznana kwota dotacji może być niższa od wnioskowanej. Jeżeli wnioskodawca w takim wypadku podejmuje się realizacji zadania, jest on zobowiązany przed podpisaniem umowy do aktualizacji zakresu oraz kosztorysu planowanych prac. Wnioskodawca zobowiązany jest do zachowania deklarowanego we wniosku wkładu własnego w takiej samej wysokości lub w wysokości pomniejszonej proporcjonalnie do zmniejszenia kwoty przyznanej dotacji.

W 2024 roku przeznaczono na dotacje 3 500 000 zł. Dofinansowano 52 zadania na kwoty od 20 000 do 150 000 zł.

d) budżet Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków

Zachodniopomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Szczecinie udziela dotacji zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz aktami wykonawczymi do ustawy w tym w szczególności rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. Dz.U. 2023 poz. 2425). Dotacja może obejmować nakłady konieczne wymienione w art. 77 (ww. ustawy). Wnioskodawcą może być podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku. Zasady i tryb przyznawania dotacji określają PROCEDURY WUOZ w Szczecinie w sprawie trybu i zasad udzielania dotacji celowej przez ZWKZ na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków położonym na obszarze województwa zachodniopomorskiego. Tekst Procedur oraz formularz wniosku o dotację dostępne są na stronie www.wkz.szczecin.pl i w siedzibie Urzędu.

e) budżet Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

MKiDN finansuje szereg programów wsparcia, m.in.:

- **Program Ochrona zabytków.** Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
- **Program Wspieranie działań muzealnych.** Celem programu jest wspieranie działalności

w zakresie opieki konserwatorskiej nad muzealiami, archiwaliami i księgozbiorami, a także - prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych.

- **Program Kultura ludowa i tradycyjna.** Celem programu jest wspieranie zjawisk związanych ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania.

- **Program Ochrona zabytków archeologicznych.** Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących niedestrukcyjne rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

- **Program Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju.** Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

- **Program Infrastruktura kultury.** Celem programu jest zatem stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

- **Program Edukacja kulturalna.** Celem programu jest wspieranie zadań z zakresu edukacji kulturalnej, ważnych dla rozwoju kapitału społecznego.

f) budżet Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej może finansować następujące zadania z zakresu ochrony środowiska i gospodarki wodnej, określone w art. 400a ust. 1 pkt 2, 2a, 5-9a, 11-22 i 24-42 ustawy Prawo ochrony środowiska:

- 1) działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami;
- 2) opracowywanie planów ochrony dla obszarów podlegających ochronie na podstawie przepisów ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody oraz prowadzenie monitoringu przyrodniczego;
- 3) przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków.

O pomoc finansową mogą ubiegać się w szczególności:

- 1) jednostki samorządu terytorialnego,
- 2) państwowe jednostki budżetowe oraz instytucje gospodarki budżetowej,

- 3) szpitale i inne podmioty lecznicze, hospicja,
- 4) domy opieki społecznej,
- 5) państwowe i samorządowe instytucje kultury,
- 6) instytuty badawcze oraz uczelnie publiczne,
- 7) kościelne osoby prawne,
- 8) spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe,
- 9) osoby fizyczne i spółki cywilne,
- 10) spółki prawa handlowego,
- 11) spółki wodne,
- 12) inne państwowe lub samorządowe osoby prawne utworzone na podstawie odrębnych ustaw w celu wykonywania zadań publicznych,
- 13) pozostałe osoby prawne.

g) Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego 2021-2027.

W ramach niniejszego konkursu podmiotami uprawnionymi do ubiegania się o dofinansowanie są jednostki organizacyjne samorządu województwa zachodniopomorskiego. W ramach niniejszego konkursu możliwe jest dofinansowanie typu projektu - prace konserwatorskie, restauratorskie przy zabytkach nieruchomych, historycznych zespołach budowlanych, prowadzących do dostosowania tych obiektów na cele użytkowe, wraz z promocją tych obiektów.

W ramach wyżej wskazanego typu wsparte będą projekty polegające na:

- a) pracach konserwatorskich, restauratorskich przy zabytkach nieruchomych, historycznych zespołach budowlanych wraz z ich otoczeniem,
- b) uzupełnieniu realizowanego przedsięwzięcia służącym poprawie dostępu do zabytków nieruchomych i historycznych zespołów budowlanych, w tym w szczególności:

- zakup oraz instalacja wyposażenia służącego zachowaniu zabytków nieruchomych i historycznych zespołów budowlanych wraz z otoczeniem, w celu udostępnienia ich jako atrakcje kulturalne/turystyczne regionu (w tym dostosowanie obiektów dla osób niepełnosprawnych),
- zakup oraz instalacja wyposażenia w celu monitoringu i zabezpieczenia zabytków nieruchomych i historycznych zespołów budowlanych wraz z otoczeniem na wypadek zagrożeń,
- zagospodarowanie terenu otaczającego zabytek nieruchomy, historyczny zespół budowlany (np.: chodniki, parkingi, wewnętrzne ciągi komunikacyjne, oświetlenie).

Działania wskazane w podpunkcie b) mogą stanowić wyłącznie element projektu.

h) budżet Funduszu Kościelnego

Dotacje z Funduszu Kościelnego są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów sakralnych; na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, odgromowej, przeciwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z dotacji Funduszu Kościelnego nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) oraz ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony itp.) a także otoczenia świątyni, stałych elementów wystroju wewnątrz (polichromie, freski, witraże i posadzki itp.).

i) budżet Narodowego Instytutu Dziedzictwa

Narodowy Instytut Dziedzictwa prowadzi programy oraz konkursy. Najważniejsze z nich to:

- **Program Wspólnie dla dziedzictwa.** Celem programu jest tworzenie warunków do zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego i wykorzystania jego wartości dla rozwoju społecznego obecnych i przyszłych pokoleń. Program adresowany jest do organizacji pozarządowych. W ramach programu wnioskodawcy mogą ubiegać się o dofinansowanie zadań adresowanych przede wszystkim do społeczności lokalnych, które realizują strategiczne cele programu poprzez:

1. Prace porządkowe przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub włączonych do gminnej lub wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz w ich otoczeniu.
2. Działania przy identyfikowaniu, inwentaryzowaniu i dokumentowaniu materialnego dziedzictwa kulturowego, prowadzące do jego rozpoznania, utrwalenia oraz zachowania dziedzictwa kulturowego i jego wartości.
3. Działania zmierzające do zachowania i wzmacniania tradycji rękodzielniczych, upowszechniania umiejętności związanych z rzemiosłem lub tradycyjnymi technikami budowlanymi, służących zachowaniu zabytków i ich wartości.
4. Działania edukacyjne oraz popularyzujące lokalne dziedzictwo kulturowe (materialne) i wiedzę na jego temat lub na temat jego wartości, prowadzące do zwiększenia świadomości społecznej wartości dziedzictwa oraz wzmacniania społecznej woli zachowania dziedzictwa i korzystania

z jego wartości.

5. Działania edukacyjne mające na celu zwiększenie poziomu wiedzy na temat procedury zgodnego z obowiązującymi przepisami prawa poszukiwania zabytków i promocję dobrych praktyk w zakresie poszukiwania zabytków przy użyciu urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania¹⁶.

W 2024 roku Dofinansowanie otrzymało 31 zadań na łączną kwotę 1 220 000 zł.

- **Program Niematerialne – przekaz dalej.** Głównym celem programu „Niematerialne – przekaz dalej” jest wspieranie projektów dotyczących zjawisk wpisanych na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, które przyczyniają się i służą wzmocnieniu przekazu pokoleniowego oraz ochrony i popularyzacji tych zjawisk. Działania realizowane w ramach programu mają na celu zwiększać wiedzę społeczeństwa na temat roli tego dziedzictwa w kulturze lokalnej i ogólnopolskiej, aktywizować społeczności lokalne i budować sieci współpracy w zakresie poznawania, ochrony i opieki nad dziedzictwem niematerialnym.

Program został ogłoszony po raz pierwszy w 2023 r., w związku z 20. rocznicą powstania Konwencji UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz 10. rocznicą Krajowej listy niematerialnego dziedzictwa kulturowego. W kolejnych latach program będzie kontynuowany.

Program adresowany jest do organizacji pozarządowych, które albo są Depozytariuszami zjawisk wpisanych na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, albo współpracują z Depozytariuszami (w ramach przygotowanego projektu).

W ramach Programu wnioskodawcy mogą ubiegać się o dofinansowanie zadań związanych ze zjawiskami wpisanymi na Krajową listę niematerialnego dziedzictwa kulturowego, które obejmują:

Działania związane z dokumentowaniem elementów niematerialnego dziedzictwa prowadzące do ich głębszego utrwalenia, zachowania dla kolejnych pokoleń oraz popularyzujące lokalne niematerialne dziedzictwo.

Projekty wspierające międzypokoleniowy przekaz wiedzy i umiejętności, prowadzące do nabycia nowych kompetencji we wszystkich dziedzinach związanych z danym zjawiskiem.

Działania edukacyjne prowadzące do wzmocnienia świadomości społecznej, szczególnie wśród młodego pokolenia, na temat roli dziedzictwa niematerialnego w kulturze lokalnej i ogólnopolskiej.

16 www.nid.pl/dotacje/wspolnie-dla-dziedzictwa/

- **Program Ochrona zabytków archeologicznych.** Strategicznym celem programu jest świadoma i zrównoważona ochrona dziedzictwa archeologicznego in situ, zgodnie z przepisami prawa oraz normami międzynarodowymi. Program ma służyć wzmocnieniu instrumentów ochrony konserwatorskiej zasobu dziedzictwa archeologicznego oraz wsparciu upowszechniania i wprowadzenia wyników przeprowadzonych badań archeologicznych do obiegu naukowego.

Szczegółowe rodzaje i warunki realizacji zadań, na które można uzyskać dofinansowanie, są określone co roku w ogłoszeniu o naborze wniosków do programu.

Aktualnie cel programu realizowany jest poprzez dofinansowanie realizacji dwóch grup działań:

Weryfikacja zabytków archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków (przede wszystkim tych nieposiadających własnej formy terenowej), w przypadku których ustalenia co do lokalizacji, zasięgu, chronologii i/lub funkcji nie mają wystarczających podstaw naukowych.

Opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych (przede wszystkim tych zakończonych przed 2000 r.).

- **Konkurs Zabytek Zadbane.** Konkurs ma na celu promocję właściwej opieki nad zabytkami – prowadzonych wzorowo prac badawczych, konserwatorskich, rewaloryzacyjnych i adaptacyjnych, a także systematycznych działań na rzecz właściwego utrzymania zabytków. Konkurs ma charakter otwarty i nieodpłatny. Adresowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości. Zgłoszeń obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomości mogą dokonywać ich właściciele, posiadacze i zarządcy, a także Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków lub konserwatorzy samorządowi oraz kierownicy delegatur Wojewódzkich Urzędów Ochrony Zabytków.

j) Kreatywna Europa 2021 – 2027. Unijny program wspierający europejskie działania z sektorów kultury, kreatywnych i audiowizualnego. Budżet programu wynosi 2,4 mld euro. Głównymi celami programu są wsparcie ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, promocja i ochrona różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, budowanie kompetencji profesjonalistów, rozwój publiczności, włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę, zielona transformacja sektorów oraz wykorzystanie technologii i innowacji w celu dostosowania sektorów do zmian cyfrowych. Program jest zarządzany przez Europejską Agencję Wykonawczą ds. Edukacji i Kultury, która działa pod nadzorem Komisji Europejskiej. Program składa się z trzech komponentów: media, kultura oraz międzysektorowego.

k) pozostałe źródła finansowania

Ustawodawca w odrębnych przepisach prawa przewidział też dodatkowe formy wsparcia dla właścicieli obiektów zabytkowych. Ma ono formę finansowania pośredniego czyli systemu ulg i zwolnień. Najważniejsze z nich to m.in.:

- ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 roku o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1145), która określa 50% obniżkę w wysokości wnoszonych opłat dla nieruchomości gruntowych wpisanych do rejestru zabytków z tytułu użytkowania wieczystego, trwałego zarządu oraz w cenie sprzedawanej nieruchomości (przy czym bonifikata ta przewidziana jest dla konkretnych stawek podatkowych określonych w przepisach oraz może być podwyższona lub obniżona za zgodą właściwego organu),
- ustawa z dnia 12 stycznia 1991 roku o podatkach i opłatach lokalnych (t.j. Dz.U. 2025 poz. 707), na mocy której z podatku od nieruchomości zwalnia się grunty i budynki indywidualne wpisane do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji zgodnie z przepisami o ochronie i opiece nad zabytkami, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej,
- ustawa z dnia 28 lipca 1983 roku o podatku od spadków i darowizn (t.j. Dz.U. 2024 poz. 1837), na mocy której osoby zaliczane do I i II grupy podatkowej, które nabyły w drodze spadku zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków i zabezpieczają go oraz konserwują zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zwolnione są z podatku od spadków.

2. Wewnętrzne źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

a) budżet Gminy Brojce

Działając na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz ustawie o samorządzie gminnym, Rada Gminy Brojce ma prawo udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków, znajdujących się na swoim terenie. Zasady udzielania dotacji, są określane w podjętych przez rady uchwałach, tworzących prawo lokalne. Gmina Brojce w latach 2019 – 2024 posiadała instrument prawny, na podstawie którego mogły być wspierane finansowo remonty i prace obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków i do Gminnej Ewidencji Zabytków.

W dniu 30 października 2019 roku Rada Gminy Brojce przyjęła Uchwałę NR XI/78/2019 w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w gminnej ewidencji

zabytków nie stanowiących własności gminy. Dotacja mogła być udzielona każdemu podmiotowi, który jest właścicielem lub posiadaczem zabytku, który posiada tytuł prawny do tego zabytku wynikający z użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego. Dotacja mogła być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac lub robót przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków ustalonych na podstawie kosztorysu inwestorskiego, w zależności od środków zabezpieczonych w budżecie gminy.

W dniu 20 listopada 2023 roku Rada Gminy Brojce przyjęła Uchwałę NR XLIX/368/2023 w sprawie zmiany uchwały nr XI/78/2019 Rady Gminy Brojce z dnia 30 października 2019 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków oraz znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków niestanowiących własności gminy. Najistotniejszą zmianą była zmiana treści § 7, który otrzymał brzmienie: Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Zachodniopomorskiego i **obowiązuje nie dłużej niż do dnia 30 czerwca 2024 r.**

Brak obowiązującej obecnie uchwały Rady Gminy Brojce w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach powoduje wiele negatywnych konsekwencji dla opieki nad zabytkami. Poniżej najważniejsze skutki:

1. Główne problemy wynikające z braku uchwały

a) brak jasnych, pisemnych kryteriów i zasad przyznawania dotacji

- trudności w podejmowaniu decyzji przez urzędników i radę,
- ryzyko arbitralności i błędów w ocenie wniosków.

b) brak transparentności i zaufania mieszkańców

- mieszkańcy i podmioty opiekujące się zabytkami nie wiedzą, jakie kryteria będą stosowane, jakie są limity finansowe i terminy naboru.

c) zniechęcanie podmiotów do ubiegania się o wsparcie

- brak stabilności prawnej może zniechęcać do składania wniosków lub prowadzić do poszukiwania finansowania gdzie indziej.

d) brak spójności w wydatkowaniu środków na zabytki

- bez ustalonych zasad gmina może działać chaotycznie, co prowadzi do nierównomiernego wsparcia zabytków (np. duże zabytki otrzymują, a mniejsze są pomijane).

e) naruszenia zasad gospodarności i przejrzystości

- brak uchwały utrudnia prowadzenie audytów i sprawozdawczości wobec mieszkańców oraz organów nadzorczych.

f) ryzyko naruszenia przepisów prawa

- ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz przepisy dotyczące finansowania (dotacje własne gminy) często wymagają uchwał i procedur lokalnych. Brak uchwały może skutkować uznaniem decyzji o dotacjach za nielegalne lub niezgodne z wewnętrznymi przepisami.

g) opóźnienia i zastoje w konserwacji

- brak zdefiniowanych terminów naboru, oceny i wypłaty środków może powodować opóźnienia w realizacji prac, co z kolei grozi pogorszeniem stanu zabytków.

h) brak planu priorytetów i monitoringu stanu zabytków

- bez uchwały trudno wprowadzić spójny harmonogram prac, identyfikować sektory wymagające pilniejszej interwencji (np. zagrażające bezpieczeństwu, zabytki o wysokiej wartości kulturowej) i prowadzić skuteczny monitoring.

2. Potencjalne konsekwencje praktyczne

a) zmniejszenie liczby zrealizowanych projektów konserwatorskich w gminie,

b) wzrost back-logu prac naprawczych i konserwatorskich na zabytkach,

c) ryzyko utraty dofinansowania z innych źródeł (np. jeśli wnioskodawcy wymagają stabilnych zasad lokalnych),

d) możliwe konflikty między samorządami a właścicielami lub użytkownikami zabytków w zakresie dostępu do środków,

e) potencjalne negatywne skutki dla wizerunku gminy jako odpowiedzialnego podmiotu opiekującego zabytkami.

3. Sugestie działań naprawczych i ograniczających szkody

a) natychmiastowe przyjęcie tymczasowych zasad wewnętrznych

- ustalenie tymczasowych kryteriów, terminów naboru i sposobu oceny wniosków w oparciu o obowiązujące przepisy i praktyki z innych gmin,

c) **opracowanie nowej uchwały w możliwie krótkim czasie**

- zdefiniowanie zakresu dotacji (np. konserwacja, restauracja, roboty budowlane), wyczerpujących kryteriów merytorycznych, limitów finansowych, sposobu

rozstrzygania odwołań i kontroli,

d) zapewnienie przejrzystości i komunikacji

- publikacja zasad, terminów naboru, listy kryteriów i wyników oceny na stronach gminy oraz w Biuletynie Informacji Publicznej,

e) zabezpieczenie proceduralne

- ustalenie procedury odwołań, jawności decyzji, sposobu monitoringu realizowanych prac i rozliczeń.

f) włączenie ekspertów i interesariuszy

- konsultacje z konserwatorami zabytków, muzeami, właścicielami zabytków i organizacjami społecznymi, aby zasady były praktyczne i zrównoważone.

g) monitorowanie i sprawozdawczość

- wprowadzenie rutynowych raportów o stanie zabytków, zrealizowanych projektach i efektywności dotacji.

Brak obowiązującej uchwały w sprawie zasad udzielania dotacji osłabia spójność, transparentność i skuteczność opieki nad zabytkami w gminie Brojce. Prowadzi do niepewności administracyjnej, ryzyka arbitralności, opóźnień w konserwacjach i ograniczenia możliwości finansowego wsparcia zabytków. Najważniejsze jest pilne przyjęcie nowej, jasno sformułowanej uchwały lub przynajmniej wprowadzenie skutecznych zasad tymczasowych, aby zapewnić stabilne i transparentne finansowanie prac przy zabytkach.

XIII. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Gmina Brojce na podstawie Uchwały NR XI/78/2019 Rady Gminy w Brojcach z dnia 30 października 2019 r. o zasadach przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, udzieliła dotychczas dwóch dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku.

L.p.	Podmiot otrzymujący dotację	Zakres prac	Kwota dotacji	Podstawa prawna i data przyznania
1	Parafia Rzymsko-katolicka pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Brojcach	Remont i wymiana pokrycia dachowego kościoła filialnego w Pruszczu	72.288,78	Uchwała NR XXVI/207/2021 Rady Gminy Brojce z dnia 9 września 2021 r.
2	Parafia Rzymsko-katolicka pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Brojcach	Remont kościoła pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Brojcach	600 000,00 ¹⁷	Uchwała NR LI/386/2024 Rady Gminy Brojce z dnia 2 lutego 2024 r.

¹⁷ Na przyznaną dotację składają się środki przyznane z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków w wysokości 588 000,00 zł co stanowi 98% dotacji oraz środki własne z budżetu gminy Brojce na 2024 r. w wysokości 12 000,00 zł co stanowi 2% dotacji.

XIV. Załączniki

Wykaz obiektów ujętych w Gminnej Ewidencji Zabytków – budynki architektury, parki, cmentarze, zespoły folwarczne, pomniki (stan na 17. 12. 2025 r.)

L. p.	Adres	Obiekt	Czas powstania	Uwagi
1	Bielikowo	cmentarz przykościelny	XV w.	dz. nr 95
2	Bielikowo	cmentarz śródpolny	1940 r.	dz. nr 114
3	Bielikowo	kościół	XV w.	dz. nr 95
4	Bielikowo 46	młyn	I. 60./70. XIX w.	
5	Brojce	cmentarz przykościelny	2. poł. XV w.	dz. nr 265
6	Brojce	cmentarz śródpolny	pocz. XX w.	dz. nr. 96
7	Brojce, ul. Długa 5	chałupa	2. poł. XIX w.	
8	Brojce, ul. Długa 5	stodoła	1884 r.	
9	Brojce, ul. Długa 44	chałupa	po 1850 r.	
10	Brojce, ul. Młyńska 4	młyn	I. 20. XX w.	
11	Brojce, ul. Parkowa 6	dwór	1. poł. XIX w.	obecnie plebania
12	Brojce, ul. Parkowa 7	dwór	2. poł. XIX w.	obecnie dom
13	Brojce, ul. Parkowa 9	pałacyk	kon. XIX w.	obecnie budynek użyteczności publicznej
14	Brojce, ul. Parkowa	organistówka	ok. poł. XIX w.	
15	Brojce, ul. Parkowa	kościół	poł. XV w.	dz. nr 265
16	Brojce	most drogowy	1904 r.	dz. nr 54, 55, 327
17	Brojce	pomnik wojenny	I. 30. XX w.	dz. nr 96
18	Brojce	zespół folwarczny	XVIII w.	dz. nr 256, 263, 269/1, 262, 264
19	Dargosław	cmentarz I wojenny	1945 r.	dz. nr 136/2
20	Dargosław	cmentarz II śródpolny	pocz. XX w.	dz. nr 50
21	Dargosław	cmentarz III przykościelny	XIV w.	dz. nr 44
22	Dargosław 18	pałac	1890 r.	

23	Dargosław	park	XVIII/XIX w.	dz. nr 10/23
24	Dargosław	pomnik wojenny	l. 20./30. XX w.	dz. nr 44
25	Darzewo 2	chałupa	ok. poł. XIX w.	
26	Darzewo	cmentarz śródpolny	pocz. XX w.	dz. nr 167
27	Darzewo 10	pałac	1. ćw. XX w.	
28	Darzewo	zespół folwarczny	pocz. XX w.	dz. nr 123, 112, 111, 113, 122, 121, 115, 124, 125/2, 192/2
29	Grąd	obora (2) w zespole	pocz. XX w.	dz. nr 11/14
30	Grąd	zespół folwarczny	XIX/XX w.	dz. nr 11/15, 11/3, 11/2, 11/14, 11/7, 6/6, 6/2, 6/5, 6/4, 9/3, 9/4, 9/5, 9/6, 9/7, 9/8, 11/1
31	Karwin	zespół folwarczny	1835 r.	dz. nr 179/4, 185/23, 179/18, 179/17, 185/18, 179/13, 179/12, 185/21, 185/18
32	Kiełpino 51	chałupa (5) w zespole	kon. XIX w.	
33	Kiełpino	cmentarz przykościelny	XV w.	dz. nr 424
34	Kiełpino	cmentarz śródpolny	1920 r.	dz. nr 187
35	Kiełpino 33	plebania	XIX/XX w.	obecnie dom
36	Kiełpino	kościół	XV w.	dz. nr 424
37	Kiełpino 65	młyn	kon. XIX w.	
38	Kiełpino 50	obora (2) w zespole	kon. XIX w.	
39	Kiełpino	pomnik wojenny	l. 30. XX w.	dz. nr 187
40	Kiełpino	zespół folwarczny	XIX/XX w.	dz. nr 411, 412, 413, 414, 409, 408, 410, 403/1

41	Łatno 5	dwór	pocz. XIX w.	
42	Mołstowo	cmentarz śródpolny	poł. XIX w.	dz. nr 6
43	Mołstowo	park	1. poł. XIX w.	dz. nr 2/16
44	Mołstowo	zespół folwarczny	XVIII w.	dz. nr 2/2, 2/1, 4/8, 13/8, 13/12, 13/10, 2/32, 2/33, 2/34, 2/35, 13/9, 13/11, 4/1, 4/5, 4/6, 4/7, 13/13, 13/14, 13/16, 13/17, 13/18, 13/19, 13/20, 13/22, 13/23, 13/24, 13/25, 4/9, 4/10, 4/11, 4/12
45	Mołstówko 1	młyn	ok. 1880 r.	
46	Pruszcz 9	chałupa w zespole	1910 r.	
47	Pruszcz	cmentarz przykościelny	poł. XVI w.	dz. nr 111
48	Pruszcz	kościół	poł. XVI w.	dz. nr 111
49	Pruszcz	zespół folwarczny	2. poł. XIX w.	dz. nr 181, 180, 112, 168/2, 164/2, 164/1, 165, 163/4, 95, 94, 93/1, 93/2, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106
50	Przybiernowo	cmentarz śródpolny	pocz. XX w.	dz. nr 32
51	Przybiernowo	park	2. poł. XIX w.	dz. nr 101/2
52	Raciborów	zespół folwarczny	kon. XIX w.	dz. nr 8, 6/4, 6/1, 6/3, 36/1, 13
53	Smokęcino	cmentarz śródpolny	pocz. XX w.	dz. nr 146

54	Smokęcino 8	gorzelnia	kon. XIX w.	
55	Smokęcino	zespół folwarczny	kon. XIX w.	dz. nr 87 (część), 88, 3/2, 461/2, 89/1, 90, 151/1, 151/2, 92/4, 92/1, 93, 135/1, 135/4, 149/2, 148/1, 139, 10/5
65	Stołąż	cmentarz śródpolny	poł. XIX w.	dz. nr 69/1 wschodnia część
57	Stołąż	park	pocz. XVIII w.	dz. nr 4/112, 4/22, 4/8, 4/90, 4/85
58	Stołąż	zespół folwarczny	XVIII w.	dz. nr 4/113, cz. 4/112, 4/26, cz. 4/22, cz. 4/8, cz. 4/90, cz. 4/117, 4/116, cz. 4/97, cz. 4/101, cz. 4/100, 4/10, 4/99, 4/88, 4/70, 4/25, 4/23, 18/16, 18/12, 18/13, 18/15, 18/18, 18/17, 18/11, 18/10, 18/7, 18/8, 18/4, 18/28, 18/19, 18/20
59	Strzykocin	cmentarz śródpolny II	pocz. XX w.	dz. nr 25/21
60	Strzykocin	cmentarz śródpolny I	2. poł. XIX w.	dz. nr 25/21

61	Strzykocin	park	2. poł. XIX w.	dz. nr 25/10
62	Tąpadły	cmentarz śródpolny	poł. XIX w.	dz. nr 73
63	Tąpadły	park	pocz. XIX w.	dz. nr 109/8, 109/11, 109/13
64	Tąpadły	pomnik wojenny	I. 30. XX w.	dz. nr 73
65	Tąpadły	zespół folwarczny	XVIII w.	dz. nr cz. dz. 109/32, cz. dz. 109/30, cz. dz. 109/31, 109/5, 109/4, cz. dz. 109/11
66	Uniestowo 4-6	dwór	po 1850 r.	
67	Uniestowo	park	2 poł. XIX w.	dz. nr 6/1, 6/5, 6/6, cz. dz. 21
68	Uniestowo	zespół folwarczny	1840 r.	dz. nr cz. dz. 6/14, 18/10, 18/11, 18/7, 18/3
69	Żukowo 16	chałupa (28) w zespole	I. 20. XX w.	
70	Żukowo 5	chałupa (34) w zespole	I. 20. XX w.	
71	Żukowo 6	chałupa (35) w zespole	I. 20. XX w.	
72	Żukowo 10	chałupa (51) w zespole	I. 20. XX w.	
73	Żukowo 9	chałupa (54) w zespole	I. 20. XX w.	
84	Żukowo	cmentarz śródpolny	XIX/XX w.	dz. nr 142
75	Żukowo	stajnia (2, 3) w zespole	ok. 1905 r.	
76	Żukowo	stajnia (5) w zespole	ok. 1915 r.	
77	Żukowo	stajnia (16) w zespole	ok. 1920 r.	
78	Żukowo	stajnia (19) w zespole	kon. XIX w.	
79	Żukowo	zespół folwarczny	pocz. XX w.	dz. nr 58/6, 58/18, 58/15, 32/18, 32/17, 32/12, 32/2, 58/9, 32/3, 32/4, 32/5,

				32/6, 32/7, 32/8, 62/3, 62/2, 62/1, 58/4, 58/3, 58/2, 58/1, 58/9
--	--	--	--	---